

Segregaation lieventämistyöryhmän loppuraportti

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:18

Segregaation lieventämistyöryhmän loppuraportti

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:18

Opetus- ja kulttuuriministeriö / Undervisnings- och kulturministeriet
Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto / Utbildnings- och forskningspolitiska avdelningen
PL / PB 29
00023 Valtioneuvosto / Statsrådet
<http://www.minedu.fi/OPM/julkaisut>
ISBN 978-952-485-975-2 (PDF)
ISSN-L 1799-0327
ISSN 1799-0335 (PDF)

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä/
Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2010:18

Kuvailulehti

Julkaisija
Opetus- ja kulttuuriministeriö

Julkaisun päivämäärä
16.12.2010

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Segregaation lieventämistyöryhmä Puheenjohtaja: Petri Pohjonen Sihteeri: Kari Nyssölä		Julkaisun laji Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
		Toimeksiantaja Opetus- ja kulttuuriministeriö	
		Toimielimen asettamispvm 28.9.2009	Dnro 52/040/2009
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Segregaation lieventämistyöryhmän loppuraportti (Sluttrapport av arbetsgruppen för minskning av segregationen)			
Julkaisun osat Muistio ja liitteet			
Tiivistelmä Opetusministeri Henna Virkkunen asetti 28.9.2009 segregaation lieventämistyöryhmän, jonka tehtäväksi annettiin tehdä <ul style="list-style-type: none"> - 1.5.2010 mennessä ehdotus perusopetuksen opetussuunnitelmien uudistamisen yhteydessä toteutettavista, ja - 29.10.2010 mennessä ehdotus muista opetusta ja koulutusta koskevista lyhyen sekä pitkän aikavälin toimenpiteistä, joilla lievennetään sukupuolen mukaista segregaatiota. Opetuksessa, kasvatuksessa, ohjauksessa ja koulun toimintakulttuurissa tulee aktiivisesti edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä purkaa tasa-arvoa ehkäiseviä käytäntöjä. Koulujen ja oppilaitosten opetuskäytäntöjä tulee kehittää niin, että ne tukevat oppilaiden ja opiskelijoiden tasavertaista ja yksilöllistä oppimista sekä kasvamista, ottaen huomioon sukupuolen sosiaalisen sekä kulttuurisen rakentumisen. Kaikille oppilaille ja opiskelijoille on tarjottava yhtäläiset mahdollisuudet hankkia yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja sekä taitoja. Tyttöjä ja poikia tulee tukea opetuksen ja oppilaanohjauksen avulla niin, että he voivat tehdä oppiaine-, koulutus- ja uravalintoja yksilöllisten ominaisuuksiensa, vahvuuksiensa ja motivaatiotekijöidensä – ei sukupuolensa perusteella. Segregaation lieventämistyöryhmä esittää 25 toimenpide-ehdotusta liittyen segregaation lieventämiseen koulutuksessa ja opetuksessa. Nämä tavoitteet koskevat kaikkia koulutusmuotoja.			
Avainsanat segregaatio, sukupuolten tasa-arvo, sukupuolittuminen, koulutus, oppiaineet, oppimistulokset, koulutusvalinnat			
Muut tiedot			
Sarjan nimi ja numero Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:18		ISSN-L 1799-0327 1799-0335 (PDF)	ISBN 978-952-485-975-2 (PDF)
Kokonaissivumäärä 78	Kieli suomi	Hinta	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja -		Kustantaja Opetus- ja kulttuuriministeriö	

Presentationsblad

Utgivare
Undervisnings- och kulturministeriet

Utgivningsdatum
16.12.2010

Författare (uppgifter om organets namn, ordförande, sekreterare)		Typ av publikation Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar	
Ordförande: Petri Pohjonen		Uppdragsgivare Undervisnings- och kulturministeriet	
Sekreterare: Kari Nyssölä		Datum för tillsättande av 28.9.2009	Dnro 52/040/2009
Publikation (även den finska titeln) Slutrapport av arbetsgruppen för minskning av segregationen (Segregaation lieventämistyöryhmän loppuraportti)			
Publikationens delar Promemoria och bilagor			
Sammandrag <p>Undervisningsminister Henna Virkkunen tillsatte 28.9.2009 en arbetsgrupp för minskning av segregationen, som fick i uppdrag att</p> <ul style="list-style-type: none"> - före 1.5.2010 komma med förslag om åtgärder som ska genomföras i samband med förnyandet av läroplanerna inom den grundläggande utbildningen och - före 29.10.2010 komma med förslag om andra undervisnings- och utbildningsrelaterade åtgärder som på kort och lång sikt minskar segregationen mellan könen. <p>Jämställdhet och likställdhet ska främjas aktivt inom undervisningen, fostran, handledningen och skolans verksamhetskultur och förfaranden som utgör hinder för jämställdheten ska hävas. Skolornas och läroanstalternas undervisningspraxis ska utvecklas så att den stöder elevernas och studerandenas jämställda och individuella lärande och växande, med beaktande av den sociala och kulturella konstruktionen av kön.</p> <p>Alla elever och studerande ska erbjudas lika möjligheter att förvärva sådana kunskaper och färdigheter som behövs i samhället. Flickor och pojkar ska med hjälp av undervisningen och elevhandledningen stödjas så att de kan välja läroämnen, utbildning och karriär utifrån sina individuella egenskaper, styrkor och motivationsfaktorer – inte utifrån sitt kön.</p> <p>Arbetsgruppen kommer med 25 åtgärdsförslag som syftar till att minska segregationen inom utbildningen och undervisningen. Dessa mål gäller alla utbildningsformer.</p>			
Nyckelord segregation, jämställdhet mellan könen, könsindelning, utbildning, läroämnen, inlärningsresultat, utbildningsval			
Seriens namn och nummer Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2010:18		ISSN-L 1799-0327 1799-0335 (Online)	ISBN 978-952-485-975-2 (PDF)
Sidoantal 78	Språk finska	Pris	Sekretessgrad offentlig
Distribution -		Förlag Undervisnings- och kulturministeriet	

Description

Publisher Ministry of Education and Culture, Finland		Date of publication 16.12.2010	
Authors (If a committee: name of organ, chair, secretary) Committee on alleviation of segregation Chair: Mr. Petri Pohjonen Secretary: Mr. Kari Nyyssölä		Type of publication Reports of the Ministry of Education and Culture, Finland	
		Contracted by Ministry of Education and Culture, Finland	
		Committee appointed on 28.9.2009	Dnro 52/040/2009
Name of publication Final report of the committee on alleviation of segregation (Segregaation lieventämistyöryhmän loppuraportti)			
Parts Report and appendices			
Abstract On 28th September 2009, Minister of Education Henna Virkkunen appointed a committee to focus on alleviation of segregation, which was assigned with the task of making: <ul style="list-style-type: none"> - a proposal for measures to be implemented in conjunction with the reform of basic education curricula by 1st May 2010; and - a proposal for other short- and long-term measures concerning education and training by 29th October 2010, with a view to alleviating gender-based segregation. Equality and non-discrimination must be actively promoted as part of teaching, education, training, guidance and school culture, while also dismantling practices that prevent equality. Schools and other educational institutions must develop their teaching practices so as to support pupils' and students' equal and individual learning and growth, considering the social and cultural construction of gender. All pupils and students must be provided with equal opportunities to acquire the knowledge and skills required in society and working life. Girls and boys must be supported through teaching and guidance counselling so as to allow them to make subject, educational and career choices based on their individual qualities, strengths and motivations – not on their gender. The committee on alleviation of segregation puts forward 25 proposals for action relating to alleviating segregation in education and training. These objectives concern all forms of education.			
Name and number of series Reports of the Ministry of Education and Culture, Finland 2010:18		ISSN-L 1799-0327 1799-0335 (Online)	ISBN 978-952-485-975-2 (PDF)
Number of pages 78	Language Finnish	Price	Degree of confidentiality public
Distributed by -		Published by Ministry of Education and Culture, Finland	

Opetus- ja kulttuuriministeriölle

Opetusministeri Henna Virkkunen asetti 28.9.2009 segregaatien lieventämistyöryhmän, jonka tehtäväksi annettiin tehdä

- 1.5.2010 mennessä ehdotus perusopetuksen opetussuunnitelmien uudistamisen yhteydessä toteutettavista, ja
- 29.10.2010 mennessä ehdotus muista opetusta ja koulutusta koskevista lyhyen sekä pitkän aikavälin toimenpiteistä, joilla lievennetään sukupuolen mukaista segregatiota.

Opetusministeriö kutsui segregatiotyöryhmän puheenjohtajaksi Opetushallituksen ylijohtaja Petri Pohjosen. Jäseniksi ja heidän varajäsenikseen kutsuttiin seuraavat henkilöt:

Koulutuspoliittinen asiamies Simo Pöyhönen, Akava
(lakimies Paula Ilveskivi, Akava)

Asiantuntija Anu Sajavaara, Elinkeinoelämän keskusliitto
(asiantuntija Mirja Hannula, Elinkeinoelämän keskusliitto)

Työmarkkina-asiamies Pauliina Hirsimäki, Kirkon työmarkkinalaitos
(Työmarkkina-asiamies Katariina Kietäväinen, Kirkon työmarkkinalaitos)

Johtava työmarkkinalakimies Henrika Nybondas-Kangas, Kunnallinen työmarkkinalaitos
(Työmarkkinalakimies Jouko Hämäläinen, Kunnallinen työmarkkinalaitos)

Koulutuspoliittinen asiantuntija Petri Lempinen, Toimihenkilökeskusjärjestö STTK
(Lakimies Anja Lahermaa, Toimihenkilökeskusjärjestö STTK)

Työmarkkina-asiantuntija Marjaana Laine, Valtion työmarkkinalaitos
(Työmarkkina-analyttikko Mika Happonen, Valtion työmarkkinalaitos)

Tutkija Linnea Alho, Suomen Ammattiliittojen keskusjärjestö SAK
(Koulutus- ja työvoimapolitiittinen asiantuntija Saana Siekkinen,
Suomen Ammattiliittojen keskusjärjestö SAK)

Opetusneuvos Kirsti Kupiainen, Opetusministeriö (4.6.2010 asti)
(Opetusneuvos Jari Rajanen, Opetus- ja kulttuuriministeriö)

Opetusneuvos Raija Meriläinen, Opetus- ja kulttuuriministeriö (18.8.2010 alkaen)

Projektikoordinaattori Mari-Elina McAteer, Sosiaali- ja terveysministeriö
(Ylitarkastaja Annamari Asikainen, Sosiaali- ja terveysministeriö)

Hallitussihteeri Jan Hjelt, Työ- ja elinkeinoministeriö
(Vanhempi hallitussihteeri Seija Jalkanen, Työ- ja elinkeinoministeriö)

Erityisasiantuntija Olavi Arra, Opetusalan ammattijärjestö OAJ

Rehtori Mervi Hopia-Jaakkola, Suomen Rehtorit
(Rehtori Martti Kumpulainen, Suomen Rehtorit)

Yliopettaja, YTT Hannu Sirkkilä, Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE
(Koulutuspäällikkö, YTT Elsa Keskitalo, Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto ARENE)

Yliopistonlehtori Päivi-Katriina Juutilainen, Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto
(Yliassistentti, laitoksen johtaja Tiina Nevanpää, Suomen yliopistojen rehtorien neuvosto)

Kehittämispäällikkö Juha Karvonen, Suomen Kuntaliitto
(Lakimies Marja Lahtinen, Suomen Kuntaliitto)

Koulutuspäällikkö Päivi Hirvonen, Ammatillisten oppilaitosten rehtoriliitto ARL
(Rehtori Kirsti Kosonen, Ammatillisten oppilaitosten rehtoriliitto ARL).

Työryhmän pysyväksi asiantuntijaksi kutsuttiin professori Elina Lahelma Helsingin yliopistosta. Työryhmän sihteeriksi kutsuttiin opetusneuvos Kari Nyysölä Opetushallituksesta.

Kirsti Kupiaisen tilalle nimitettiin työryhmän jäseneksi 18.8.2010 alkaen Raija Meriläinen. Anja Lahermaa on allekirjoittanut työryhmämuistion STTK:n puolesta Petri Lempi-sen siirryttyä muihin tehtäviin 16.10.2010 alkaen.

Työryhmä on kuullut seuraavia asiantuntijoita: opetusneuvokset Ritva Järvinen, Liisa Jääskeläinen, Ella Kiesi ja Kari Nyysölä (Opetushallitus), kouluneuvos Heli Kuusi (Opetushallitus), yliopistonlehtori Minna Autio (Helsingin yliopisto), professori Pentti Arajärvi (samapalkkaisuusohjelman seurantaryhmän puheenjohtaja), professori Kirsti Lonka (Helsingin yliopisto), erityisasiantuntijat Heljä Järnefelt ja Riku Honkasalo (Opetushallitus), professori Liisa Tainio (Helsingin yliopisto), tutkimusavustaja Tiina Teräs (Helsingin yliopisto), dosentti Tarja Palmu (Helsingin yliopisto) ja tutkija Hanna Guttorm (Helsingin yliopisto).

Työryhmä antoi 16.4.2010 erillisen kannanoton perusopetuksen yleisiä valtakunnallisia tavoitteita ja tuntijakoa valmistelleelle ns. tuntijakotyöryhmälle. Kyseisessä kannanotossa esitettiin sukupuolen mukaisen segregaaation lieventämiseen tähtääviä ehdotuksia, joita tulisi ottaa huomioon perusopetuksen yleisten valtakunnallisten tavoitteiden ja tuntijaon uudistuksen yhteydessä.

Työryhmä on kokoontunut 17 kertaa. Työryhmän työtä on avustanut suunnittelija Paula Paronen Opetushallituksesta sekä erityisasiantuntija Riku Honkasalo Opetushallituksesta, joka on myös osallistunut raportin kirjoitustyöhön. Työryhmän työtä on avustanut myös Opetushallituksen yliopistoharjoittelija, kasvatustieteiden ylioppilas Leena Kaartinen.

Saatuaan työnsä päätökseen työryhmä jättää kunnioittavasti loppuraporttinsa opetus- ja kulttuuriministeriölle.

Helsingissä 19.11.2010

Petri Pohjonen

Linnea Alho

Olavi Arra

Pauliina Hirsimäki

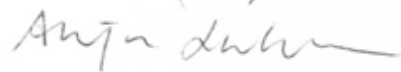

Päivi Hirvonen

Jan Hjelt

Mervi Hopia-Jaakkola

Päivi-Katriina Juutilainen

Juha Karvonen

Anja Lahermaa

Marjaana Laine

Mari-Elina McAteer

Raija Meriläinen

Henriikka Nybondas-Kangas

Simo Pöyhönen

Anu Sajavaara

Hannu Sirkkilä

Kari Nyyssölä

Sisältö

1	Yhteenveto työryhmän tekemistä toimenpide-ehdotuksista	11
2	Johdanto	14
	2.1 Työryhmän hallitusohjelmaan perustuva toimeksianto	14
	2.2 Tasavertaiset työmarkkinat -työryhmä 2001–2004	15
	2.3 Segregaation lieventämistyöryhmän lähtökohdat ja rajaukset	15
3	Segregaatiolinjaukset ja lainsäädäntö vuoden 2004 jälkeen	17
	3.1 Valtavirtaistaminen	17
	3.2 Perustuslaki	18
	3.3 Tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslaki	18
	3.4 Tasa-arvo-ohjelma ja muu tasa-arvon edistäminen	19
	3.5 Koulutusta koskeva lainsäädäntö	20
	3.6 Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma sekä OKM:n tulevaisuuskatsaus	21
4	Moniulotteinen segregaatio	22
	4.1 Segregaatio terminä	22
	4.2 Segregaatio kouluympäristössä	22
	4.3 Segregaation lieventäminen Suomessa ja Euroopan unionissa	23
	4.4 Segregaatio ja opettajuus	24
5	Segregaatio oppiaineissa	27
	5.1 Perusopetuksen tuntijaon lähtökohdat	27
	5.2 Segregaation lieventäminen perusopetuksen tulevassa tuntijaossa ja yleisissä tavoitteissa	28
	5.3 Työelämätuntemuksen vahvistaminen	29
	5.4 Segregaation lieventäminen opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteissa	29
	5.5 Käsityöopetus	31
	5.6 Matematiikan ja luonnontieteiden opiskelu	33
	5.7 Oppilaan- ja opinto-ohjaus	35
	5.8 Terveystieto	38
	5.9 Muut oppiaineet	38

6	<u>Segregaatio oppimistuloksissa ja arvioinnissa</u>	40
6.1	Kansainväliset arviointi- ja vertailutiedot	40
6.2	Kansalliset oppimistulosten arvoinnit	41
6.3	Ylioppilaskirjoitukset	43
6.4	Oppilaiden ja opiskelijoiden arvioinnin kehittäminen	44
7	<u>Peruskoulun jälkeisissä koulutus- ja uravalinnoissa ilmenevä segregaatio ja asenteet</u>	45
7.1	Yleistä koulutusvalinnoissa esiintyvistä segregaatiosta	45
7.2	Tilastoanalyysi	46
7.3	Tasa-arvobarometri 2008	48
7.4	Segregaation lieventäminen koulutuksellisessa ennakkoinnissa	49
7.5	Hankkeita koulutuksellisen segregaation lieventämiseksi	50
8	<u>Segregaatio suomalaisessa peruskoulussa 2010-luvulla</u>	54
8.1	Koulun ja kouluympäristön sukupuolittavat käytännöt ja oletukset	54
8.2	Sukupuolitietoisuus	56
8.3	Kouluviihtyvyys ja -hyvinvointi	57
9	<u>Segregaatio oppimateriaaleissa</u>	59
9.1	Taustaa	59
9.2	Oppimateriaalit	60
9.3	Digisegregaatio	61
9.4	Mediakulttuuri ja -kasvatus	63
10	<u>Lopuksi</u>	65
	<u>Lähteet</u>	66
	<u>Liitteet</u>	73
	Liite 1. Lisämateriaalia tilastoanalyysiin liittyen	73
	Liite 2. Segregaation lieventämistyöryhmän kannanotto	77

1 Yhteenveto työryhmän tekemistä toimenpide-ehdotuksista

Segregaation lieventäminen edellyttää määrätietoisia ja konkreettisia toimenpiteitä useilla eri hallinnonaloilla. Tämän vuoksi hallitusohjelmaan esitetään sisällytettäväksi eri viranomaisten toimialaa koskevia segregaation lieventämistoimenpiteitä. Segregaation kansantaloudelliset vaikutukset on selvitettävä.

Segregaation lieventämisessä on siirryttävä toistuvista hankkeiden ketjusta jatkuviin käytäntöihin. Aikaisemmissa segregaation purkamiseen tähdänneissä kehittämishankkeissa saatuja tuloksia ja osaamista on hyödynnettävä jatkotoimenpiteissä, niitä on analysoitava ja hyvät käytännöt on otettava käyttöön kustannusvaikutukset arvioiden. Segregaation lieventäminen ja tasa-arvonäkökulma on valtavirtaistettava osaksi päätöksentekoa ja opetushallinnon toimintaa.

Tasa-arvo koulutuksessa

Koulujen ja oppilaitosten opetuskäytäntöjä tulee kehittää niin, että ne tukevat oppilaiden ja opiskelijoiden tasavertaista ja yksilöllistä oppimista sekä kasvamista, ottaen huomioon sukupuolen sosiaalisen ja kulttuurisen rakentumisen.

Koulutuksen järjestäjien on seurattava tasa-arvolain ja tasa-arvosuunnittelun yleisiä vaikutuksia oppilaitosten toimintakulttuuriin, koulutusvalintoihin ja opetukseen perusopetuksessa sekä kaikessa muussa koulutuksessa. Lisäksi on vahvistettava tasa-arvosuunnittelua opetussuunnitelma- ja tutkintotyössä resurssit turvaten.

Sukupuoli- ja tasa-arvotietoinen ohjaus ja opetus tulee vakiinnuttaa normaaliksi käytännöksi aina varhaiskasvatuksesta lähtien siten, että puretaan sukupuolistereotypioita. Tasa-arvonäkökulman on oltava pysyvä osa hallinnon suunnittelujärjestelmiä.

Opetusta, kouluyhteisön ja kodin vuorovaikutusta, erityisesti tukipalveluja sekä ohjauskäytäntöjä on kehitettävä ottamaan huomioon erilaiset sukupuolisuuden ilmenemismuodot.

Tytöt ja pojat, jotka käyttäytyvät sukupuolisten stereotyyppien vastaisesti eivät saa joutua syrjityiksi eivätkä koulukiusatuiksi. Tutkimustietoa on saatava lisää siitä, minkä vuoksi tyttöjen ja poikien välillä on eroja koulussa viihtymisessä. Kiusaamisen estämiseen ja kouluvihtyvyyden parantamiseen on kehitettävä uusia ratkaisumalleja. Lisäksi on panostettava suvaitsevaisuuskasvatukseen ja tuettava ei-tyypillisiä valintoja tehneitä oppilaita ja opiskelijoita.

Opetussuunnitelmien perusteiden uudistaminen

Segregaation lieventäminen on sisällytettävä koulutuksen kehittämiseen, arviointiin ja laatu-kriteereihin, sekä erityisesti vuonna 2011 käynnistyvään perusopetuksen opetussuunnitelmien

uudistamiseen. Uusiin opetussuunnitelman perusteisiin on kirjattava tasa-arvon aktiivinen edistämistavoite sekä selkeästi määritellyjä keinoja segregaaation lieventämiseksi liittyen opetusmenetelmien ja oppimateriaalien kehittämiseen sekä sukupuolten tasa-arvon edistämiseen.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uudistamisessa on lisättävä oppiaineiden välistä yhteistyötä ja huomiotava oppiainekokonaisuuksissa sukupuolen mukaisen segregaaation lieventäminen. Erityisesti tulee kiinnittää huomiota sukupuolittuneisiin valintoihin sekä huomioida etenkin oppiaineet, joissa sukupuolten väliset oppimistulokset eroavat huomattavasti toisistaan. Mahdollinen valinnaisuuden lisääntyminen ei saa johtaa sukupuolittuneisiin valintoihin ja siten segregaaation jyrkkenemiseen.

Lisäksi opetussuunnitelman perusteissa on kiinnitettävä huomiota joustavaan jatko-opintoihin siirtymiseen. Eri aineiden oppisisältöihin on integroitava sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja tasa-arvoon liittyviä aiheita.

Opetussuunnitelmissa on turvattava yksilöllisen ohjauksen saatavuus kaikissa kouluissa ja oppilaitoksissa. Pienryhmäohjaus osana oppilaanohjausta tulee vakiinnuttaa osaksi koulun opetus- ja ohjausjärjestelyjä.

Eri oppiaineet

Käsityö on järjestettävä kaikille oppilaille samansisältöisenä ja yhtenäisenä käsillä tekemisen taitoja edistävänä, sekä materiaalien käyttöön ja niihin liittyvien ilmiöiden ymmärtämistä ja hahmottamista tukevana oppiaineena. Pakollisten opintojen tavoitteena on materiaalien ja teknologioiden monipuolinen osaaminen sekä niihin liittyvien kulttuuristen merkitysten ymmärtäminen. Käsityöoppiaineen nimeä on muutettava enemmän teknologiaa ja taiteellisia arvoja tukevaksi.

Oppilailla ja opiskelijoilla tulee myös olla mahdollisuus syventäviin käsityöopintoihin, jotka muodostavat samalla luontevan jatkumon perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen välille. Käsityöopetusta kokonaisuudessaan on integroitava tiiviimmin yhteen muiden soveltuvien oppiaineiden opetuksen kanssa. Käsityöopettajien koulutus ja siirtymävaiheessa etenkin täydennyskoulutus on vastaavasti uudistettava vastaamaan uusia opintokokonaisuuksia.

LUMA-keskusten ja -verkoston toiminta on vakiinnutettava, resurssit turvattava ja hyvät käytännöt levitettävä tehokkaasti.

Lähipuolien tavoitteeksi on nostettava entistä tasaisempi sukupuolijakauma erityisesti matematiikan ja terveystiedon ylioppilaskirjoituksissa. Tätä tavoitetta tulee edistää sekä perusopetuksessa että lukiokoulutuksessa.

Kaikissa oppimateriaaleissa on pyrittävä lisäämään sukupuolten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Oppimateriaalien seuranta segregaaation lieventämisen näkökulmasta tulee tehdä myös tulevaisuudessa. Kustantajien ja heidän kauttaan oppimateriaalien tekijöiden tulisi kyseenalaistaa perinteisiä asioiden ja ilmiöiden esittämistapoja sekä -malleja.

Opinto-ohjaus

Segregaatiovaikutusten arviointi on huomiotava korostetusti opinto-ohjaajien koulutuksessa ja käytännön työssä. Oppilaanohjauksen, ammatinvalinnanohjauksen ja TET-harjoittelun on tuettava sekä tyttöjä ja poikia valitsemaan koulutus- ja ammattialansa perinteisten sukupuolikäsitysten rajoittamatta tätä valintaa. Myös aikuisiässä tehtäviä uravalintoja tulee tukea tiedotuksen, neuvonnan ja ohjauksen keinoin segregaaation lieventämistä tukien.

Mediakasvatus

Opetuksessa on hyödynnettävä myös tieto- ja viestintäteknologiaa segregaaion lieventämisen näkökulmasta. Lisäksi on rakennettava kansallista digikumppanuutta, jossa opetushallinto, koulutuksen järjestäjät, työelämä ja yhteisöt yhdessä etsivät tehokkaimpia keinoja nopeuttaa ajanmukaisen digitaalisen infrastruktuurin toteutumista ja oppimisympäristöjen hyödyntämistä kouluissa sekä oppilaitoksissa.

Kriittisen mediakasvatuksen merkitystä tulee vahvistaa eri oppiaineissa, korostaen kriittistä suhtautumista stereotyyppisiin sukupuolikuviin mediassa. Lisäksi tulee kehittää median käytön teknisiä ja sisällön tuottamisen valmiuksia. Tämä näkökulma on otettava huomioon Medianeuvoston perustamisessa, sen toimialalla ja tavoitteissa.

Työelämävalmiuksien ja yhteyksien vahvistaminen

Kaikille oppilaille ja opiskelijoille on tarjottava yhtäläiset mahdollisuudet hankkia yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja sekä taitoja. Tyttöjä ja poikia tulee tukea opetuksen ja oppilainohjauksen avulla niin, että he voivat sukupuolestaan riippumatta tehdä oppiaine-, koulutus- ja uravalintoja yksilöllisten ominaisuuksiensa, vahvuuksiensa ja motivaatiotekijöidensä perusteella.

Oppilaiden ja opiskelijoiden tulee koulutus- ja uravalintojen avartamiseksi saada omakohtaista kokemusta ja ajantasaista tietoa työelämästä. Heitä tulee kannustaa tutustumaan myös työpaikkoihin, joissa toinen sukupuoli on enemmistönä – muun muassa ammatistarttin mahdollisuuksia hyödyntäen. Segregaation lieventäminen tulee huomioida myös työssäoppimiseen liittyvässä ohjauksessa. Oppilaiden ja opiskelijoiden tietoisuutta työelämän oikeuksista ja velvollisuuksista tulee lisätä.

Sähköisten tietopalveluiden kehittämisessä (esim. oppijan palveluhanke) on jatkossa huomioitava segregaaion lieventämisen näkökulma. Segregaation lieventämiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi monipuolisten eri hallinnonalojen yhteisten tietopalveluiden on tuettava koulutusvalintojen ja aikuisopetuksen tehokasta toteutumista ja kohdentumista.

Opettajankoulutus

Kaikessa opettajankoulutuksessa sekä opettajien täydennyskoulutuksessa on tarjottava erillisiä tasa-arvoa sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevia kursseja. Samoin tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuutta tulee integroida muihin oppiaineisiin ja opetusharjoitteluun. Opettajankoulutuksen opiskelijavalinnoissa tulee huomioida segregaaion lieventämisnäkökulma, esimerkiksi arvioimalla hakijoiden asenteita. Työelämäntuntemus on otettava osaksi opettajakoulutusta ja opettajien täydennyskoulutusta.

Opettajankoulutuksessa segregaaion käsittelyä ja sukupuolitietoisuutta tulee vahvistaa, jotta opettajat omassa työssään kykenevät purkamaan stereotyyppioita ja sukupuolittuneita käytäntöjä. Segregaation lieventämiseen ja tasa-arvosuunnitteluun liittyviä kysymyksiä on sisällytettävä opettajien täydennyskoulutukseen sekä oppilaitosjohdon koulutukseen.

Arviointi- ja tutkimustiedon parempi hyödyntäminen

Kansallisista ja kansainvälisistä oppimistuloksia koskevista vertailuista (PISA, PIAAC yms.) saatuja tuloksia on analysoitava myös segregaaion lievenemisen tai jyrkkenemisen osalta. Etenkin mahdollisen segregaaion lisääntymisen osalta on tehtävä nopeita johtopäätöksiä ja ratkaisuja. Pedagogisia käytänteitä tulee tutkia ja sukupuoli- ja tasa-arvotietoisia menetelmiä kehittää.

2 Johdanto

2.1 Työryhmän hallitusohjelmaan perustuva toimeksianto

Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelmassa asetettiin tavoitteeksi naisten ja miesten palkkaerojen selkeä kaventaminen kuluvalla vaalikaudella. Hallitus päätti edistää suunnitelmallisesti naisten urakehitystä ja naisjohtajuutta sekä julkisella että yksityisellä sektorilla. Hallitus päätti myös edesauttaa toimia, joilla vähennetään työmarkkinoiden jakautumista sukupuolen mukaan. Hallitusohjelmassa sovittiin lisäksi, että tasa-arvotietoisuutta lisätään peruskouluissa ja opettajankoulutukseen sekä lastentarhanopettajien koulutukseen sisällytetään sukupuolitietoista opetusta. (Hallitusohjelma 2007)

Hallitusohjelman mukaisesti toteutetussa kolmikantaisessa samapalkkaisuusohjelmassa päätavoitteena on sukupuolten palkkaerojen kaventaminen 15 prosenttiin vuoteen 2015 mennessä. Tähän pyritään muun muassa sopimuspolitiikalla, purkamalla sukupuolen mukaista työnjakoa, kehittämällä palkkausjärjestelmiä ja tukemalla naisten urakehitystä. Ohjelman yhtenä keskeisenä tavoitteena on lieventää sukupuolen mukaista segregaatiota koulutuksessa ja työelämässä. Näin ollen sosiaali- ja terveysministeriön koordinoima samapalkkaisuusohjelman korkean tason seurantaryhmä ehdotti, että opetusministeriö perustaisi työryhmän kehittämään segregaatian lieventämiseen liittyviä toimia kouluissa ja oppilaitoksissa.

Pääministeri Mari Kiviniemen hallitus on ilmoittanut jatkavansa edeltäjänsä hallitusohjelman ja politiikkariihen kannanoton päätösten toteuttamista. Hallitusohjelmassa on korostettu nuorten varhaisen työmarkkinoilta syrjäytymisen ehkäisemistä. Hallitus on myös määritellyt tavoitteekseen varmistaa koulutuspaikka jokaiselle perusopetuksen päätävälle nuorelle. Hallitus myös toimii työelämän tasa-arvon edistämiseksi ja on päättänyt jatkaa samapalkkaisuusohjelmaa. (Hallitusohjelma 2010)

Perusopetuslain mukaan valtioneuvosto päättää perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista sekä perusopetukseen käytettävän ajan jakamisesta eri oppiaineiden ja aineryhmien opetukseen sekä oppilaanohjaukseen (ns. tuntijako). Opetusministeriö asetti 3.4.2009 työryhmän valmistelemaan kyseisten tavoitteiden sekä tuntijaon uudistamista. Tuntijakotyöryhmä sai työnsä valmiiksi 1.6.2010 (OKM 2010a). Näin ollen huhtikuussa 2010 sovittiin opetusministeriön (nyk. opetus- ja kulttuuriministeriön) kanssa, ettei segregaatian lieventämistyöryhmä antanut opetussuunnitelman perusteiden uudistamista koskevia linjauksiaan tilanteessa, jossa tuntijakotyöryhmän työ oli vielä kesken.

Sen sijaan segregaatian lieventämistyöryhmä antoi 13.4.2010 erillisen kannanoton tuntijakotyöryhmälle ja opetusministeri Henna Virkkuselle. Kyseisessä kannanotossa tehtiin sukupuolen mukaisen segregaatian lieventämiseen tähtääviä ehdotuksia, jotka esitettiin

huomioitaviksi perusopetuksen yleisten valtakunnallisten tavoitteiden ja tuntijaon uudistuksen yhteydessä. Kyseinen kannanotto on tämän loppuraportin liitteenä 2.

Opetushallitus aloittaa perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uudistamisen sen jälkeen, kun valtioneuvosto on päättänyt, mihin toimenpiteisiin se ryhtyy mainitun opetusministeriön työryhmän ehdotusten pohjalta. Kyseinen valtioneuvoston päätös ajoittuneen alkuvuoteen 2011. Edellä mainitun aikataulun perusteella segregaaation lieventämistyöryhmä tekee tässä loppuraportissa tarkemmat esityksensä (luvussa 5) huomioitaviksi perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden uudistamisessa.

2.2 Tasavertaiset työmarkkinat -työryhmä 2001–2004

Opetusministeriö asetti 1.10.2001 työryhmän Suomen työllisyyspolitiikan toimintasuunnitelmien (2000 ja 2001) mukaista ”Tasavertaiset työmarkkinat” -hanketta varten vuosiksi 2001–2003. Merkittävänä taustatukena työryhmän työlle toimi Työministeriön 4.5.2001 asettaman Tasavertaiset työmarkkinat/segregaaation lieventäminen -projektin vuonna 2002 tuottama loppuraportti. Projektin tavoitteena oli mm. kehittää työhallinnon toimenpiteitä segregaaation lieventämiseksi. (TM 2002)

Tasavertaiset työmarkkinat -työryhmä julkisti loppuraporttinsa 27.1.2004 (tästä eteenpäin ”vuoden 2004 raportti”, lähdeviitteenä OPM 2004), tehden useita esityksiä koulu-laisten sekä opiskelijoiden oppiaine- ja linjavalinnoissa esiintyvän segregaaation lieventämiseksi. Nämä esitykset liittyivät niin yksittäisiin oppiaineisiin, opintokokonaisuuksiin kuin opetusmenetelmiinkin (OPM 2004). Kyseisten esitysten toteutuma-astetta sekä jatkokehitystarpeita on eritelty myöhemmin tässä loppuraportissa.

2.3 Segregaaation lieventämistyöryhmän lähtökohdat ja rajaukset

Syksyllä 2009 nimitetty segregaaation lieventämistyöryhmä jatkoi monilta osin Tasavertaiset työmarkkinat -työryhmän työtä. Hyvänä taustalähteenä segregaaation lieventämistyöryhmän työlle on myös toiminut sosiaali- ja terveysministeriön Opetushallitukselta tilaama taustaselvitys ”Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo” (Kuusi ym. 2009). Kyseisessä selvityksessä tehtiin monia suosituksia segregaaation lieventämiseksi kouluympäristössä. Nämä suositukset on huomioitu segregaaation lieventämistyöryhmän työssä.

Sosiaali- ja terveysministeriö on vuonna 2009 julkistanut selvityksen ”Sukupuolten tasa-arvo korkeakoulutuksessa ja tutkimuksessa”. Selvityksen toimenpide-ehdotuksissa esitettiin sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista korkeakoulu- ja tiedepoliittisiin tavoitteisiin ja toimenpiteisiin, sekä sukupuolten tasa-arvoa koskevan asiantuntemuksen vahvistamista korkeakoulu- ja tiedepoliittisessa suunnittelussa. Sukupuolten tasa-arvoa edistäviä käytäntöjä esitettiin nostettavaksi selkeämmin osaksi yliopistojen rahanjaon periaatteita ja toiminnan arviointikriteerejä. Tasa-arvo- ja sukupuolitietoista koulutusta esitettiin integroitavaksi kaikkien eri koulutusasteiden ja -alojen opettajankoulutukseen, täydennyskoulutukseen sekä korkeakoulujen henkilöstökoulutukseen. Naisten tutkijanuraan liittyvien toimenpiteiden konkretisoimisen katsottiin edellyttävän sukupuolen mukaan jaoteltuja tilastoja ainakin merkittävimpien tutkimusrahoittajien tekemien rahoituspäätösten ja arviointikäytäntöjen osalta. Naistutkimuksen ja sukupuolentutkimuksen aseman vahvistamiseen liittyviä toimenpiteitä esitettiin jatkettaviksi. Lisäksi esitettiin, että Tasa-arvo ja sukupuolitietoisuus opettajankoulutuksessa -hankkeen (TASUKO) tutkimusohjelman jatkuvuus turvataan. (Brunila 2009)

Työryhmän työskentelyssä on huomioitu myös segregatiokäsitteen laajuus ja monimerkityksellisyys. Sukupuolen mukaisella segregatiolla on yhtymäkohtia esimerkiksi etnisen, uskonnollisen, tunnustuksellisen, seksuaalisen, sosio-ekonomisen, alueellisen tai koulutuksen jälkeisessä työelämässä esiintyvän segregation ja yhdenvertaisuuden kanssa.

3 Segregaatiolinjaukset ja lainsäädäntö vuoden 2004 jälkeen

3.1 Valtavirtaistaminen

Sukupuolen mukainen segregaatio vaikuttaa suomalaiseen yhteiskuntaan. Kuten valtioneuvoston selonteossa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta todetaan, muutosta segregaatiossa on tapahtunut lähinnä naisten kouluttauduttua perinteisiin miesammatteihin kuten lääkäreiksi ja juristeiksi. Työmarkkinoiden mitassa segregaatio ei ole kuitenkaan olennaisesti muuttunut. Erityisen vähäistä on ollut miesten siirtyminen naisaloille. (STM 2010)

Segregaation lieventämisen keskeisenä ajatuksena ovat naisten ja miesten yhtäläiset mahdollisuudet toteuttaa itseään perheessä, työelämässä ja yhteiskunnassa, sekä samankaltainen todennäköisyys saavuttaa ja toteuttaa näitä tavoitteita. Erilaisten hankerekisterien mukaan Suomessa on viime vuosikymmenien aikana toteutettu yli kaksisataa sukupuolten tasa-arvoa edistävää koulutus- tai kehittämisprojektia. Lisäksi EU-komissio on kahdesti antanut Suomelle huomautuksen Suomen työmarkkinoiden tiukasta jakautumisesta sukupuolen mukaan miesten töihin ja naisten töihin. Komissio on myös pyytänyt Suomelta toimenpiteitä asian johdosta (Brunila ym. 2005).

Naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (CEDAW-sopimus) hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa joulukuussa 1979. Suomi ratifioi sopimuksen vuonna 1986. Sopimuksen tavoitteena on edistää ihmisoikeuksien tasa-arvoista toteutumista naisten osalta. Sopimus edellyttää sopimusvaltioita mm. poistamaan miesten ja naisten kaavamaisen roolijaon kaikenlaisissa ja -tyyppisissä koulutuksissa. Se edellyttää toimenpiteitä, joilla varmistetaan, että naisilla ja miehillä on yhtäläiset edellytykset työuran ja ammatinvalinnan ohjaukseen, mahdollisuus opintoihin ja tutkintojen suorittamiseen kaiken asteisissa oppilaitoksissa sekä maaseudulla että kaupungissa.

Sukupuolten välistä tasa-arvoa on viime vuosina pyritty edistämään kaikissa julkishallinnon toimenpiteissä valtavirtaistamisen periaatteella. Valtavirtaistamisessa sukupuolinerkkökulma otetaan osaksi asioiden valmistelua ja päätöksiä kaikissa asioissa, joilla voi olla erilaisia vaikutuksia miehiin ja naisiin sekä sukupuolten tasa-arvoon yleensä. (Kuusi ym. 2009)

Segregaation lieventämisen suomalaista historiaa ja aiempia säädöshankkeita on esitelty vuoden 2004 raportissa. Tässä loppuraportissa keskitytään pääosin vuoden 2004 jälkeisiin hallituksen linjauksiin, lakimuutoksiin sekä muihin segregaation lieventämistä koskettaviin merkittäviin hankkeisiin.

Segregaation lieventämisen valtavirtaistaminen tulee ulottaa kaikkeen koulutuksen kehittämistyöhön, arvioiteihin ja laatukriteereihin, sekä erityisesti vuonna 2011 käynnistyvään perusopetuksen opetussuunnitelmien uudistamiseen. Tasa-arvonäkökulman on oltava pysyvä osa hallinnon suunnittelujärjestelmiä.

3.2 Perustuslaki

Suomen perustuslain (721/1999) 6 § määrittää kansalaisten yhdenvertaisuuden lain edessä. Pykälässä todetaan, ettei ketään saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Samoin pykälässä todetaan, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Perustuslain 6 § määrittelee myös sukupuolten tasa-arvoa seuraavasti: ”Sukupuolten tasa-arvoa edistetään yhteiskunnallisessa toiminnassa sekä työelämässä, erityisesti palkkauksesta ja muista palvelussuhteen ehdoista määrättäessä, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään”. Perustuslain 16 § puolestaan määrittelee kansalaisten sivistykselliset oikeudet. Pykälän mukaan jokaisella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen, ja oppivelvollisuudesta säädetään lailla. Julkisen vallan on turvattava, sen mukaan kuin lailla tarkemmin säädetään, jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykyjensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä.

3.3 Tasa-arvolaki ja yhdenvertaisuuslaki

Naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annettu laki (5§) määrittää tasa-arvon toteuttamisen koulutuksessa ja opetuksessa. Lain perusteella viranomaisten ja oppilaitosten sekä muiden koulutusta ja opetusta järjestävien yhteisöjen on huolehdittava siitä, että naisilla ja miehillä on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen. Opetuksen, tutkimuksen ja oppiaineiston on tuettava tämän lain tarkoituksen toteutumista. Velvoite koskee kaikkia niitä viranomaisia, oppilaitoksia, työnantajia ja ammattijärjestöjä, jotka järjestävät koulutusta.

Tasa-arvolaki (6b§) määrittää myös, että oppilaitoksen tulee vuosittain yhteistyössä henkilöstön ja opiskelijoiden edustajien kanssa laatia toiminnallinen tasa-arvosuunnitelma. Yhteistyössä henkilöstön ja opiskelijoiden edustajien kanssa laadittavan suunnitelman tulee sisältää oppilaitoksen tasa-arvotilanteen ja siihen liittyvien ongelmien kartoitus sekä toteutettaviksi suunnitellut tarpeelliset toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi. Eri-tyistä huomiota tulee kiinnittää tasa-arvon toteutumiseen opiskelijavalinnoissa, opetusta järjestettäessä ja opintosuorituksia arvioitaessa sekä toimenpiteisiin, joilla pyritään seksuaalisen häirinnän ja sukupuolen perusteella tapahtuvan häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. Tasa-arvosuunnitelman tulee sisältää arvio aikaisempaan tasa-arvosuunnitelmaan sisältyneiden toimenpiteiden toteuttamisesta ja niiden tuloksista. Suunnitelma voidaan sisällyttää osaksi opetussuunnitelmaa tai muuta oppilaitoksessa laadittavaa suunnitelmaa. Vuosittaisen tarkastelun sijasta voidaan oppilaitoksessa sopia, että suunnitelma laaditaan vähintään kerran kolmessa vuodessa. Pykälää ei kuitenkaan sovelleta perusopetuslaissa tarkoitettuihin opetuksen järjestäjiin ja kouluihin. Lisäksi tasa-arvolaissa on myös velvoite

henkilöstöä koskevan tasa-arvosuunnitelman laatimiseen oppilaitoksissa ja muissa organisaatioissa, joissa on säännöllisesti vähintään 30 työntekijää (Ikävalko 2010).

Yhdenvertaisuuslaki (21/2004) määrittää, että ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Laki myös määrittää, että yhdenvertaisuutta sovelletaan myös koulutukseen, mukaan lukien erikoistumis- ja uudelleen koulutus, tai ammatillisen ohjauksen saaminen.

3.4 Tasa-arvo-ohjelma ja muu tasa-arvon edistäminen

Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2008–2011 pohjautuu pääministeri Vanhasen II hallituksen ohjelmaan. Ohjelman eräs painopistealue on segregaatian lieventäminen ja tasa-arvotietoisuuden lisääminen kouluissa ja oppilaitoksissa. Tasa-arvo-ohjelman mukaan koulutusalojen ja ammattien eriytyminen sukupuolen mukaan on Suomessa edelleen jyrkkää. Segregaation lieventämiseksi peräänkuulutetaan toimenpiteitä, jotka vaikuttavat muun muassa asenteisiin sekä koulutus- ja ammattivalintaan. Ohjelmassa todetaan myös, että sukupuolelleen ei-tyypillisen ammatin valinneilla tulee olla työelämässä yhtäläiset mahdollisuudet. Lisäksi ohjelman mukaan sukupuolitietoista opetusta sisällytetään muun muassa aineen-, luokan-, lastentarhan- ja erityisopettajien opintoihin. (Hallituksen tasa-arvo -ohjelma 2008–2011)

Tasavertaiset työmarkkinat -työryhmä esitti vuonna 2004 myös tasa-arvosuunnittelun lisäämistä ja hyvien käytäntöjen levittämistä kouluissa ja oppilaitoksissa. Yksittäisinä tavoitteina mainittiin tasa-arvotiedotuksen lisääminen sekä sellaisten hankkeiden lisääminen, jotka kannustavat miehiä hakeutumaan naisvaltaisille aloille (erityisesti ESR-hankkeet). Työryhmä esitti segregoitumisen vähentämistä otettavaksi yhdeksi toimintaperiaatteeksi oppilaitosten alueellisen yhteistyön kehittämisessä. Samoin ammatillisen koulutuksen vetovoiman lisäämiseen tähtäävissä hankkeissa esitettiin otettavaksi huomioon tasa-arvon edistäminen. Tasa-arvon edistämistä esitettiin otettavaksi osaksi myös koulutuksen suunnittelua oppilaitoksissa. Lisäksi työryhmä toivoi tilastotietämyksellä kartoitettavan, millä sukupuolijakaumiltaan vinoutuneilla aloilla on eniten työvoiman tarvetta lähitulevaisuudessa (OPM 2004).

Tasa-arvoa on yleiseurooppalaisella tasolla tulkittu lähinnä työelämän lähtökohdista ja miehisten menestysmittareiden mukaan. Tämä on johtanut siihen, että tasa-arvopyrkimykset koulutuksessa keskittyvät lähinnä naisten osuuden lisäämiseen miesvaltaisilla aloilla, erityisesti matemaattisilla, luonnontieteellisillä ja teknillisillä aloilla. Esimerkiksi miesten vähyys naisvaltaisilla aloilla ei ole herättänyt vastaavaa huomiota. Huomiota on saanut myös tyttöjen parempi menestyminen koulussa, vaikka tytöt eivät välttämättä hyödy siitä myöhemmässä elämässään. (Euroopan komissio 2009)

Suomen kaltainen tasa-arvosuunnitelmavelvoite toisen asteen kouluissa ja korkeakouluissa on harvinainen muissa jäsenmaissa. Toisaalta Eurydice-verkosto on luokitellut Suomen yhdessä Viron, Liettuan, Puolan, Saksan, Italian, Kreikan, Slovakian ja Unkarin kanssa jäsenvaltioihin, joissa EU:n ajamaa sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista ei toistaiseksi toteuteta aktiivisesti. Eri maiden välillä on eroja myös siinä, ketkä tarkkailevat ja arvioivat tasa-arvopolitiikan toteutumista koulutuksessa. Suomessa tätä tekevät koulutusalan toimijat, osassa maita yleiset tasa-arvon toteutumista tarkkailevat toimijat, ja osassa jäsenmaista molemmat toimijat. (Eurydice 2010)

Opetushallitus julkaisi keväällä 2008 *Yhteiseen ymmärrykseen tasa-arvosta* -oppaan (OPH 2008b), jonka tarkoituksena on tukea oppilaitoksen tasa-arvosuunnittelua. Opa-

lähetettiin lukioille ja ammatillisille oppilaitoksille sekä muille pitkäkestoista koulutusta järjestäville oppilaitoksille, jotka ovat velvoitettuja laatimaan tasa-arvosuunnitelman (Kuusi ym. 2009). Tasa-arvolain velvoittama oppilaitosten tasa-arvosuunnittelu on kuitenkin useissa oppilaitoksissa vielä alkutekijöissään. Tasa-arvosuunnitelmien laatu ja sisältö vaihtelee myös huomattavan paljon.

Opetushallitus teki yhteistyössä Helsingin yliopiston kanssa syksyllä 2009 kyselyn, jolla selvitettiin henkilöstöpoliittisen ja toiminnan kehittämiseen tähtäävän tasa-arvosuunnittelun tilaa valtakunnallisesti. Kyselyn tulosten mukaan toiminnallisia tasa-arvosuunnitelmia oli kyselyyn vastanneista lukioista 58 prosentilla, ammatillisista oppilaitoksista 54 prosentilla ja vapaan sivistystyön oppilaitoksista vain 37 prosentilla. Henkilöstöä koskevien suunnitelmien osalta luvut olivat hieman suurempia. Sekä henkilöstöä että oppilaitoksen toimintaa koskeva tasa-arvosuunnittelu on kyselyn tulosten perusteella pääasiassa oppilaitosten rehtorien vastuulla. Nimettyjä tasa-arvovastaavia ei vielä ole kovin monessa oppilaitoksessa. (Ikävalko 2010)

Suunnitelmissa tulisi olla mukana sukupuolen moninaisuus sekä seksuaalisoituneen ja sukupuolittuneen väkivallan ehkäiseminen. Tasa-arvoisen ajattelun ja toiminnan pohja luodaan lapsuudessa. On ensiarvoisen tärkeää, että mahdolliseen sukupuoleen perustuvaan syrjintään puututaan perusopetusta antavissa kouluissa ja ongelmista puhutaan niiden oikeilla nimillä.

Koulutuksen järjestäjien on seurattava tasa-arvolain ja tasa-arvosuunnittelun yleisiä vaikutuksia oppilaitosten toimintakulttuuriin, koulutusvalintoihin ja opetukseen perusopetuksessa sekä kaikessa muussa koulutuksessa. Lisäksi on vahvistettava tasa-arvosuunnittelua opetussuunnitelma- ja tutkintotyössä resurssit turvaten. Segregaation lieventämiseen ja tasa-arvosuunnitteluun liittyviä kysymyksiä on sisällytettävä opettajien täydennyskoulutukseen sekä oppilaitosjohton koulutukseen.

3.5 Koulutusta koskeva lainsäädäntö

Perusopetuksen, lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen lainsäädännöt uudistettiin ja niitä yhtenäistettiin vuosituhatvuoden vaihteessa. Lait tulivat voimaan vuoden 1999 alusta. Laeissa ei mainita erikseen *sukupuolten* välisestä tasa-arvosta, vaan niissä puhutaan tasa-arvosta yleisesti. (Kuusi ym. 2009)

Valtakunnallisia perusopetusta koskevia säädöksiä ovat perusopetuslaki (628/1998) ja perusopetusasetus (852/1998), sekä valtioneuvoston asetus perusopetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta (1435/2001). Ne sisältävät säännöksiä muun muassa opetuksen yleisistä tavoitteista ja järjestämisestä ohjaavista periaatteista, oppiaineista, opetuskielestä, opintosuoritusten arvioinnista, koulun työajoista ja muista opetuksen järjestämiseen liittyvistä periaatteista sekä oppilaan ja huoltajan oikeuksista sekä velvollisuuksista.

Lukiolaissa (629/1998) säädetään nuorille ja aikuisille annettavasta perusopetuksen oppimäärään perustuvasta yleissivistävästä lukiokoulutuksesta. Lukioasetuksessa (810/1998) säädetään mm. lukion opetuksesta ja työajasta, arvioinnista, oikeusturvasta ja koulutuksen järjestämisluvasta. Lisäksi lukiokoulutusta säätelee lukiokoulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta annettu valtioneuvoston asetus (955/2002).

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998) tarkoituksena on kohottaa väestön ammatillista osaamista, kehittää työelämää ja vastata sen osaamistarpeita sekä edistää

työllisyyttä. Ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain (631/1998) tarkoituksena on ylläpitää ja kohottaa aikuisväestön ammatillista osaamista, antaa opiskelijoille valmiuksia itsenäisen ammatin harjoittamiseen, kehittää työelämää ja edistää työllisyyttä sekä tukea elinikäistä oppimista. Lisäksi ammatillista koulutusta säätelevät ammatillisesta koulutuksesta annettu asetus (811/1998), tutkintojen rakenteesta ja yhteisistä opinnoista ammatillisessa peruskoulutuksessa annettu valtioneuvoston päätös (213/1999) sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annettu asetus (812/1998).

Perusopetuslain mukaan opetuksen tulee edistää sivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa sekä oppilaiden edellytyksiä osallistua koulutukseen ja muutoin kehittää itseään elämänsä aikana. Valtioneuvoston asetuksessa, jolla säädetään perusopetuksen valtakunnallisista tavoitteista, on maininta, jonka mukaan ”opetuksessa otetaan erityisesti huomioon tyttöjen ja poikien erilaiset tarpeet sekä kasvun ja kehityksen erot”. Lause on työryhmän mukaan ongelmallinen, sillä se otaksuu tytöt ja pojat toisistaan eroaviksi, keskenään homogeenisiksi ryhmiksi ja siten saattaa pikemminkin vahvistaa kuin lieventää sukupuolistereotyyppioita ja segregaatiota.

3.6 Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma sekä OKM:n tulevaisuuskatsaus

Valtioneuvosto päätti Koulutus ja tutkimus 2007–2012 -kehittämissuunnitelmasta vuoden 2007 lopussa. Kehittämissuunnitelmassa on painotettu koulutuksellista tasa-arvoa, ja erityisinä painopisteinä siinä on mainittu koko väestön koulutus- ja osaamistason kohottaminen, koulutuksen laadun parantaminen ja osaavan työvoiman varmistaminen. Lisäksi kehittämistavoitteena on mainittu kaikkien vähemmistöjen ja koulutukseen heikosti osallistuvien ryhmien tasa-arvoisten osallistumismahdollisuuksien turvaaminen (OPM 2007).

Tavoitteena on naisten ja miesten koulutustasoerojen pienentäminen ja työelämän segregaation vähentäminen tyttöjen ja poikien opiskeluvalintoihin vaikuttamalla. Opettajankoulutuksessa luvattiin käynnistää tasa-arvokysymyksiin ja sukupuolittietoisuuden lisäämiseen keskittyvä kehittämishanke (Kuusi ym. 2009). Tätä hanketta (TASUKO) esitellään kappaleissa 4.4. ja 7.5.

Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsauksessa segregaation lieventäminen huomioidaan keskeisenä koulutuspoliittisena tavoitteena. Katsauksen mukaan on tarvetta sukupuolten välisten koulutuserojen pienentämiselle. Katsauksessa edellytetään, että tyttöjä ja poikia tuetaan opetuksen ja oppilaanohjauksen avulla tekemään oppiaine-, koulutus- ja uravalintoja, myös ei-tyypillisiä valintoja, yksilöllisten ominaisuuksiensa, vahvuuksiensa ja motivaationsa perusteella. Opetussuunnitelmien perusteita laadittaessa edellytetään tehtäväksi segregaation lieventämistä edistäviä ratkaisuja. Segregaation lieventäminen katsotaan keskeiseksi näkökulmaksi myös oppimateriaaleja ja opetusmenetelmiä kehitettäessä. (OKM 2010b)

4 Moniulotteinen segregaatio

4.1 Segregaatio terminä

Segregaatio on terminä monisäikeinen ja osin myös tulkinnanvarainen. Tällä kompleksisuudella on luonnollisesti vaikutuksensa myös segregaatian lieventämisen ympärillä käytävään keskusteluun. Sukupuolisella sosiaalisella segregatiolla on yleisesti (kuten vuoden 2004 raportissa) tarkoitettu sukupuolen mukaista työnjakoa. Historiallisessa mielessä sukupuolen mukainen segregaatio on ollut instrumentti perinteisten sukupuoliroolien säilyttämiselle ja siten erityisesti tyttöjen kouluttautumisen rajoittamiselle (Godel-Gassner 2007).

Sukupuolen mukainen segregaatio on joko vaakasuoraa (horisontaalinen) tai pystysuoraa (vertikaalinen). Vaakasuora segregaatio tarkoittaa sitä, että miehet ja naiset toimivat eri ammateissa, eri työpaikoilla, eri toimialoilla ja työmarkkinoiden eri sektoreilla (TM 2002). Toisaalta segregaatio terminä tarkoittaa puhtaimmassa merkityksessään eriytymistä tai eriyttämistä. Pystysuora segregaatio tarkoittaa työelämässä tapahtuvaa työnjakoa ja eriytymistä siinä, mille hierarkian tasoille miehet ja naiset sijoittuvat.

4.2 Segregaatio kouluympäristössä

Suomalaisissa kouluissa sukupuolinen segregaatio on pitkälle sukupuolten välistä eriytymistä ja epätasapainoa, joka ilmenee muun muassa oppiainevalinnoissa, käytännön opetuksessa, oppimistuloksissa, oppilaiden arvioinnissa sekä koulu- ja opetushenkilökunnan koostumuksessa. Lisäksi koulujen käytännön toiminnassa ja toimintaympäristöissä löytyy edelleen työjaollisia ja eriyttäviä tapakulttuureita sekä käytäntöjä. Koulun sisäinen työnjako usein ilmentää yhteiskunnassa yleisesti esiintyvää segregatiota. Kouluympäristön monimuotoisuutta ajatellen on hyvä pyrkiä mahdollisimman tasaiseen sukupuolijakoon eri ammattialojen edustajien kesken. Koulutuksen keinoin on mahdollista vaikuttaa segregaatioon lisäämällä työelämäntuntemusta ja kehittämällä ammatilliseen koulutukseen liittyviä työelämäjaksoja.

Vaakasuora segregaatio kouluissa tarkoittaa sitä, että tytöt ja pojat suorittavat opintoja ja tutkintoja eri koulutus- ja opintoaloilla. Pystysuora segregaatio taas tarkoittaa eri koulutusasteilla tapahtuvaa eriytymistä (Kuusi ym. 2009). Koulutuksessa alkanut eriytyminen johtaa siihen, että miehet ja naiset sijoittuvat yhteiskunnassa ja työelämässä eri asemiin, tehtäviin, ammatteihin ja toimialoille. Eriytyminen miesten ja naisten aloihin näkyy mies- ja naisvaltaisten alojen palkkaeroina. Perinteiset ja stereotyyppiset käsitykset miesten ja naisten aloista rajoittavat koulutus- ja ammatinvalintojen tekemistä, jäykistävät työmarkkinoita ja vaikeuttavat tarpeettomasti työvoiman kysynnän ja tarjonnan kohtaamista (Juutilainen 2003).

Segregaatiolla on myös sosioekonominen ulottuvuus, joka heijastuu syrjäytymiskehitykseen. Jorma Kuuselan sosioekonomisista taustamuuttujista tekemän analyysin mukaan oppilaiden isien koulutustausta ja perheen tulotaso selittävät yhdessä jo noin 35 prosenttia kuntien keskimääräisistä oppimistuloksista. (Kuusela 2006) Sosioekonomisen taustan on havaittu vaikuttavan oppimistuloksiin myös PISA-tutkimuksissa (ks. 6.1.; esim. Hautamäki ym. 2008). Anna-Liisa Lämsän tutkimusten mukaan erilaiset perheen kokonaistilanteeseen liittyvät ongelmat, kuten vanhempien työttömyys ja perheen taloudellisten resursien niukkuus sekä puutteet perheen sosiaalisissa tukiverkostoissa lisäävät omalta osaltaan syrjäytymisriskiä. (Lämsä 2009)

4.3 Segregaation lieventäminen Suomessa ja Euroopan unionissa

Segregaatio on 2000-luvun kuluessa Suomessa lieventynyt vähiten ammatillisessa peruskoulutuksessa ja eniten yliopisto-opinnoissa. Opetushallinnon toimenpiteitä segregaation purussa ovat olleet yhteishaussa annettavat lisäpisteet lukio- ja ammatilliseen koulutukseen hakeuduttaessa vähemmistösukupuolta edustaville aloille hakeneille, sekä opinto-ohjaajien ja opetushenkilöstön koulutus. Tasa-arvotyöstä on saatu hyvää kokemusta useissa kokeilu-, kehittämis- ja tutkimushankkeissa. Projektiluonteisuudesta johtuen kokemusten ja käytäntöjen leviäminen on hidasta ja pysyviä tuloksia vaikea saavuttaa. (Kuusi ym. 2009)

Myös Euroopan unionin tasolla koulutusjärjestelmät on katsottu epätasa-arvoisiksi ainevalintojen, suoritusten ja koulukulttuurin tasoilla. Sukupuolen lisäksi epätasa-arvon lähteiksi on yleisesti katsottu yhteiskuntaluokka ja vähemmistötausta. Työväenluokkaisten perheiden pojilla on suurin todennäköisyys sille, että heillä on lukemisaivoja ja että heidän koulutustasonsa jää alhaiseksi. Lukemisen taso on yleisesti huononemassa monissa EU-maissa. Myös alojen jakautuminen naisten ja miesten aloihin, sekä hoitotyön vähäinen arvostus on nähty yleiseksi jäsenmaita koskettavaksi ongelmaksi. Naisennemmistöisten alojen arvostuksen lisäämisen ohella myös miesennemmistöisten alojen normit ja stereotyyptit tulisi kyseenalaistaa. Vanhempien, ikätovereiden ja erityisesti opettajien ja kouluyhteisön asenteet on nähty tärkeiksi tasa-arvon edistämiseksi, ja niitä on toivottu otettavaksi huomioon jo opettajakoulutuksessa. (Euroopan komissio 2009)

Erillisopetuksella on pitkät perinteet osassa Euroopan maita. Nykyään kuitenkin vain harvoissa maissa on yhden sukupuolen kouluja. Suomessa tyttö- ja poikakouluista luovuttiin jo peruskoulu-uudistuksen 1967–77 yhteydessä. Joissakin Euroopan maissa on kuitenkin lisääntynyt kiinnostus erillisopetuksen kehittämiseen. Erillisopetuksen hyötynä nähdään, että tytöt ja pojat voivat vapaammin valita aineita, jotka eivät vastaa stereotyyppisiä oletuksia. Tytöt saavat omaa tilaa ja voivat parantaa itseluottamustaan, ja pojat opiskella ahkerammin vaarantamatta maskuliinisuuttaan. Tutkimustulokset eivät kuitenkaan ole vahvistaneet erillisopetuksen etuja. Erillisopetus on (myös Suomessa) yleisempää tiettyissä aineissa, kuten liikunnassa ja käsityöissä, mutta jako perustuu enemmän perinteeseen kuin pedagogisiin tekijöihin. Poikkeuksen tekevät Tanska ja Skotlanti, joissa erillisopetus on nähty keinona hoitaa suoriutumiseen ja käyttäytymiseen liittyviä ongelmia (Eurydice 2010). Erillisopetuksen hyödyistä huolimatta segregaation lieventämisen näkökulmasta työryhmä katsoo erillisopetuksen ongelmalliseksi, koska siinä oletetaan tytöt ja pojat toisistaan oppijoina eroaviksi ryhmiksi.

Vuosina 2009–2010 on julkaistu kaksi merkittävää eurooppalaista koulutuksellista segregaatiota tarkastelevaa ja segregaation lieventämistä linjaavaa asiakirjaa. Nämä ovat Euroopan komissiolle laadittu *Gender and Education* -raportti (Euroopan komis-

sio 2009) sekä Eurydice-verkoston raportti *Gender differences in educational outcomes* (Eurydice 2010).

EU:n Lissabonin sopimuksessa 2009 asettamat koulutusalan tavoitteet ja vertailuarvot vuodelle 2010 koskevat seuraavia asioita: matemaattisilta, luonnontieteellisiltä ja teknillisiltä aloilta valmistuneet, aikuisten osallistuminen elinikäiseen oppimiseen, koulupudokkaat, toisen asteen koulutuksen suorittaneet, sekä lukutestissä heikon tuloksen saavuttaneet. EU-komissio on ottanut tavoitteeksi lisätä matemaattisten, luonnontieteellisten ja teknillisten alojen tutkintojen määrää vähintään 15 % ja samanaikaisesti vähentää sukupuolijakauman epätasapainoa. Lisäksi jo (kuluvaan) vuoteen 2010 mennessä EU:ssa tulisi keskimäärin olla korkeintaan 10 % koulupudokkaita. Suomi on jo tämän tason saavuttanut, mutta osa jäsenmaista on kaukana tavoitteesta. EU-jäsenmaista vain Bulgariassa enemmistö koulupudokkaista on tyttöjä. (Euroopan komissio 2009)

Koulutuksen tasa-arvoasiat näkyvät eri Euroopan maiden lainsäädännössä eri tavalla. Osassa maita on olemassa perustuslain lisäksi erityinen syrjinnän vastainen laki, joka takaa naisille ja miehille yhdenvertaisen kohtelun ja yhtäläiset mahdollisuudet. Joissain jäsenmaissa on käytössä sukupuolten tasa-arvon aktiivinen edistämismenettely koulutuksessa. Tämä tarkoittaa sitä, että lakien lisäksi sukupuolten välinen tasa-arvo on kirjattu koulutusjärjestelmän yhdeksi tavoitteeksi, jolloin se ei tarkoita vain yhdenvertaista kohtelua ja yhtäläisiä mahdollisuuksia kouluissa, vaan tavoitteena on tasa-arvon saavuttaminen koulutuksen tuloksena. Näidenkin ryhmien sisällä on maittaisia eroja. Esimerkiksi Ruotsissa ja Norjassa tasa-arvo on kirjattu sekä koululakiin että opetussuunnitelmaan. (Eurydice 2010)

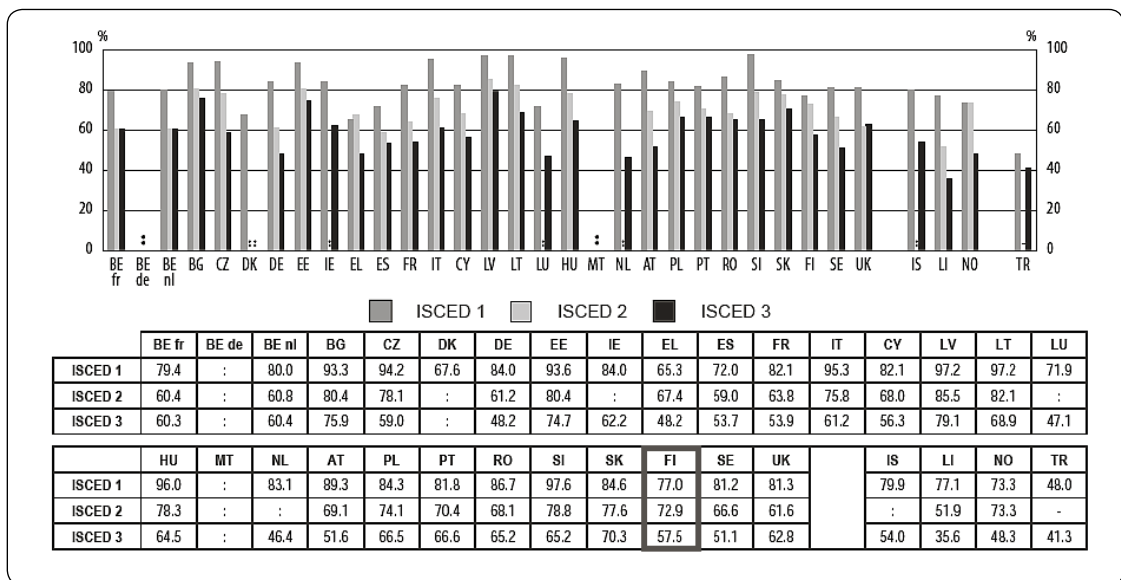
4.4 Segregaatio ja opettajuus

Opettaminen on kaikkialla Euroopassa naisenemmistöinen ala. Opetusalan hallinto- ja johtopaikat ovat kuitenkin edelleen miesenemmistöisiä. Perusasteen koulutuksen (ISCED1-2) opettajista enemmistö on naisia, mutta toiselle asteelle (ISCED3) siirryttäessä naisopettajien määrä vähenee radikaalisti. Yleisesti voidaan sanoa, että mitä korkeampi kouluaste, sitä vähemmän naisopettajia. Korkeakoulujen (ISCED5-6) akateemisesta henkilökunnasta naisia on useimmissa maissa enää reilusti alle puolet. Suomessa alemman perusasteen kouluissa (ISCED1) naisopettajia on 77 %, ylemmän perusasteen kouluissa (ISCED2) 72,9 % ja toisen asteen koulutuksessa (ISCED3) 57,5 %.

Yleisesti Euroopassa alemman perusasteen kouluissa on paljon naisrehtoreita, mutta toisella asteella määrä laskee nopeasti. Huomionarvoista on, että Suomessa naisrehtoreita on vain 37,9 % alemman perusasteen kouluissa. Vähemmän naisrehtoreita on vain Kreikassa ja Alankomaissa. Ylemmällä perusasteella Suomessa naisrehtoreita on 41,6 %, ja toisella asteella 40,1 %. Vain harvoissa maissa on tehty aloitteita naisten lisäämiseksi koulujen johdossa. (Eurydice 2010)

Opettajankoulutuksessa segregaation käsittely ja sukupuolitietoinen koulutus ovat saaneet vain vähäistä painoarvoa. Opetuksesta saatuja kokemuksia on kuitenkin viime aikoina tutkittu muun muassa Lapin yliopistossa osana opetusministeriön rahoittamaa Tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuus opettajankoulutuksessa -hanketta (TASUKO, ks. 7.5.). Tutkimuskohteenä ovat Lapin yliopistosta vuosina 2005-2008 valmistuneiden opettajien, yliopisto-opettajien sekä opiskelijoiden näkemykset sukupuolitietoisesta opetuksen merkityksestä.

Tutkimuksen perusteella suurin osa sukupuolitietoista koulutusta saaneista opettajista koki, että opetuksesta on ollut apua käytännön työssä. Sitä oli kuitenkin ollut tarpeeseen nähden liian vähän. Yleisesti toivottiin, että sukupuolta koskevia kysymyksiä tulisi koulutuksessa käsitellä erikseen, minkä lisäksi ne tulisi integroida osaksi muita opintoja, erityisesti opetusharjoittelua. Täydennyskoulutukselta toivottiin sekä käytännönläheisyyttä että

Kuva 1. Naisten prosenttiosuudet opettajista vuonna 2007 perusasteen ja toisen asteen koulutuksessa (ISCED 1, 2 ja 3). Julkinen ja yksityinen koulutus yhdistettynä. (Eurydice 2010)

teoreettisuutta, joka auttaisi ottamaan etäisyyttä jokapäiväiseen työhön ja näkemään omaa toimintaa uudella tavalla. Ratkaisuna sukupuolitietoisuuden koulutuksen lisäämiseksi nähtiin yksilöllisen tiedostamisen lisääminen ja opettajankoulutuksen sisältöjen päivittäminen. (Viden ja Naskali 2010)

Myös yliopisto-opettajat kannattivat sukupuolta koskevan tiedon integroimista muihin opetettaviin aineisiin. Toisaalta ongelmaksi nähtiin se, että kasvatustieteen opettajilla ei ole välttämättä riittävää käsitteellistä ja teoreettista kompetenssia nais- ja sukupuolentutkimuksen alueella. (Viden ja Naskali 2010)

TASUKO -hankkeen yhteydessä Lapin yliopistossa tehdyn tutkimuksen perusteella Viden ja Naskali ovat eritelleet seuraavia tapoja sisällyttää sukupuoli- ja tasa-arvotietoisuutta osaksi opettajankoulutusta:

- Opettajankoulutuksen opetussuunnitelmiin sisällytetään tasa-arvo- ja sukupuolitietoista opetusta läpäisevästi kaikkeen opetukseen. Tämä edellyttää aktiivista opettajankouluttajien täydennyskoulutusta ja yhteistyötä aihepiirin asiantuntijoiden kanssa.
- Koulutuksiin sisällytetään erityinen sukupuoli ja seksuaalisuutta koskeva kurssi, joka sisältää teoreettisen käsitteistön, vallitsevan lainsäädännön ja keskeisen viimeaikaisen tutkimuksen. Kurssi voitaisiin rakentaa eri yliopistojen asiantuntijoiden yhteistyönä.
- Sukupuolta ja seksuaalisuutta koskeva tieto integroidaan opetusharjoitteluun. Pedagogisessa kehittämisessä käytetään hyväksi feministisiä pedagogiikkoja.
- Sukupuolen merkityksen tarkastelu sisällytetään monikulttuurisuuskasvatukseen käyttäen hyväksi viimeaikaista kriittistä feminististä tutkimusta. Sukupuolen lisäksi myös siihen kiinnittyviä muita eron tekoja tulee analysoida ja niihin liittyviä teemoja tulee sisällyttää oppisisältöihin. Se auttaa purkamaan kaksijakoista sukupuoliajattelua, jonka mukaan naiset ja miehet nähdään vastakkaisina ja sisäisesti yhtenäisinä ryhminä.
- Koulutusten kehittämiseksi on tärkeää, että sukupuolinäkökulmaista tutkimusta tehdään ja tuetaan aktiivisesti. Lisäksi tarjotaan mahdollisuuksia sukupuolinäkökulmaisten oppinnäytetöiden tekemiseen ja huolehditaan niiden asiantuntevasta ohjauksesta.

Sukupuolen tutkijoiden urakehitystä ja työn rahoitusta edistetään, jotta saadaan varmistettua sukupuolinäkökulmainen tutkimusperusteinen opettajankoulutus.

- Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelulla voidaan nostaa näkyviin eriarvoisuutta muodostavia ja ylläpitäviä käytäntöjä ja ehkäistä niitä.
- Opiskelijavalintojen soveltuvuuskokeissa tulee ottaa huomioon hakijoiden asenteet kulttuurista, uskonnollista, terveyteen liittyvää, sukupuolista ja seksuaalista erilaisuutta kohtaan.

Ammatillinen opettajankoulutus on ammattikorkeakoulujen ja ammatillisten oppilaitosten opettajille ja opettajaksi aikoville suunnattua koulutusta, joka tuottaa pedagogisen kelpoisuuden. Ammatillinen opettajankoulutus suoritetaan tutkinnon ja työkokemuksen jälkeen. Ammatillisten opettajankoulutusopintojen laajuus on 60 opintopistettä. Opintojen tavoitteena on antaa opiskelijoille tiedot ja taidot ohjata erilaisten opiskelijoiden oppimista sekä valmiudet kehittää opetusalaansa ottaen huomioon työelämän ja ammattien kehittymisen. Opintoihin kuuluu kasvatustieteellisiä opintoja, ammattipedagogisia opintoja, opetusharjoittelua ja muita opintoja. Opettajakorkeakouluilla ei ole omia harjoitteluoppilaitoksiaan, vaan opetusharjoittelu suoritetaan kenttäoppilaitoksissa ja erilaisissa työelämän tehtävissä. Ammatillinen opettajakorkeakoulu päättää opettajankoulutusohjelman opetussuunnitelmasta. Ammatillista opettajankoulutusta järjestetään viidessä ammatillisessa opettajakorkeakoulussa. Ne toimivat ammattikorkeakoulujen yhteydessä. Ruotsinkielisestä ammatillisesta opettajankoulutuksesta vastaa Åbo Akademi. Vuonna 2008 ammatillisessa koulutuksessa työskennelleistä opettajista naisia oli 54 %. Yhteisten opintojen opettajista naisia oli 72 % ja ammatillisten opintojen opettajista 49 %. (OPH 2008a)

Opettajien peruskoulutuksesta tehdyn kyselyn perusteella opiskelijoiden mielestä pedagogisten opintojen sisällöissä toteutuivat parhaiten oppimisprosessi, aiheiden käsittely yli oppilaitosrajojen, ihmissuhde-, yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot sekä opettajan työn yhteiskunnallinen perusta. Opiskelijoiden ja opettajankouluttajien mielestä huonoiten opinnoissa huomioitiin oppilaitosten johtaminen ja kehittäminen, työyhteisöjen toiminta ja konfliktitilanteiden ratkaiseminen sekä syrjäytymisen ehkäisy. Ammatillisessa opettajankoulutuksessa segregaaion käsittelyä ja sukupuolittietoisuutta tulee vahvistaa, jotta opettajat omassa työssään kykenevät purkamaan ammattialaan mahdollisesti liittyviä sukupuolistereotypioita ja sukupuolittuneita käytäntöjä. (Piesanen ym. 2006)

Työryhmä esittää että kaikessa opettajankoulutuksessa sekä opettajien täydennyskoulutuksessa tarjotaan erillisiä sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevia kursseja. Samoin sukupuolittietoisuutta tulee integroida muihin oppiaineisiin ja opetusharjoitteluun. Opettajankoulutuksen opiskelijavalinnoissa tulee huomioida segregaaion lieventämisenäkökulma, esimerkiksi arvioimalla hakijoiden asenteita. Opettajien työelämäntuntemusta tulee lisätä. Opettajankoulutuksessa segregaaion käsittelyä ja sukupuolittietoisuutta tulee vahvistaa, jotta opettajat omassa työssään kykenevät purkamaan stereotypioita ja sukupuolittuneita käytäntöjä.

5 Segregaatio oppiaineissa

5.1 Perusopetuksen tuntijaon lähtökohdat¹

Valtioneuvoston asetuksessa (14335/2001) säädetään perusopetuslaissa (628/1998) tarkoitetun esiopetuksen, perusopetuksen, lisäopetuksen ja maahanmuuttajille järjestettävän perusopetukseen valmistavan opetuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista sekä perusopetukseen käytettävän ajan jakamisesta eri oppiaineiden ja aineryhmien opetukseen sekä oppilaanohjaukseen (tuntijako).

Perusopetuksen oppimäärä on laajuudeltaan yhdeksänvuotinen. Siihen kuuluu kaikille yhteisinä aineina äidinkieltä ja kirjallisuutta, toista kotimaista kieltä, vieraita kieliä, ympäristöoppia, terveystietoa, uskontoa tai elämäncatsomustietoa, historiaa, yhteiskuntaoppia, matematiikkaa, fysiikkaa, kemiaa, biologiaa, maantietoa, liikuntaa, musiikkia, kuvataidetta, käsityötä ja kotitaloutta. Opetus voi perustua erilaajuisiin oppimääriin. Oppilaalle voidaan antaa opetusta muissakin aineissa sen mukaan kuin opetussuunnitelmassa määrätään. Näiden aineiden opiskelu voi olla oppilaalle osittain tai kokonaan vapaaehtoista tai valinnaista. Oppilaalle tulee antaa myös oppilaanohjausta.

Valtioneuvoston asetuksessa opetustuntien määrä on pääsääntöisesti siis määritelty oppiaineittain. Tuntijako sisältää kuitenkin myös useista oppiaineista integroitua kokonaisuuksia. Oppiaineiden välistä integraatiota voidaan vielä niin haluttaessa lisätä paikallisin päätöksin, sillä opetussuunnitelman perusteiden mukaan opetus voi olla ainejakoista tai eheytettyä.

Oppiainejakoinen tuntijako ei siis pakota järjestämään varsinaista opetusta erillisinä oppiaineina. Eheytettyä kokonaisopetusta onkin toteutettu erilaisilla malleilla varsinkin perusopetuksen alaluokilla. Eheyttämisen tavoitteena on ohjata tarkastelemaan ilmiöitä eri tiedonalojen näkökulmista rakentaen kokonaisuuksia ja korostaen yleisiä kasvatuksellisia ja koulutuksellisia päämääriä.

Opetussuunnitelman perusteiden mukaan opetus voi olla ainejakoista tai eheytettyä. Aihekokonaisuudet ovat sellaisia kasvatus- ja opetustyön keskeisiä painoalueita, joiden tavoitteet ja sisällöt sisältyvät useisiin oppiaineisiin. Ne ovat kasvatusta ja opetusta eheyttäviä teemoja. Niiden kautta vastataan myös ajan koulutushaasteisiin.

Aihekokonaisuudet toteutuvat eri oppiaineissa niille luonteenomaisista näkökulmista oppilaan kehitysvaiheen edellyttämällä tavalla. Opetussuunnitelmaa laadittaessa aihekokonaisuudet tulee sisällyttää yhteisiin ja valinnaisiin oppiaineisiin sekä yhteisiin tapahtumiin, ja niiden tulee näkyä koulun toimintakulttuurissa. Kaikille kouluille yhteiset aihekokonaisuudet määriteltiin normina ensimmäisen kerran vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteissa.

¹ Kappaleen lähde: OPH 2009a.

Perusteisiin sisältyvät aihekokonaisuudet ovat seuraavat:

- 1 Ihmisenä kasvaminen
- 2 Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys
- 3 Viestintä ja mediataito
- 4 Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys
- 5 Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta
- 6 Turvallisuus ja liikenne
- 7 Ihminen ja teknologia

5.2 Segregaation lieventäminen perusopetuksen tulevassa tuntijaossa ja yleisissä tavoitteissa

Perusopetuksen tavoitteita ja tuntijakoa ollaan parhaillaan uudistamassa. Uudistamista pohtinut työryhmä sai ehdotuksensa valmiiksi kesäkuussa 2010. Ehdotuksen mukaan yhteiskunnassa tarvittavat taidolliset tavoitteet, kansalaisen taidot, jäsennetään viideksi taitoryhmäksi (ajattelun taidot, työskentelyn ja vuorovaikutuksen taidot, käden ja ilmaisun taidot, osallistumisen ja vaikuttamisen taidot sekä itsetuntemuksen ja vastuullisuuden taidot). Kansalaisen taidot määritellään asetuksella osaksi perusopetuksen yleisiä tavoitteita ja ne liitetään myös oppiainekokonaisuuksien ja oppiaineiden tavoitteisiin. Perusopetuksen oppimäärään kuuluvat yhteiset ja valinnaiset opinnot määritellään oppiainekokonaisuuksina ja näihin kuuluvina oppiaineina. Kullakin oppiainekokonaisuudella on omat erityiset ja oppiaineita yhdistävät tavoitteet ja sisällöt sekä ao. tiedonalalle ominaiset menetelmät. Oppiainekokonaisuuksia on esityksen mukaan kuusi (kieli ja vuorovaikutus – matematiikka – ympäristö, luonnontieto ja teknologia – yksilö, yritys ja yhteiskunta – taide ja käsityö sekä terveys ja toimintakyky). (OKM 2010a)

Segregaation lieventämistyöryhmä antoi huhtikuussa 2010 kannanoton tuntijakotyöryhmälle. Kannanotto on kokonaisuudessaan loppuraportin liitteenä 2. Tuntijakoa uudistettaessa segregaation lieventämistyöryhmä on esittänyt vahvistettavaksi tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä teemoja sekä oppilaiden mahdollisuuksia yksilöllisiin valintoihin. Työryhmä näkee sukupuolisen segregaation lieventämisen keskeisimpänä keinona sukupuolisidonnaisuuksien ja -stereotyyppien määrätietoisesta vähentämisestä. Tämä tarkoittaa myös sukupuolen moninaisuuden huomioimista. Työryhmä esittääkin tulevaan valtioneuvoston asetukseen seuraavia sukupuolisen segregaation lieventämiseen tähtäviä muotoiluja:

Opetuksessa, kasvatuksessa, ohjauksessa ja koulun toimintakulttuurissa tulee aktiivisesti edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä purkaa tasa-arvoa ehkäiseviä käytäntöjä. Koulujen opetuskäytäntöjä tulee kehittää niin, että ne tukevat oppilaiden tasavertaista ja yksilöllistä oppimista sekä kasvamista, ottaen huomioon sukupuolen sosiaalisen sekä kulttuurisen rakentumisen.

Kaikille oppilaille on tarjottava yhtäläiset mahdollisuudet hankkia yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja sekä taitoja. Tyttöjä ja poikia tulee tukea opetuksen ja oppilaanohjauksen avulla niin, että he voivat tehdä oppiaine-, koulutus- ja uravalintoja yksilöllisten ominaisuuksiensa, vahvuksiensa ja motivaatiotekijöidensä – ei sukupuolensa perusteella.

5.3 Työelämäntuntemuksen vahvistaminen

Yleisten työelämävalmiuksien ja työelämäntuntemuksen vahvistaminen tukee segregaaation lieventymistä. Opiskelun ja työelämän yhteistyön vahvistaminen myös helpottaa nuorten tulevia uravalintoja, ja sitä tulee edistää kehittämällä oppilaitosten ja työelämätoimijoiden yhteistyötä esimerkiksi TET-jaksojen avulla. Samoin työssäoppimisen eri vaiheissa on pyrittävä segregaaation lieventämiseen.

Keskeinen väline ammatillisen koulutuksen ja työelämän yhteyksien vahvistamisessa on ammatillisiin perustutkintoihin sisältyvä työssäoppiminen². Se on koulutuksen järjestämis-
muoto, jossa osa tutkinnon tavoitteista opitaan työpaikalla työtä tehden. Työssäoppiminen on aidossa työympäristössä tapahtuvaa tavoitteellista, ohjattua ja arvioitua opiskelua.

Ammattistartti eli siis ammatilliseen koulutukseen ohjaava ja valmistava koulutus voi huomioida opiskelijoiden uravalinnat myös segregaaation näkökulmasta. Ammattistartti on tarkoitettu niille nuorille, jotka tarvitsevat tukea ja ohjausta tulevan koulutuksensa ja ammatin valinnassa. Perinteisten sukupuoliroolien mukaisten valintojen näkyväksi tekeminen jo koulutuksen järjestäjäkohtaisen opetussuunnitelman laatimisessa voi avata uusia mahdollisuuksia opiskelijoille. Ammattistarttiopettajat ovat avainasemassa ja heille voidaan järjestää koulutusta ja tiedotusta ammattistarttin toiminnan valtakunnalliseksi kehittämiseksi.

Työpaikkojen ja koulutuksen järjestäjien yhteistyöllä varmistetaan työssäoppimisen ja muun ammatillisen koulutuksen työelämävastavuus, laatu ja ajantasaisuus. Koulutuksen järjestäjän vastuulla on huolehtia, että kaikilla alueen toimijoilla on yhteinen käsitys työssäoppimisen järjestämisestä. Koulutuksen järjestäjän tulee huolehtia, että opiskelija saa riittävästi ohjausta ja opetusta työssäoppimisen aikana ja että opettajilla sekä muulla henkilöstöllä on edellytykset yhteistyölle työelämän kanssa. Koulutuksen järjestäjän ja opettajien tulee yhdessä työ- ja elinkeinoelämän kanssa varmistaa työssäoppimisen laatu, jotta opiskelija saavuttaa tutkinnon perusteiden ammattitaitovaatimukset.

Opettajien työelämäntuntemusta tulisi vahvistaa, jotta he voisivat toimia aktiivisesti sukupuolisidonnaisten stereotyyppien poistamiseksi ja oppilaiden mahdollisuuksien avartamiseksi.

Kaikkien oppilaiden ja opiskelijoiden tulee saada monipuolisia oppimiskokemuksia, omaehtoisia kokemuksia työelämästä ja ajantasaista tietoa työelämän tarjoamista mahdollisuuksista, jotka lieventävät omalta osaltaan segregaaatiota ja avartavat koulutus- ja uravalintoja. Segregaaation lieventäminen tulee huomioida myös työssäoppimiseen liittyvässä ohjauksessa. Oppilaiden ja opiskelijoiden tietoisuutta työelämän oikeuksista sekä velvollisuuksista tulee lisätä.

5.4 Segregaaation lieventäminen opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteissa

Koulun toiminnan kannalta keskeinen opetusta ohjaava normi ovat Opetushallituksen päättämät perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Uusimmat perusteet ovat vuodelta 2004, ja ne tuli ottaa käyttöön kaikilla luokka-asteilla viimeistään 1.8.2006. Perusteissa määritellään kasvatus- ja opetustyön kannalta keskeiset asiat. Näitä ovat perusopetuksen arvoperusta ja tehtävä, opetuksen rakenne sekä työtä ohjaavat periaatteet liittyen

² Työssä oppimiseen liittyvien tekstikohtien lähteenä ovat ammatillisten perustutkintojen perusteet.

oppimiskäsitykseen, oppimisympäristöön, toimintakulttuuriin ja työtapoihin. Lisäksi keskeisiin asioihin kuuluvat oppiaineiden ja aihekokonaisuuksien tavoitteet sekä keskeiset sisällöt ja oppilaan ohjaukseen, tukemiseen ja arviointiin sekä oppilashuoltoon ja kodin sekä koulun yhteistyöhön liittyvät toimintalinjat.

Paikallinen opetussuunnitelma laaditaan opetussuunnitelman perusteiden pohjalta. Sen laatimisesta vastaa opetuksen järjestäjä, joka on useimmiten kunta. Opetussuunnitelma on koulun kasvatus- ja opetustyön perusta. Jokaisella perusopetusta antavalla kunnalla ja koululla on oltava opetussuunnitelma. Oppilaalla on lain takaama oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta ja ohjausta koulun työpäivinä.

CEDAW-sopimuksen täytäntöönpanoa valvova komitea on vuonna 2008 kehottanut Suomea sopimusvaltiona tarkistamaan opetussuunnitelmat perusteellisesti sekä ottamaan käyttöön sellaiset sukupuolittetoiset opetussuunnitelmat ja -menetelmät, joilla puututaan naisten syrjinnän rakenteellisiin ja kulttuurisiin syihin. Lisäksi se pyytää, että sukupuoli-kysymykset ja -tietoisuus sisällytetään osaksi opettajankoulutusta. Komitea ilmaisi huolensa siitä, että suomalaisesta varhaiskasvatuksesta puuttuu sukupuolinäkökulma ja että opetussuunnitelmat ja oppimateriaalit ovat yleisesti sukupuolineutraaleja. Lisäksi se toteaa huolestuneena, että suuri määrä tyttöjä kokee seksuaalista häirintää kouluissa ja että opettajankoulutus on puutteellista tämän ilmiön asianmukaisen käsittelyn kannalta.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uudistamiseen liittyen työryhmä esittää, että oppiaineiden välistä yhteistyötä lisättäisiin ja oppiainekokonaisuuksissa huomioitaisiin sukupuolen mukaisen segregaatian lieventäminen läpäisyperiaatteella. Työryhmä katsoo, että erityisesti tulee kiinnittää huomiota sukupuolittuneisiin valintoihin sekä huomioida etenkin oppiaineet, joissa sukupuolten väliset oppimistulokset eroavat huomattavasti toisistaan. Mahdollinen valinnaisuuden lisääntyminen ei saa johtaa sukupuolittuneisiin valintoihin ja siten segregaatian jyrkkemiseen.

Opetussuunnitelmien rooli tasa-arvoisessa koulutuksessa on merkittävä. Vaikka opetussuunnitelma harvoin käsittelee sukupuolten tasa-arvoa, se tekee usein sukupuoleen liittyviä oletuksia, esimerkiksi oppiaineiden kiinnostavuudesta eri sukupuolille. Tämä oletus puolestaan ohjaa oppiaineiden sisältöjä, mikä jälleen vaikuttaa aineen kiinnostavuuteen eri sukupuolten näkökulmasta. Koulussa tapahtuva sosiaalinen kanssakäyminen vaikuttaa eniten lasten sosiaalistumiseen yhteiskunnassa vallitseviin miehen ja naisen rooleihin. (Eurydice 2010)

Nykyisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2004) mukaan tasa-arvo ja ihmisoikeudet kuuluvat perusopetuksen arvopohjaan ja tasa-arvon edistäminen on osa perusopetuksen tehtävää. Opetuksessa ”otetaan huomioon erilaiset oppijat ja edistetään sukupuolen välistä tasa-arvoa antamalla tytöille ja pojille valmiudet toimia yhtäläisin oikeuksin ja velvollisuuksin yhteiskunnassa sekä työ- ja perhe-elämässä”. Työtapoja valittaessa oppilaiden erilaiset oppimistyyliä sekä tyttöjen ja poikien väliset sekä yksilölliset kehityserot ja tausta tulee ottaa huomioon. Oppiainekohtaiset opetussuunnitelmien perusteet ja opetus ovat pääsääntöisesti sukupuolineutraaleja. (Kuusi ym. 2009).

Opetussuunnitelman perusteiden uudistamisen ohella huomiota tulisi kiinnittää siihen, miten paikallisten opetussuunnitelmien tekemistä tuetaan ja toteutumista seurataan sekä arvioidaan tasa-arvon näkökulmasta. Tasa-arvoon ohjaavat tavoitteet ja menettelyt onkin määriteltävä nykyistä selkeämmin opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteissa sekä opetussuunnitelmissa.

Uusiin opetussuunnitelman perusteisiin on kirjattava tasa-arvon aktiivinen edistämistavoite sekä selkeästi määriteltäviä keinoja segregaaation lieventämiseksi liittyen opetusmenetelmien ja oppimateriaalien kehittämiseen sekä sukupuolten tasa-arvon edistämiseen. Lisäksi opetussuunnitelman perusteissa on kiinnitettävä huomiota joustavaan jatko-opintoihin siirtymiseen. Eri aineiden oppisisältöihin on integroitava sukupuoleen, seksuaalisuuteen ja tasa-arvoon liittyviä aiheita.

5.5 Käsityöopetus

Käsityön vaikutukseen sukupuolten välistä työnjakoa ylläpitävänä oppiaineena on kiinnitetty huomiota hallituksen tasa-arvo ohjelmissa ja kannanotoissa jo 1980-luvulta lähtien. Vuoden 2004 OPS-uudistuksessa aineet yhdistettiin yhdeksi käsityö -nimiseksi oppiaineeksi, joka kuuluu taide- ja taitoaineiden ryhmään. Vuosiluokilla 1–4 käsityön sisällöt ja tavoitteet ovat kaikille oppilaille samat. Tytöt ja pojat opiskelevat niitä samanaikaisesti ja samoissa luokissa. Vuosiluokilta 5–6 alkaen oppiaine jakautuu siten, että opetuksen sisällöt ja tavoitteet on määriteltävä teknisen työn ja tekstiilityön osalta erikseen. Opetus käsittää edelleen kaikille oppilaille yhteisesti sekä teknisen työn että tekstiilityön sisältöjä, minkä lisäksi oppilaalle voidaan antaa mahdollisuus painottua käsityön opinnoissaan kiinnostuksensa mukaan joko tekniseen työhön tai tekstiilityöhön. (Kuusi ym. 2009)

Valinnaisista käsityön opintojen suorittajista enemmistö on ollut poikia. Esimerkiksi vuonna 2009 valinnaiskäsityön valinneista 56 prosenttia oli poikia ja 37 prosenttia tyttöjä (Kuusela 2009).

Keskustelu taide- ja taitoaineiden tulevaisuudesta, niiden painopisteistä ja yhdistelmistä sekä arvopohjasta on noussut jälleen esille perusopetuksen yleisten tavoitteiden ja tuntijaon uudistustyön yhteydessä. Opetushallitus on myös toteuttamassa taide- ja taitoaineiden (musiikki, käsityö, kuvataide) oppimistulosten seuranta-arviointia perusopetuksen 9. luokan oppilaista. Raportti arvioinnin tuloksista julkaistaan vuoden 2011 alussa.

Käsityöopetuksen merkittävyys on noussut esille muun muassa siksi, että tekeminen omin käsin ja työn hallinnan kokemus vaikuttavat itsetuntoon, ajatteluun ja jatko-opintoihin suuntautumiseen. Käsityön opetuksella on yhtymäkohtia moniin muihin oppiaineisiin, kuten kuvataiteeseen ja kotitalouteen. Yhteisiä sisältöjä löytyy myös luonnontiedon opetuksen alueelta (Kuusi ym. 2009). Opetushallitus on täydentävissä ohjeissaan (17/2004) korostanut, että kunnat ja koulut voivat toimia joko niin, että käsityön opetus toteutetaan vuosiluokilla 5–9 kaikille oppilaille kokonaan samansisältöisenä tai siten, että painottumista tapahtuu viidenneltä luokalta alkaen tai myöhemmin. Samansisältöisen käsityön toteuttamisen esteinä kouluissa ovat asenteet, käytännön järjestelyt sekä resurssit. Stereotyyppiset käsitykset sukupuolten ominaisuuksista vaikuttavat koulun käytäntöihin ja opettajien tapaan suhtautua oppilaisiin (Tuokko S. 2009). Kuitenkaan käsityön opettajat eivät mielestään kohtelee tyttöjä ja poikia eri tavoin (Riipinen 2007).

Väitöskirjassaan käsityöoppiaineen sukupuolittuneisuutta tutkineen Sirpa Kokon mukaan käsitöiden sukupuolittuneisuus näkyy koulumaailmassa selvästi. Tekstiilitöiden valintaa pidetään tytöille ”luonnollisena” valintana, jota ei tarvitse perustella. Käsitöiden osaamista pidetään itsestään selvänä osana naiseutta, ja käsitöitä harrastavan tytön katsotaan jatkavan suvun perinteitä ja kasvavan samalla kohti naiseutta. Epätyypillisesti teknisen työn valinnut tyttö mielletään poikamaiseksi tai tekstiilityön valinnut poika tyttömäiseksi. Käsitöiden tilat taas jakautuvat helposti tyttöjen puoleksi ja poikien puoleksi.

Välineitä, materiaaleja ja valmistettuja käsitöitä vertaillaan, ja ne nähdään joko tyttö-mäisinä tai miehekkäinä. Myös se, että tekstiilityön opettaja on useimmiten nainen, ja teknisen työn opettaja mies, on omiaan vahvistamaan mielikuvia. Tekstiilityön arvostus on vähäisempi ja myös tytöt vähättelevät tekstiilitöitä puhumalla siitä puuhasteluna tai näpertämisenä. (Kokko 2007)

Vaikka opetussuunnitelma on käsityön suhteen sukupuolineutraali, käytännössä käsityö on vahvasti sukupuolittunut. Sirpa Kokon tutkimuksessa esiin tuli kokemukset siitä, että valinnan mahdollisuudet olivat enemmän teoreettisia kuin todellisia. Tyttöjä oli ohjattu valitsemaan tekstiilityö joko opettajien epäsuorilla vihjeillä, luokkatovereiden painostuksella tai käytännön järjestelyillä (esim. lukujärjestys), jotka olivat tehneet toisen valinnan mahdottomaksi. Myös se, että käsitöissä täytyy valita joko tekstiilityö tai tekninen työ, ilman mahdollisuutta jatkaa taitojen kehittämistä molemmissa, pitää yllä sukupuolittuneisuutta. Kokko katsookin, että käsityö tulisi saada sukupuolineutraaliksi myös käytännön tasolla. Tämän mahdollistamiseksi opettajat tarvitsisivat tukea uudenlaisten opetusjärjestelyjen toteuttamiseen. (Kokko 2007)

Käsityön jakautuminen tekstiilityöhön ja tekniseen työhön on nostettu myös hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa 2008-2011 yhdeksi sukupuolieroa ylläpitäväksi käytännöksi: ”Käsityöoppiaineen sisällöllä on merkitystä myöhempiin valintoihin ja opintoihin, muun muassa siksi, että tekniseen työhön sisältyy esimerkiksi sähköoppia, joka on fysiikan osa” (Tasa-arvo-ohjelma 2008).

Työryhmä katsoo, että käsityön opetuksessa on siirryttävä ainejakoisesta opettamisesta kohti ilmiökeskeistä oppimista. Ilmiöt, joita perusopetuksen oppilaat nyt ja tulevaisuudessa kohtaavat, ovat laajoja, kokonaisvaltaisia ja monimutkaisia, eivätkä ole tarkasteltavissa yhden tai toisen nykyisen oppiaineen käsittein tai teorioin. Muuntuva käsityöoppiaine voi olla osa materiaalistien kulttuurien opintoja, jossa tarkastellaan ilmiökeskeisesti ympärillämme olevaa ihmisen rakentamaa maailmaa, vaatteista asumuksiin ja avaruusaluksiin. (Guttorm ja Järnefelt 2010)

Käsityön opetuksen tulee toteuttaa laajoihin oppimiskokonaisuuksiin ja aihepiireihin sitoutuen. Näiden kautta myös yksittäiset perustaidot tulevat tarpeellisiksi, ilman että ne ovat opetuksen keskeinen sisältö tai tavoite. Oppiaineen nimeä tulee tässä yhteydessä harvita sovitettavaksi paremmin liittymään tavoiteltuihin sisältöihin ja osaamiseen.

Käsityö on järjestettävä kaikille oppilaille samansisältöisenä ja yhtenäisenä käsillä tekemisen taitoja edistävänä, sekä materiaalien käyttöön ja niihin liittyvien ilmiöiden ymmärtämistä ja hahmottamista tukevana oppiaineena. Pakollisten opintojen tavoitteena on materiaalien ja teknologioiden monipuolinen osaaminen sekä niihin liittyvien kulttuuristen merkitysten ymmärtäminen. Käsityöoppiaineen nimeä on muutettava enemmän teknologiaa ja taiteellisia arvoja tukevaksi.

Oppilailla ja opiskelijoilla tulee myös olla mahdollisuus syventäviin käsityöopintoihin, jotka muodostavat samalla luontevan jatkumon perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen välille. Käsityöopetusta kokonaisuudessaan on integroitava tiiviimmin yhteen muiden soveltuvien oppiaineiden opetuksen kanssa. Käsityöopettajien koulutus ja siirtymävaiheessa etenkin täydennyskoulutus on vastaavasti uudistettava vastaamaan uusia opintokokonaisuuksia.

5.6 Matematiikan ja luonnontieteiden opiskelu

Luonnontieteiden opiskeluun liittyen vuoden 2004 raportissa suositeltiin lisättäväksi yhteisöllisiä, kokeellisia ja laboratoriotyöpainotteisia työtapoja. Samoin korostettiin arvioinnin kehittämistä vastaamaan edellä mainittuja uudenlaisia työtapoja. Lisäksi toivottiin matematiikan ja luonnontieteiden osaamisen kehittämisohjelmasta (LUMA-hanke, Opetushallitus 1996-2004) saatujen hyvien käytänteiden levittämistä sekä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa olevan ”ihminen ja teknologia” -aihekokonaisuuden jalkauttamista kentälle lisäämään tyttöjen kiinnostusta teknologiaa kohtaan. (OPM 2004)

LUMA-hankkeessa pyrittiin nostamaan lasten ja nuorten kiinnostusta matematiikan ja luonnontieteiden opiskelua kohtaan yleisesti, mutta erityisenä kohderyhmänä olivat tytöt. LUMA-hankkeen aikana kerätyt indikaattorit osoittavat, että tyttöjen kiinnostus matematiikan opiskeluun kasvoi sekä hankkeessa mukana olevissa oppilaitoksissa että kaikissa muissakin oppilaitoksissa. Lukion suorittaneista tytöistä pitkän oppimäärän opiskelleiden osuus kasvoi 27 prosentista 33 prosenttiin koko maassa vuosien 1997 ja 2004 välillä. Hankkeessa mukana olleissa lukioissa nousu oli vieläkin suurempi eli 26 prosentista 39 prosenttiin. Tytöt opiskelivat LUMA-lukioissa matematiikan ohella myös luonnontieteiden syventäviä kursseja suhteellisesti hieman enemmän kuin muissa lukioissa. Sekä tyttöjen että poikien kiinnostus matematiikkaa ja luonnontieteellisiä aineita kohtaan kasvoi, mutta on sittemmin molemmilla sukupuolilla laskenut. (Kuusi ym. 2009)

Yleinen ilmiö on ollut, että pojat suorittavat tyttöjä enemmän matematiikan ja luonnontieteiden valinnaisia opintoja. Matematiikan valinnaisten kurssien suorittajista poikien osuus on ollut tasaisesti noin 55 prosenttia vuosina 1999–2007 peruskoulun suorittaneista (valinnaisten kurssisuoritusten määrä on laskenut vuoden 2005 jälkeen, jolloin pakollisten kurssien määrää lisättiin). Tämän seurauksena sekä tyttöjen että poikien matematiikan opiskelu on lisääntynyt. Pojat ovat tämänkin jälkeen valinneet tyttöjä useammin matematiikkaa, mutta erot matematiikan opiskelussa tyttöjen ja poikien välillä eivät ole enää määrällisesti suuria. Valinnaisuus on suuntautunut sekä tytöillä että pojilla muihin aineisiin. (Kuusi ym. 2009)

Matematiikan ja luonnontieteiden opetuksen kehittämisen tueksi Opetushallitus asetti vuoden 2007 lopulla neuvottelukunnan, jonka tehtävänä oli laatia suuntaviivoja matematiikan ja luonnontieteiden opetuksen kehittämiselle. Elokuussa 2009 julkistamassaan muistiossa neuvottelukunta tarkasteli laajasti matematiikan ja luonnontieteiden opetuksen ja oppimisen tilaa ja kehittämistarpeita. Neuvottelukunta toivoi tyttöjen ja naisten osaamispotentiaalin parempaa hyödyntämistä niin matematiikassa, luonnontieteissä kuin tekniikan opiskelussakin. Neuvottelukunta huomioi myös sen, että tyttöjen ja naisten kiinnostus edellä mainittuja aineita kohtaan on poikiin ja miehiin verrattuna ollut selkeästi vähäisempää (OPH 2009b).

Neuvottelukunta esitti matematiikan, luonnontieteiden ja teknologian opetuksen kehittämistyön perustaksi pitkäjänteistä tutkimus- ja kehittämisohjelmaa, joka kytkeytyy myös opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen kehittämiseen. Neuvottelukunta korosti myös uusien oppimisympäristöjen, opetusvälineistön, opetusmenetelmien sekä työelämäyhteistyön merkitystä kyseisten oppiaineiden kiinnostavuuden ja houkuttelevuuden lisäämisessä. (OPH 2009b)

Neuvottelukunta osoitti myös lukion fysiikan opetuksen osalta erityisen huolensa siitä, että vähintään seitsemän fysiikan kurssia suorittaneista vain 27,4 prosenttia oli vuonna 2005 naisia. (OPH 2009b). Neuvottelukunta jätti kuitenkin teknologiaopetuksen kehittämisen yksityiskohdissaan Opetushallituksen suunniteltavaksi siten, että niiden laadinnassa

kuullaan elinkeinoelämää sekä ihmisläheisen teknologian kehittämistä ja innovatiivisuutta edistäviä yhteisöjä. Kehittämistyössä on oma roolinsa myös LUMA-keskuksilla, joista ensimmäinen ja nykyisin valtakunnallisena LUMA-keskuksena toimiva yksikkö perustettiin Helsingin Yliopiston alaisuuteen vuonna 2003.

LUMA-keskusten ja -verkoston toiminta on vakiinnutettava, resurssit turvattava ja hyvät käytännöt levitettävä tehokkaasti.

Riitta Soro on väitöskirjassaan tutkinut opettajien uskomuksia tytöistä, pojista ja tasa-arvosta matematiikassa. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää ensinnäkin opettajien uskomuksia tyttöjen ja poikien eroista matematiikan oppijoina ja toiseksi uskomuksia sukupuolten välisestä tasa-arvosta matematiikan opetuksessa. Vaikka moni opettaja ei tuonutkaan julki voimakkaan stereotyyppisiä käsityksiä, niin kuitenkin opettajien enemmistö uskoi sukupuolieroihin ja nämä erot olivat poikien kannalta myönteisempiä. Keskeisin uskomus oli tyttöjen tukeutuminen alhaisemman kognitiivisen tason toimintoihin. Ongelmana ei pidetty sukupuolten välistä tasa-arvoa, vaan tasa-arvoa opetuksesta kiinnostuneiden ja kiinnostumattomien välillä sekä heterogeenisiä ryhmiä ja työrauhaa. Alisuoriutuvista tai syrjäytyvistä pojista oltiin huolestuneita, mutta tyttöjen uskottiin selviävän tunnollisuutensa ansiosta. Pojat ottivat ja saivat suurimman osan opettajan huomiosta, mutta tämä ei heijastunut uskomuksena tasa-arvon vaarantumisesta. Tasa-arvoa pidettiin itsestään selvänä ja matematiikkaa sukupuolettomana. Useat opettajat korostivat kohtelevansa oppilaitaan yksilöinä, ei tyttöinä tai poikina. Opettajan sukupuolella ei voitu osoittaa olevan vaikutusta opettajan uskomuksiin. (Soro 2002)

EU:n rahoittamassa WomEng-projektissa 2002–2005 etsittiin selityksiä sille, miksi naisten osuus erityisesti insinöörikoulutuksessa on vähäinen. Samalla tutkittiin näkemyksiä eri ammattialojen sopivuudesta eri sukupuolille. Hankkeeseen osallistui Suomen lisäksi kuusi muuta jäsenmaata. Tutkimuksen mukaan matematiikka katsotaan yleisesti sukupuolineutraaliksi aineeksi, mutta erityisesti alaa opiskelevat miehet kokevat matematiikan enemmän miehiseksi alaksi. (Euroopan komissio 2009)

Vuoden 2004 raportissa suositeltiin ylioppilastutkinnon rakennekokeilua otettavaksi käyttöön, ja kokeilun toivottiin osaltaan vaikuttavan myönteisesti matematiikan kirjoittamisen lisääntymiseen (OPM 2004). Tavoitteessa edistytettiin nopeasti, sillä rakennekokeilu vakinaistui jo vuonna 2005. Ylioppilastutkintoon kuuluu nyt vähintään neljä koetta. Tutkintoon osallistuvan on suoritettava äidinkielen ja kirjallisuuden koe sekä valintansa mukaan kolme koetta ryhmästä, johon kuuluvat toisen kotimaisen kielen, yhden vieraan kielen, sekä matematiikan ja reaaliaineiden kokeet. Näiden kokeiden lisäksi tutkintoon osallistuva voi suorittaa yhden tai useamman ylimääräisen kokeen. (Lukiolaki 18§)

Matematiikan kokeen voi nyt kirjoittaa pakollisena, ylimääräisenä tai sen voi jättää kokonaan kirjoittamatta. Ylioppilastutkinnon rakenteen muutos kasvattikin matematiikan pakollisena kirjoittavien opiskelijoiden määrää vuonna 2005 (OPH 2009b). Sittenkin kasvukäyrä on kuitenkin kääntynyt lievästi alamäkeen. Vuonna 2008 lyhyen matematiikan kirjoittaneiden määrä jopa romahti (19 541 -> 18 064), vaikka kokelaisten kokonaismäärä oli edellistä vuotta hieman suurempi (Ylioppilastutkintolautakunta 2009). Tyttöjen osuus matematiikan kirjoittaneista on kehittynyt viime vuosina oheisen taulukon mukaisesti.

Taulukko 1. Tyttöjen osuus matematiikan kirjoittaneista vuosina 1999–2008.
Lähde: Ylioppilastutkintolautakunta 2009.

Kaikki kirjoittaneet										
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Tytöt	60,4	59,6	59,5	59,6	59,7	59,3	58,7	58,4	58,4	58,3
Pojat	39,6	40,4	40,5	40,4	40,3	40,7	41,3	41,6	41,6	41,7
Pitkä matematiikka										
Tytöt	39,2	40,5	40,1	40,9	41,9	43,9	42,9	42,8	44,3	43,3
Pojat	60,8	59,5	59,9	59,1	58,1	56,1	57,1	57,2	55,7	56,7
Lyhyt matematiikka										
Tytöt	62,4	61,3	61,3	62,0	60,5	60,4	58,7	56,6	56,3	55,6
Pojat	37,6	38,7	38,7	38,0	39,5	39,6	41,3	43,4	43,7	44,4

Tyttöjen suhteellinen osuus pitkän matematiikan kirjoittaneista on siis hitaassa nousussa, vaikkakin taka-askelia on myös otettu. Tyttöjen suhteellinen osuus lyhyen matematiikan kirjoittaneista on kääntynyt laskuun, ja poikien osuus samalla nousuun. Vaikka matematiikan kirjoittaneiden kokonaismäärässä ei ole ylletty toivottuun kasvuun, on tilanne segregaaation lieventämisen näkökulmasta kääntynyt parempaan päin.

Työryhmä asettaa lähivuosien tavoitteeksi entistä tasaisemman sukupuolijakauman matematiikan ylioppilaskirjoituksissa. Tätä tavoitetta tulee edistää lukiokoulutuksen kehittämisessä.

Ylioppilastutkinnon tuloksia muiden oppiaineiden osalta käsitellään tarkemmin kappaleessa 6.3.

5.7 Oppilaan- ja opinto-ohjaus

Ohjaus ja ohjauksellinen ajattelu ovat korostuneet viime vuosina koulutusjärjestelmän kaikilla tasoilla. Opinto-ohjauksen kehittäminen on ollut näkyvästi esillä hallitusohjelmassa 2007 ja kahdessa viimeisimmässä koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa. Ohjaukseen liittyviä toimenpiteitä ovat olleet oppilaanohjaajien koulutuksen laajennukset, kokeilu- ja kehittämistoiminta sekä yhteishaussa annettavat lisäpisteet vähemmistösukupuolta edustaville hakijoille. Tässä myötätulessa ovat toteutuneet eri kouluasteilla tehty opinto-ohjauksen arvioinnit ja kehittämishankkeet, tärkeimpinä näistä Oppilaan- ja opinto-ohjauksen kehittämishanke (2003–2007), Euroopan sosiaalirahaston tukema CHANCES–hanke (2005–2007) sekä Perusopetuksen laadun kehittämishanke (POP, ks. 7.5.) (Kuusi ym. 2009).

Oppilaanohjauksen kehittämiseen liittyen vuoden 2004 raportissa suositeltiin alueellisen oppilaitos- ja työelämäyhteistyön lisäämistä. Työelämäntuntemus esitettiin otettavaksi osaksi opettajakoulutuksen aineopintoja sekä opettajien täydennyskoulutusta. Samoin toivottiin, että opettajien ja opinto-ohjaajien perus- ja täydennyskoulutuksessa nostetaan esiin entistä enemmän sukupuolitietoisia menettely- ja toimintatapoja. Työryhmä katsoi myös, että henkilökohtaisen oppilaan- ja opinto-ohjauksen määrällinen ja laadullinen saavutettavuus on turvattava. Opinto-ohjaajien täydennyskoulutuksen resursointia puolestaan esitettiin lisättäväksi niin, että vähintään puolet yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen opinto-ohjaajista osallistuisi täydennyskoulutukseen vuosina 2004–2007. (OPM 2004)

Ohjaus jäsennettiin edellisessä opetussuunnitelmauudistuksessa (OPS-perusteet) ensimmäisen kerran kaksitasoisena toimintana siten, että varsinaisen sisällöllisen ja menetelmällisen ohjauksen lisäksi opetussuunnitelmiin sisällytettiin erilliset ohjauksen toimintasuunnitelmat. Näin haluttiin korostaa ohjauksen strategisen suunnittelun merkitystä. Ajattelu perustuu A.G.Wattsin ja R. van Esbroeckin holistisen ohjauksen malliin, joka kattaa kolme ohjauksen perinteistä sektoria: kasvun ja kehityksen tukemisen (psykososiaalinen tuki), oppimisen ja opiskelun ohjauksen sekä ura- ja tulevaisuudensuunnittelun ohjauksen. Ohjauksen holistisuus on tuonut mukanaan myös uusia rooleja: oppilaan- ja opinto-ohjaajan rooli ohjauksesta vastaavana ja konsultoivana asiantuntijana on korostunut samalla kun opettajan rooli on laajentunut entisestään psykososiaaliseen ja ohjaukselliseen suuntaan. (Juutilainen 2008)

Sukupuolittietoinen ohjaus voidaankin jäsentää risteyspaikkana, jossa ohjauksen suunnittelu, ohjausvastuun jakaminen kaikkien opetustyötä tekevien kesken ja tasa-arvonäkökulma kohtaavat. Jo alueellinen ja paikallinen toimintaympäristö, joiden merkitys usein unohdetaan, muodostavat konkreettisen foorumin segregaaation uusintamiselle tai purkamiselle. Tärkeä kysymys on esimerkiksi se, miten peruskoulujen ja lukioiden (esim. TET) sekä työ- ja elinkeinoelämän (esim. työssäoppiminen, harjoittelu) kanssa toteutetaan yhteistyötä siten, että sukupuolten välinen tasa-arvo edistyy. Tämä tarkoittaa alueellisen koulutus- ja elinkeinorakenteen osittain näkymättömän sukupuolijaon tiedostamista ja tunnistamista sekä organisaatioiden rajat ylittävää tasa-arvotyötä. (Hynninen & Juutilainen 2006)

Oppilaitoksissa ohjausta tulisi lähestyä holistisesti opetushenkilöstön yhteisenä toimintana. Tällöin moniammatilliseen pohdintaan perustuen sovitaan ohjauksen sisällöistä, vastuusta ja menetelmistä ja suhteutetaan ne oppilaiden/opiskelijoiden opintopolkuihin mielekkäällä tavalla. Sukupuolittietoisuuden kysymykset konkretisoituvat eri koulutusasteilla ja -aloilla erilaisin painotuksin. Peruskoulun alaluokilla ne ilmenevät pitkälti kasvatuksellisina, maailmankuvan ja minäkuvan rakentumisen elementteinä, ylemmillä luokilla ja lukiossa tulevaisuushorisontin muotoutumisena ja ammatillisessa koulutuksessa, kuten esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon koulutuksessa, yhdenvertaisuutta edistävän asiakastyön kysymyksinä.

Opettajien ja ohjaajien uskomukset, olettamukset ja arviot naisista ja miehistä sekä heidän perusolemuksestaan – kyvyistään, taidoistaan, motivaatiostaan, seksuaalisuudestaan jne. – muodostavat perustan käsitykselle yhteiskunnan ja työelämän rakenteesta ja hyvän elämän elementeistä. Nämä käsitykset ovat myös läsnä koulun arkisissa tilanteissa siitä huolimatta, tiedostetaanko niitä vai ei. Segregaaation purkamisen näkökulmasta ne korostuvat erilaisiin oppiaine- ja koulutuslavalintoihin liittyvissä kysymyksissä. Päivi-Katriina Juutilaisen väitöstutkimus (2003) osoitti, että opinto-ohjaajien toteuttamat henkilökohdaiset ohjauskeskustelut sisälsivät paljon ääneen lausumattomia, stereotyyppisiä käsityksiä naisista ja miehistä ja että nuo käsitykset suuntasivat opiskelijoiden tulevaisuuden näkymiä perinteiseen suuntaan myös silloin, kun nuori oli kiinnostunut ”ei-perinteisestä” koulutusalaan. (Juutilainen 2003; 2008)

Vähitellen sukupuoli- ja tasa-arvonäkökulmaa on sisällytetty myös ohjauksen kehittämisprojekteihin. Opinto-ohjauksen kehittämishanke kattoi alueellisesti lähes 300 kuntaa ja vaikutti yli 350 000 oppilaan ja opiskelijan saamiin ohjauspalveluihin (OPH 2007). Merkittävänä kehittämiskohteina hankkeen loppuraportissa mainitaan mm. oppiainekohdaisen (aineopettajien suorittaman) ohjauksen kehittäminen, TET-jaksojen sisällöllinen kehittäminen sekä perus- ja toisen asteen oppilaitosten yhteistyössä toteuttamat kurssit. Tietotekniikan käyttö ja hyödyntäminen ohjauksen menetelmänä sekä pienryhmäohjauksen menetelmät katsottiin opinto-ohjauksessa toistaiseksi heikosti hyödynnetyiksi

mahdollisuuksiksi. (Mäkinen 2007) Hankkeen rinnalla toimineen CHANCES (Opinto-ohjaus nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi) -tutkimus-, koulutus- ja kehittämisprojektin (2005–2007) yhtenä painopistealueena oli yhteisölliset ohjausprosessit ja sukupuoli. (Kasurinen & Launikari 2007; Nykänen ym. 2007)

Opetusministeriön asettama koulutukseen siirtymistä ja tutkinnon suorittamista pohtinut työryhmä totesi muistiossaan maaliskuussa 2010, ettei jatko-opinto- ja työelämäntuntemus etenään lukiolaisilla edelleenkään ole riittävää oikean ja realistisen jatkokoulutusalan löytämiseen. Valinnat ovat myös sukupuolisidonnaisia, ja esimerkiksi suhtautuminen matematiikkaan ohjaa jatkovalintojen tekemistä. Työryhmä totesi myös, että tulevaisuusorientoitunut ja konkreettista tietoa eri ammattialoista sisältävä ohjaus voi motivoida myös peruskouluopintojen parempaan suorittamiseen. Parhaimmillaan perusasteen oppilaanohjauksen katsottiin olevan henkilökohtaista, säännöllistä ja oppilaan vahvuudet tunnistavaa. Opiskelijan opinto-ohjaus tulisikin toisella asteella nivoa osaksi opiskelijan henkilökohtaista opintojen opiskelusuunnitelmaa. (OPM 2010b)

Kukin lukio-opiskelija laatisi siis jatko-opintoihin orientoivan henkilökohtaisen jatko-opintosuunnitelman, joka sisällytettäisiin henkilökohtaiseen suunnitelmaan opintojen etenemisestä (opiskelusuunnitelma). Jokaisella lukion opiskelijalla olisi oikeus saada henkilökohtaista ohjausta suunnitelman laatimisessa. Myös toisen asteen ammatillisen peruskoulutuksen päättävillä tulisi niin ikään olla suunnitelma sijoittumisesta koulun jälkeen. Samoin toisen asteen oppilaitosten ja korkeakoulujen yhteistyötä opintojen ohjauksessa tulisi tiivistää (OPM 2010b).

Aikuiskoulutuksessa osuvuutta ja kysyntälähtöisyyttä on haettu Manner-Suomen ESR-ohjelmaan kuuluvalla tieto-, neuvonta- ja ohjauspalvelujen valtakunnallisella kehittämisohjelmalla, joka on OKM:n ja TEM:n yhteinen poikkihallinnollinen ohjelma vuosille 2007–2013. Kehittämisohjelmassa on kolme osaohjelmaa, eli koulutusneuvonta ja ura-ohjaus verkossa, aikuisohjaus työelämän voimavarana sekä ohjauksen strateginen asema ja tutkimus. Kehittämisohjelman tarkoituksena on muun muassa koulutusneuvonnan ja uraohjauksen kehittäminen verkossa, ohjauksen arvioinnin välineiden tuottaminen ja aikuisohjaajien ja -kouluttajien osaamisen kehittäminen.

Koulutuksellisen segregaation lieventymiseen ohjaavat menettelyt ja tavoitteet tulee määritellä nykyistä selkeämmin opetussuunnitelmissa niin, että ne varmistavat yksilöllisen ohjauksen saatavuuden kaikissa kouluissa ja oppilaitoksissa.

Kouluissa ja oppilaitoksissa tulee olla riittävästi päteviä opinto-ohjaajia, mikä mahdollistaa nykyistä paremmin yksilöllisten opintosuunnitelmien toteutumisen. Lisäksi pienryhmäohjauksen roolia osana oppilaanohjauksen toteutusta tulee selkiyttää vakiinnuttamalla se osaksi koulun opetus- ja ohjausjärjestelyjä.

Oppilaanohjauksen, ammatinvalinnanohjauksen ja TET-harjoittelun on tuettava sekä tyttöjä ja poikia valitsemaan koulutus- ja ammattialansa perinteisten sukupuolikäsitysten rajoittamatta tätä valintaa. Segregaatiovaikutusten arviointi on huomioitava korostetusti opinto-ohjaajien koulutuksessa ja käytännön työssä. Työelämäntuntemus on otettava osaksi opettajakoulutusta ja opettajien täydennyskoulutusta. Myös aikuisiässä tehtäviä uravalintoja tulee tukea tiedotuksen, neuvonnan ja ohjauksen keinoin segregaation lieventämistä tukien.

5.8 Terveystieto

Terveystiedon opetus alkoi uusien opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti perusopetuksessa viimeistään elokuussa 2006, lukiossa elokuussa 2005 ja ammatillisessa koulutuksessa elokuussa 2001. Terveystieto-oppiaine muodostaakin nyt jatkumon esiopetuksesta toiselle asteelle (Kannas ym. 2009). Lisäksi terveystieto on niin sanotun ainerealin myötä tullut myös ylioppilastutkinnon kokeeksi. Uutta terveystietoa analysoitaessa tyttöjen suhtautuminen oppiaineeseen on havaittu selkeästi poikia positiivisemmaksi. Terveystieto ei kuitenkaan eroa oppiaineiden valtavirrasta, sillä tytöt arvioivat myös muita oppiaineita myönteisemmin kuin pojat. Poikkeuksena ovat liikunta, historia, kemia ja fysiikka. Terveystiedon keskeisistä sisällöistä ainoastaan liikenneturvallisuus kiinnosti poikia yleisemmin kuin tyttöjä. Pojat ovat myös tyttöjä yleisemmin sitä mieltä, että he olivat saaneet terveystiedon opetusta liian paljon yläkoulun aikana (Kannas ym. 2009). Ylioppilaskirjoituksissa terveystieto on osoittautunut ainerealin segregatiivisimmaksi aineeksi: poikien osuus aineen kirjoittaneista on jäänyt korkeimmillaankin 22,7 prosenttiin (Ylioppilastutkintolautakunta 2009).

Terveystietoa on kehitettävä oppiaineena niin, että tietopainotteisuuden lisäksi oppitunneilla on matala kynnys esittää omia mielipiteitä ja kysymyksiä oppilaiden arkielämään, omaan kasvuun ja terveystottumuksiin liittyen. Oppisisältöjä on kehitettävä segregaaation lieventämisen huomioiden. Työryhmä asettaa tavoitteeksi entistä tasaisemman sukupuolijakauman terveystiedon ylioppilaskirjoituksissa kirjoittavista.

5.9 Muut oppiaineet

Peruskoulun oppisisältöihin tulisi lisätä mahdollisuuksia yhteiskunnallisten kysymysten, kuten sukupuolen, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden käsittelemiseen. Äidinkielen ja kirjallisuuden näkeminen vahvemmin kielitieteellisestä mutta samalla yhteiskunnallisesta ja kielipoliittisesta näkökulmasta olisi mahdollinen tie purkaa oppiaineen sukupuolittunutta leimaa ja tehdä siitä kiinnostavaa kaikille oppilaille.

Oppilaan äidinkieli nähdään oppimisen perustana. Kieli on oppilaalle sekä oppimisen kohde että väline. Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen tehtävänä on perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2004 määrittelyn mukaan kehittää oppilaan kielellisiä perustaitoja: suullista ja kirjallista ilmaisutaitoa eri tekstilajeineen sekä lukutaitoa (lukutekniikkaa ja luetun ymmärtämisen taitoa, lukemisen strategisia taitoja ja medialukutaitoa). Näihin perustaitoihin nivoutuvat yleisemmät taidot kuten vuorovaikutuksen ja viestimisen taidot, yhteistyötaidot, ajatteluntaidot, tiedonhankinnan taidot sekä oppimaan oppimisen taito. Kielellisten perustaitojen oppimisen lisäksi äidinkielen ja kirjallisuuden oppimäärään sisältyy tietoa kielestä, kirjallisuudesta ja kulttuurista sekä kansanperinteestä. Äidinkielen ja kirjallisuuden opetus tukee oppilaan oman identiteetin kehitystä ja itsensä ilmaisemista sekä suhdetta kieleen, kirjallisuuteen ja muuhun kulttuuriin. (OKM 2010a)

Vaikka Suomessa heikoimmin menestyvät oppilaat menestyvät huomattavasti paremmin kuin oppilaat missään muussa maassa, kuitenkin noin 5–10 % oppilaista osoittaa erityisesti äidinkielen ja kirjallisuuden sekä matematiikan arvioinnissa niin matalaa osaamistasoa, että he ovat syrjäytymisvaarassa. Heikot kirjoitustaidot taas haittaavat olennaisesti opinnoissa etenemistä, jatko-opintoihin sijoittumista ja tietoyhteiskunnassa selviämistä. On myös muistettava, että Suomessa perusopetukseen käytettävä aika on jopa

1 000 tuntia OECD-maiden keskiarvoa vähäisempi. Osaamisen kehittymiseen vaikuttaa käytännössä myös koulun ulkopuolella käytetty harrastusaika mutta sen vaikutuksia arviointihankkeissa ei juuri ole mitattu. (OPH 2009a)

Perusopetuksen 7. luokan liikunnan opetusta tutkinut Päivi Berg on huomionut, että tytöt käyvät liikuntatunneilla läpi useampia lajeja kuin pojat. Poikien ohjelmasta puuttuvat tanssia lukuun ottamatta ilmaisullisen liikunnan muodot ja luistelu on käytännössä jääkiekkoa. Tyttöjen ohjelmassa puolestaan on leikkejä, joita pojilla ei ole lainkaan. Poikien oletetaan jo osaavan etenkin kaikenlaisia pallopelejä. Tyttöjen ei odoteta olevan kilpailullisia tai taitavia. (Berg 2010)

Liikunnan opetuksesta tulisi purkaa kilpailupainotteisuutta ja tavoitteisiin tulisi palauttaa sieltä puuttuva ”liikunnan ilo”. Liikunnan opetuksen sukupuolijaosta pitäisi siirtyä joustavampiin ryhmityksiin siten, että osin voidaan opettaa myös sekaryhmissä siten, että läsnä on sekä mies- että naisopettaja. Maininnat erityisesti vuosiluokkien 5.–9. kohdalla oletetuista sukupuolten erilaisista tarpeista ja kiinnostuksen kohteista pitäisi poistaa, jotta voidaan tukea nuorten kiinnostusta erilaisiin liikunnan muotoihin sukupuolesta riippumatta. Tuntijakotyöryhmän loppukeväästä 2010 esittämä taito- ja taideaineiden lisääminen perusopetuksen tuntijaossa on tervetullut kehityssuunta. Näiden aineiden lisääminen tukee myös tasa-arvoa, mikäli seuraavat seikat otetaan huomioon:

Segregaatiota ylläpitäviä käytäntöjä ja piileviä rakenteita on poistettava. Opetuksen yhteydessä opettajien sekä oppilaiden ja opiskelijoiden tulisi yhdessä käsitellä eri aineisiin liittyviä sukupuolittuneita oletuksia. Opetuksen suunnittelussa tulisi huomioda teoriakäytännöt sekä lukuaineiden ja taito- ja taideaineiden välisten dikotomioiden purkaminen siten, että kaikkia aineita integroidaan yhä enemmän toisiinsa.

6 Segregaatio oppimistuloksissa ja arvioinnissa

6.1 Kansainväliset arviointi- ja vertailutiedot

PISA (Programme for International Students Assessment) on OECD:n jäsenmaiden yhteinen tutkimusohjelma, joka tuottaa tietoa koulutuksen tilasta ja tuloksista sekä koulun ulkopuolella tapahtuvasta oppimisesta kansainvälisessä vertailukehyksessä. PISA-ohjelmassa arvioidaan kolmen vuoden välein 15-vuotiaiden nuorten osaamista matematiikassa, luonnontieteissä ja lukutaidossa. Suomessa PISA-arvioinneista ovat vastanneet Jyväskylän yliopisto (2000 ja 2003) sekä vuonna 2006 Helsingin yliopisto (OECD 2007, PISA 2006 ja OPH 2009a). PISA 2009-tutkimuksen tuloksia odotetaan julkistettavaksi joulukuussa 2010.

PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies) on puolestaan OECD-maiden yhteinen aikuisten lukutaidon, numeeristen taitojen, ongelmanratkaisutaitojen ja työelämässä tarvittavien taitojen tutkimusohjelma. PIAAC:ssa arvioidaan sellaista osaamista, jota aikuiset käyttävät työelämässä ja arkipäivän muissa toiminnoissa. PIAAC:iin osallistuu 27 maata. Tutkimuksen rahoittajina Suomessa toimivat OKM ja TEM. Tutkimuksen käytännön tekijöinä ovat Jyväskylän yliopiston Koulutuksen tutkimuslaitos (tutkimuksen Suomen osuuden toteuttaminen ja raportointi) ja Tilastokeskus (tiedonkeruu). Tutkimuksen raportointivuosi on 2013.

PISA-tutkimusten perusteella suomalaisoppilaiden osaaminen luonnontieteissä, matematiikassa ja lukutaidossa on huipputasolla. Luonnontieteissä ja matematiikassa suomalaisoppilaat ovat viimeisimmän (2006) tutkimuksen perusteella OECD-maiden parhaita ja lukutaidossa toiseksi parhaita 57 tutkimusmaan joukossa. Suomalaisten tyttöjen ja poikien luonnontieteiden osaamisessa ei PISA-tutkimuksissa olla havaittu merkitsevää eroa. Vuonna 2006 ero sukupuolten välillä kaventui entisestään ollen nyt vain kaksi pistettä. Suomessa poikien lukutaito on pysyi samalla tasolla kuin vuonna 2003, mutta tyttöjen lukutaidon pistemäärä nousi. Sukupuolten välinen ero lukemisessa on OECD-maista toiseksi suurin. Matematiikan osaamisessa tyttöjen ja poikien välinen ero kasvoi, mutta molemmat ryhmät kuitenkin nostivat suoritustasoaan vuoden 2003 mittauksesta. Suomalaisnuorten osaamisessa korostuu kaikissa mitatuissa oppiaineissa tasaisuus. Heikkojen oppilaiden osuus on Suomessa pieni muihin OECD-maihin verrattuna. Samaten koulujen väliset erot ovat kaikista osallistujamaista pienimpiä. (OECD 2007, PISA 2006)

Tytöt kaikkialla Euroopassa lukevat paremmin kuin pojat, mutta sukupuolten välisissä eroissa on myös suuria koulukohtaisia eroja. Suomalaiset pojat lukevat keskitasoa paremmin ja ovat eurooppalaisista pojista parhaimpien joukossa. Suomalaiset tytöt luke-

vat kuitenkin poikkeuksellisen hyvin. Tyttöjen onkin tutkittu kokevan lukemisen paljon tärkeämmäksi kuin poikien. Tytöt myös lukevat enemmän ja monipuolisempia tekstejä. Tyttöjen viihdelukeminen on myös haastavampaa: tytöt suosivat kaunokirjallisuutta, kun taas pojat lukevat esimerkiksi sanomalehtiä ja sarjakuvia. (Eurydice 2010)

Lukemiseen liittyvät tottumukset ovat hyvin sukupuolisidonnaisia. Huoli poikien lukutaidosta on universaali, ja lukemisen parantaminen on tärkeä tavoite. Euroopan unioni onkin asettanut tavoitteeksi, että jo vuoteen 2010 mennessä heikkoja lukutuloksia saavuttaneiden oppilaiden määrää tulisi vähentää vähintään 20 prosentilla. On kuitenkin selvää, että tämä tavoite ei tule toteutumaan. Heikon lukutuloksen saavuttaneiden määrä jäsenmaissa ei ole vähentynyt, vaan lisääntynyt 10 prosenttia vuodesta 2000 vuoteen 2006. Suomi, Tanska ja Puola mainitaan ainoiksi jäsenmaita, joissa on tapahtunut edistystä lukutaidossa. (Euroopan komissio 2009)

Yleisesti kaikissa OECD-maissa tytöt lukevat paremmin kuin pojat. Kanadalaistutkimuksen (CCL 2009) mukaan lukemiseen liittyvät asenteet ja käytös ovat hyvin sukupuolisidonnaisia: tytöt lukevat enemmän omaehtoisesti ja huvikseen, kun taas pojat pitävät lukemista ”tyttöjen juttuna”, eivätkä koe sitä kovin tärkeäksi. Poikien negatiiviset asenteet vaikuttavat suoriutumiseen. Tämä ei kuitenkaan koske kaikkia poikia. Eniten ongelmia on työväenluokkataustaisilla pojilla, kun taas keski- ja yläluokkiin kuuluvat pojat suoriutuvat hyvin.

PISA-tutkimusten ohella on tehty myös muita kansallisia ja kansainvälisiä testejä, joissa on tarkasteltu sukupuolten välisiä suorituseroja. Tulokset vaihtelevat maasta ja testeistä riippuen. Testit eroavat toisistaan paljon, ja saattavat jo lähtökohtaisesti suosia toista sukupuolta joko sisällöltään tai toteutustavaltaan. Sukupuolten välisiä suorituseroja on joissakin testeissä löydetty, mutta sukupuolten väliset erot ovat osoittautuneet kohtuullisen marginaalisiksi verrattuna muihin selittäviin tekijöihin. Sukupuolta merkittävämpi suorituserojen selittäjä on esimerkiksi sosioekonominen tausta, ja joissakin tapauksissa maahanmuuttajatausta. (Eurydice 2010)

Motivaatiotekijät ja psykologiset tekijät vaikuttavat myös osaltaan tyttöjen ja poikien suoriutukseen. Tutkimustulokset vaihtelevat, mutta eräiden tutkimusten mukaan pojilla on parempi minäkuva ja korkeampi itseluottamus kuin tyttöillä. Toisaalta joidenkin tutkimusten mukaan pojilla on kuitenkin huonompi asenne ja vähäisempi motivaatio. Pojilla on myös enemmän käytösongelmia. Toisaalta tyttöjen oppimisvaikeudet saattavat jäädä helpommin huomiotta kuin poikien. (Eurydice 2010)

PISA-arvioinneista vastanneiden tutkijoiden mukaan suomalainen perusopetus tuottaa korkeatasoisia ja pääsääntöisesti tasa-arvoisia tuloksia. Sekä heikoin että paras 5 % selviytyy kansainvälisessä vertailussa vertaistensa joukossa parhaiten. Erittäin heikosti menestyviä oppilaita on Suomessa vähemmän kuin muissa PISA-arviointiin osallistuneissa maissa. Opetus näyttää tukevan hyvin oppilaiden minäkuva ja pystyvyyden tunnetta. (OPH 2009a)

Työryhmä korostaa, että tulevista kansainvälisistä vertailuista (PISA, PIAAC yms.) saatuja tuloksia analysoidaan myös segregaaion lievenemisen tai jyrkkenemisen osalta. Etenkin mahdollisen segregaaion lisääntymisen osalta on tehtävä nopeita johtopäätöksiä ja ratkaisuja.

6.2 Kansalliset oppimistulosten arvioinnit

Opetushallitus toteuttaa oppimistulosten kansallisia seuranta-arviointeja. Arvioinnit antavat tietoa oppilaiden osaamisen tasosta eri oppiaineissa ja oppiaineiden eri osa-alueilla. Kansalliset oppimistulosten arvioinnit on kohdistettu perusopetuksen nivelvaiheisiin sekä

päättövaiheeseen. Arviointi perustuu otantaan, eli kaikki koulut ja oppilaat eivät osallistu samalla kertaa (OPH 2009a).

Suhtautuminen oppiaineisiin näyttää eriytyvän jo varhain. Esimerkiksi jo perusopetuksen 3. luokalla poikien asenteet matematiikkaa kohtaan ovat tyttöjä myönteisempiä, vaikka oppimistuloksissa ainoa havaittu ero on poikien tyttöjä parempi menestys algebrassa. Vastavasti kolmasluokkalaiset tytöt suhtautuvat äidinkielen opiskeluun myönteisemmin ja myös osaavat siinä enemmän kuin samanikäiset pojat. Jopa hyvin äidinkielessä menestyvät pojat suhtautuvat oppiaineeseen kielteisemmin kuin tytöt. (Huisman 2006)

Kansalliset seuranta-arvioinnit vahvistavat PISA-tutkimusten tuloksia tyttöjen paremmasta lukutaidosta sekä yleisestä kielellisestä osaamisesta. Äidinkielen perusopetuksen päättöarvioinnissa tytöt ovat menestyneet lukemisen, kielentuntemuksen ja suullisen viestinnän taidoissa ja kirjoittamisen taidoissa poikia paremmin. Samalla on kuitenkin havaittu, että tytöt saavat suoritustasoaan heikompia ja pojat suoritustasoaan parempia numeroita (esim. Lappalainen 2008).

Englannin kielen arvioinnissa tytöt ovat menestyneet kaikilla kielitaidon osa-alueilla paremmin kuin pojat (esim. Tuokko 2000 ja 2003). Ruotsin kielessä erot ovat olleet suuria etenkin kielen rakenteiden hallinnassa ja kirjoittamisessa (esim. Tuokko 2002). Viimeisimmässä B-ruotsin perusopetuksen päättövaiheen oppimistulosten arvioinnissa sekä lukioon että ammatilliseen koulutukseen hakeutuvien tyttöjen tulokset olivat jokaisella arvioidulla kielitaidon osa-alueella parempia kuin vastaavaa koulutusta harkitsevien poikien tulokset keskimäärin. Tyttöjen reseptiivinen kielitaito oli yleistasoltaan keskimäärin tyydyttävää ja poikien taas tyydyttävän alarajoilla. Reseptiiviseen kielitaitoon luetaan sekä kuullun ja luetun ymmärtäminen että kieliopilliset rakenteet. Heikon tuloksen sai tytöistä 25 prosenttia ja pojista peräti 48 prosenttia. Pojat, erityisesti ammatilliseen koulutukseen aikovat, näyttävät saavan arvosanansa jonkin verran vähemmällä osaamisella kuin tytöt. (Tuokko E. 2009)

Suomen kielen (finska) oppimistulosten arvioinnissa tyttöjen suomen kielen hallinta on ollut hieman parempaa kuin poikien (Toropainen 2002). Ranskan, venäjän ja saksan oppimistuloksien arvioinnissa tytöt ovat menestyneet kaikissa kielissä poikia paremmin (Väisänen 2003). Matematiikan osaamisen arvioinneissa ei ole havaittu olennaisia eroja tyttöjen ja poikien välillä (Mattila 2005). Pojilta kuitenkin vaaditaan samaan todistusarvosanaan hieman enemmän osaamista kuin tytöiltä (Mattila 2004). Ero osaamisen ja todistusarvosanan välillä ei kuitenkaan näyttäisi olevan yhtä suuri kuin äidinkielessä.

Oppilaat menestyvät matematiikan kokeissa keskimäärin hyvin. Viimeisimpien seuranta-arviointien (Niemi 2008 sekä Niemi ja Metsämuuronen 2010) perustella on huomioitu, että seurantojen välisenä aikana (3 vuotta) matematiikan osaaminen on lisääntynyt noin 30 prosenttiyksikköä. Tyttöjen ja poikien matemaattinen osaaminen on lisääntynyt keskimäärin yhtä paljon, mutta tyttöjen asenteet matematiikkaa kohtaan ovat muuttuneet negatiivisemmiksi kuin poikien.

Työryhmä esittää, että tulevaisuudessa kansallisissa oppimistulosten seuranta-arvioinneissa sekä niiden pohjalta tehtävissä meta-analyyseissä keskitytään aiempaa enemmän sekä sukupuolten sisäisten että sukupuolten välisen oppimistulosten erojen selvittämiseen ja analysointiin. Tältä pohjalta voidaan tehdä tarvittavia ratkaisuja koulutuksen kehittämiseksi oppimistulosten segregatiota lieventävään suuntaan.

6.3 Ylioppilaskirjoitukset³

Ylioppilaskirjoituksiin ilmoittautuneissa on jo suhteellisen pitkään vallinnut 60–40 -asetelma (naiskokelaat enemmistönä). Mieskokelaiden prosenttiosuus on kuitenkin alla olevan tilaston mukaisesti lievästi noussut 2000-luvun kuluessa. Samaan aikaan myös yhä useampi ammatillista perustutkintoa suorittava opiskelija on osallistunut ylioppilaskirjoituksiin, ja siten vaikuttanut osaltaan kokelaiden määrään ja sukupuolijakaumaan.

Taulukko 2. Ylioppilaskokelaiden sukupuolijakauma 1999–2008.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Miehet	39,6	40,4	40,5	40,4	40,3	40,7	41,3	41,6	41,6	41,7
Naiset	60,4	59,6	59,5	59,6	59,7	59,3	58,7	58,4	58,4	58,3

Viimeisten 10 vuoden havaintojen (1999-2008) perusteella sukupuolijakauman muutosta on miesten osuudessa havaittavissa seuraavissa aineissa:

- Ruotsin kielen pitkän oppimäärä (26,7 % -> 29,3 %)
- Englannin pitkä oppimäärä (40,4 % -> 43,0 %)
- Saksan pitkän oppimäärä (27,0% -> 30,1%).
- Venäjän pitkä oppimäärä (30,8% -> 36,1%).

Laajemmin opiskelluista kielistä sukupuolijakauma on jyrkentynyt ranskan kielessä (29,6 % ->25,7 %). Vuonna 2007 miesten osuus oli alimmillaan (22,0 %). Harvinaisemmin kirjoitetuissa kielissä naisvaltaisuus on hyvin voimakasta, mutta luvut myös vaihtelevat voimakkaammin pienen kirjoittajapopulaation vuoksi. Esimerkkinä mainittakoon espanjan lyhyen oppimäärän kirjoittaneiden jakauma (81,2–18,8) vuonna 2008.

Ylioppilastutkinnon matematiikan kokeita sekä terveystietoa on tässä loppuraportissa analysoitu jo aiemmin. Kevään 2006 ylioppilaskirjoituksista alkaen on ollut käytössä niin sanottu ainereaalikoe. Esimerkiksi psykologian ainereaalien kirjoittaneiden jakauma on ollut noin 80–20 naisten eduksi, historian kirjoittaneista noin 60–40 miesten eduksi, kemiassa noin 58–42 miesten eduksi, mutta fysiikassa jopa 82–18 miesten eduksi vuonna 2006. Biologian ja elämäntutkimustiedon kirjoittaneista noin kaksi kolmasosaa on ollut naisia, ja uskonnossa välillä 72–78 prosenttia.

Tasaisimpia sukupuolijakaumia on saatu filosofiassa (vuonna 2008 naisten eduksi 53–47), yhteiskuntaopissa (52–48 miesten eduksi), sekä maantiedossa (54–46 miesten eduksi). Maantiedossa päästiin jopa 50–50-jakaumaan vuonna 2006.

Arvosanojen osalta naiset ovat keskimäärin saaneet miehiä korkeampia arvosanoja (L, E ja M eli 5–7 arvosanapistettä), kun taas miehet ovat enemmistönä heikompia arvosanoja saaneista (C, B, A ja I eli 0–4 arvosanapistettä). Keväällä 2008 ylioppilastutkinnon suorittaneiden tutkintoihin sisältyneiden kokeiden arvosanapisteen keskiarvojen jakaumassa miehistä 2,5-3 arvosanapistettä saaneiden osuus oli 11,0 prosenttia ja naisilla vastaava osuus 7,9 prosenttia. Puolestaan 5,5–6 arvosanapisteseen ylsi 9,4 prosenttia naiskokelaista ja 6,3 prosenttia mieskokelaista.

³ Kappaleen lähde: Ylioppilastutkintolautakunta 2009.

6.4 Oppilaiden ja opiskelijoiden arvioinnin kehittäminen

Arviointimenetelmällä on todettu olevan myös vaikutusta koulun tasa-arvoisuuteen. Tytöillä on huonompi akateeminen itsetunto, mikä vaikuttaa negatiivisesti koemenestykseen. On todettu, että tytöt saavat paremmat tulokset jatkuvalla kuin kokeisiin perustuvalla arvioinnilla. Lisää tutkimusta kuitenkin kaivataan testien sukupuolineutraaliudesta. On myös esitetty, että opettajan sukupuolella saattaisi olla merkitystä: tytöt saavat parempia arvosanoja matematiikassa, jos heillä oli naisopettaja. On kuitenkin vaikea sanoa johtuuko tämä roolimallista, opetuksen tasosta vai jostakin muusta. (Euroopan komissio 2009)

Kokeissa ja koeteksteissä toistuvat samat ongelmat kuin oppimateriaaleissa: ne ovat usein enemmän pojille suunnattuja. Poikien suoritusta usein myös arvioidaan ylöspäin, kun taas tyttöjen suoritukset arvioidaan alaspäin. Ratkaisuna tähän jotkut maat ovat ottaneet käyttöön nimettömät testit, joissa sukupuoli ei tule tietoon (Eurydice 2010).

Eräänä merkittävänä arvioinnin kehittymisen suuntana on nähtävä tietokonepohjainen arviointi. Se voi sinänsä tarkoittaa niin ”perinteistä” tietokoneavusteista manuaalista arviointia, mutta nykyään yhä enemmän myös tietokoneella kokonaisuudessaan suoritettavaa arviointia. Tietokoneella suoritettavan arvioinnin kokeiluja on tehty useissa eri maissa, joista pisimmällä ovat Islanti, Tanska ja Hollanti. Näissä maissa on jo testattu useamman vuoden ajan e-arviointia peruskoulutuksen ja / tai toisen asteen opintojen loppukokeiden yhteydessä.

Kokonaan digitaalisesti tehtävä ja tarkistettava testaus muuttaa opettajan työn luonnetta poistamalla teknisiä ja manuaalisia työvaiheita, ja antamalla mahdollisuuden keskittyä enemmän pedagogisiin haasteisiin. Toisaalta se on myös oppijan kannalta absoluuttisesti tasa-arvoinen korjausmuoto. Tässä mielessä automaattiarvioinnin voi katsoa myös lieventävän sukupuolen mukaista segregatiota. Automaattiarvioinnin oletettu lisääntyminen todennäköisesti ehkäisee arvioinnin inhimillisistä syistä johtuvaa hajontaa ja siten tasa-arvoistaa oppilaiden asemaa.

Eräissä tutkimuksissa on jo saatu yhteneväisiä tuloksia siitä, että jonkin tietokoneavusteisen järjestelmän käyttö tukee konstruktivistista oppimisprosessia ja parantaa oppimistuloksia (esim. Scheuermann & Guimarães Pereira 2008). Euroopan komissio on Lissabonin strategian ja sen päivitysten pohjalta ilmaissut tahtonsa varmistaa, että tietokonepohjainen arviointi on tasapuolisesti saavutettavissa kaikissa jäsenmaissa (Scheuermann & Björnsson 2009).

Myös OECD:n PISA-arviointiohjelman jatkosuunnitelmiin sisältyy ajatus hyödyntää tietokonepohjaista arviointia yhä laajemmin tulevilla arviointikierroksilla. Lisäksi myös Suomi on lähtenyt mukaan kesäkuussa 2009 julkistettuun kansainväliseen ”Assessing and Teaching of 21st Century Skills” -tutkimus- ja kehittämishankkeeseen (ATC21S), jonka tarkoituksena on luoda uusia teknologisia ratkaisuja koulutuksen arviointiin niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. (Kupari 2009)

Työryhmä näkee oppilas- ja opiskelija-arvioinnin kehittämisen yleisesti – ja erityisesti digitaalisen arvioinnin – kehittämisen eräänä tekijänä etenkin oppilaiden ja opiskelijoiden arvioinnissa esiintyvän segregatiion lieventämiseksi. Tulevissa OPS-uudistuksissa on kiinnitettävä tehostettua huomiota oppilasarvioinnin oikeudenmukaisuuteen, läpinäkyvyyteen ja vertailtavuuteen. Valtakunnallisten perusteiden sekä arviointitulosten ja -työkalujen on oltava paremmin hyödynnettävissä myös paikallisella tasolla.

7 Peruskoulun jälkeisissä koulutus- ja uravalinnoissa ilmenevä segregatio ja asenteet

7.1 Yleistä koulutusvalinnoissa esiintyvistä segregatiosta

Ainevalinnat ja opiskelualat ovat edelleen Suomessa sukupuolisidonnaisia. Kun tarkastellaan eri aloilta valmistuneita naisia, huomionarvoista on, että Suomessa valmistuu naisia kaikilta aloilta enemmän kuin Euroopassa keskimäärin lukuun ottamatta teknillistä, tuotanto- ja rakennusala. Erot ovat paikoitellen suuria. (Eurydice 2010)

Yhteisvalinnassa ryhdyttiin Suomessa jo kevään 1987 valinnoista lähtien antamaan lisäpisteitä, jos hakutoive suuntautui sukupuolivähemmistöä edustavalle alalle. Menettely on edelleen voimassa. Sukupuolella on nähty olevan rakenteellista vaikutusta koulutusvalintoihin. Moniin naisvaltaisiin koulutuksiin sisäänpääsy on nähty yleisesti vaikeammaksi kuin monille miesvaltaisille koulutusaloille. Teknisten alojen koulutuksiin on yleensä helpompi päästä kuin sosiaalisten, humanististen tai opetusalojen koulutuksiin niin ammatillisessa kuin korkeakoulutuksessa (esim. OPH 2010). Lisäksi vaikuttavat kriteerit, joita valinnoissa painotetaan (Lahelma ja Öhrn 2003).

Vaikka naiset muodostavat enemmistön korkeakouluopiskelijoista, he ovat yleisesti vähemmistönä tohtoriksi valmistuneista. Yleisesti korkeakoulujen akateemisten naistyöntekijöiden asemaa kuvaa jälleen seuraava: mitä ylempi asema, sitä vähemmän naisia. Syynä tähän on nähty mahdollisesti se, että naiset ovat korkeakouluttautuneet vasta suhteellisen vähän aikaa. On kuitenkin myös mahdollista, että naisten vertikaalinen segregatio johtuu akateemisesta maailmasta vallitsevasta maskuliinisesta kulttuurista, joka on luonut naisille lasikaton. (Eurydice 2010)

Ammatillisessa koulutuksessa ja korkeakouluopinnoissa sukupuolten segregatio on Suomessa koulutusaloittain erittäin jyrkkä, korkeakoulujen osalta kansainvälisestikin poikkeuksellinen. Naiset aloittavat korkeakouluopinnot selvästi useammin kuin miehet, ja muun muassa tästä johtuen nuorten naisten koulutustaso on selvästi korkeampi kuin nuorten miesten. Myös aikuiskoulutukseen naiset osallistuvat merkittävästi enemmän kuin miehet. Naiset ovat enemmistönä ammattikorkeakoulujen yliopettajia ja yliopistojen professoreita lukuun ottamatta kaikkien oppilaitosmuotojen opettajista. Miehet muodostavat varsin selvän enemmistön oppilaitosten rehtoreista ja johtajista; ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen rehtoreista oli vuonna 2008 jopa 75 % miehiä. (OPM 2009a)

Eurydice-verkoston tulkinnan mukaan Suomessa ei ole tasa-arvolinjauksia korkeakouluissa toisin kuin useimmissa muissa Euroopan maissa (Eurydice 2010). Vaikka

Euroopassa naiset ovat todennäköisemmin korkeakoulutettuja, edelleen on olemassa jako miesten ja naisten aloihin. Vuonna 2003 ylemmistä akateemisista viroista luonnontieteiden ja tekniikan aloilla naisten hallussa oli vain 9 prosenttia. Vuonna 2008 mitattiin nousua naisten työllisyydessä, mutta tämä ei kuitenkaan näkynyt parempilaatuisina työmahdollisuuksina. Miesten tulot ovat lähes kaksinkertaiset naisiin verrattuna rikkaissa teollistuneissa maissa. Naiset ovat aliedustettuina johtavissa asemissa, hallinnossa ja muilla päättävillä tahoilla eli naiset eivät hyödy koulutuksestaan. Sen sijaan naiset ovat alemmin palkatuissa töissä, todennäköisemmin osa-aika- tai pätkättöissä, ja heillä on suurempi köyhyysriski. On esitetty, että naisten kohdalla olisi joskus osuvampaa puhua ”hoivakatosta” kuin ”lasikatosta”, joka estää urakehityksen. Sukupuoliin liittyvät stereotypiat sekä horisontaalinen ja vertikaalinen segregatio määrittävät kuka hoitaa kotityöt ja lasten hoidon. (Euroopan komissio 2009)

Segregaation lieventämisen ydinkysymys on, voidaanko sukupuolisidonnaisissa oppiaineissa kahtiajakoa vähentää ja millä toimenpiteillä voidaan vaikuttaa tyttöjen ja poikien sellaisiin ainevalintoihin, joilla on merkitystä jatko-opintoihin hakemiseen ja pääsyyn. Keinoina tähän on pidetty esimerkiksi peruskoulun työelämään tutustumisjaksoja (TET), koulujen ja oppilaitosten työelämäyhteyksiä sekä niin sanottua ammattistarttia. Lisäksi pääsy- ja soveltuvuuskokeita on toivottu kehittäväksi siten, että ne tukevat sukupuolirajat ylittäviä koulutus- ja ammatinvalintoja sekä tyttöjen että poikien osalta (Kuusi 2009). Luonnontieteiden aloilla olisi mahdollistettava hakijoiden ohjaamista suosituilta aloilta toisen luonnontieteen ja teknologian alan vajaaksi jääviin opiskelijapaikkoihin (OPH 2009b).

Keinovalikoiman osina on lisäksi mainittu erilaiset kerhot, demoluokat, leirit, kilpailut, roolimallit (pelit yms.), verkko-opetusmateriaalit, infotilaisuudet, oppilaitosvierailut, teollisuusvierailut, korkeakoulun kurssien tuominen jo toisen asteen opintoihin, työelämävalmennus, ryhmämentoorointi jne. (esim. Lohikoski ym. 2007).

Koulutus- ja alavalintoja pohtiessaan nuoret tasapainottelevat omien toiveidensa, heille avoimien mahdollisuuksien ja hakemisen pakon välillä. Valintoja ohjaavat heidän käsityksensä itsestään ja ominaisuuksistaan, joihin vaikuttavat vahvasti myös muilta saatu palaute. Pojille ja tytöille annetaan palautetta erilaisista ominaisuuksista, ja tämä saattaa osaltaan vaikuttaa siihen, että nuorten valinnat edelleen toistavat ja vahvistavat perinteisiä jakoja sukupuolen ja yhteiskuntaluokan suhteen. (Lappalainen ym. 2010)

7.2 Tilastoanalyysi⁴

Naisopiskelijat ovat enemmistönä kaikissa koulutusmuodoissa perusopetusta ja ammatillista koulutusta lukuun ottamatta.

Taulukko 3. Tutkintotavoitteisen koulutuksen opiskelijat sukupuolen mukaan 2008.

Koulussektori	Miehiä	Naisia
Perusopetus	51,2 %	48,8 %
Lukiokoulutus	42,8 %	57,2 %
Ammatillinen koulutus	50,6 %	49,4 %
Ammattikorkeakoulutus	45,2 %	54,8 %
Yliopistokoulutus	46,6 %	53,4 %
<i>Yhteensä</i>	49,1 %	50,9 %

⁴ Kappaleessa on käytetty lähteenä Tilastokeskuksen oppilaitostilastoja (Tilastokeskus 2010).

Tutkintoja suorittaneista enemmistö on naisia kaikilla muilla sektoreilla paitsi peruskoulun perusopetuksessa. Erityisen suuri ero naisten hyväksi on lukiokoulutuksen sekä ammattikorkea- ja yliopistokoulutuksen tutkinnon suorittaneissa.

Taulukko 4. Tutkintotavoitteisen koulutuksen suoritettut tutkinnot sukupuolen mukaan 2008.

Koulutussektori	Miehiä	Naisia
Perusopetus	51,3 %	48,7 %
Lukiokoulutus	42,8 %	57,2 %
Ammatillinen koulutus	47,4 %	52,6 %
Ammattikorkeakoulutus	36,5 %	63,5 %
Yliopistokoulutus	35,7 %	64,3 %
<i>Yhteensä</i>	44,8 %	55,2 %

Tytöt ja pojat hakeutuvat ja sijoittuvat varsin tasaisesti jatko-opintoihin. Sijoittuneiden osuuksia arvioitaessa on otettava huomioon, että tosiasiallinen sijoittumisaste on 2–3 prosenttiyksikköä suurempi, koska osa sijoittuu koulutukseen, josta ei ole saatavilla henkilö-tietopohjaisia tilastoja.

Vuonna 2008 peruskoulun päättäneistä oppilaista hakutilastot näyttivät seuraavilta:

- 53,2 % haki lukioon, jonne sijoittui 50,6 %.
- Ammatilliseen koulutukseen haki 46,7 % ja sijoittui 41,9 %.
- Tytöistä 62,9 % haki ja 59,3 % sijoittui lukioon. Pojista haki 44,8 % ja sijoittui 42,2 %.
- Ammatilliseen koulutukseen haki tytöistä 37,9 % ja sijoittui 33,3 %, kun taas pojista haki 55,1 % ja sijoittui 50,1 %.

Vuoden 2008 ylioppilaista haki samana vuonna koulutukseen 72,2 prosenttia. Hakematta jättäneitä oli miehistä 32,7 prosenttia ja naisista 24,1 prosenttia. Kaiken kaikkiaan 43,7 prosenttia miehistä ja 41,2 prosenttia naisista jatkoi opintojaan heti ylioppilaaksi päästyään.

Taulukko 5. Naisten osuus tutkinnon suorittaneista koulutusalan ja -sektorin mukaan 2008.

Koulutusala	Perus-koul.	Lukio-koulutus	Ammatillinen koulutus	Ammatti-korkea-koulu-koulutus	Yliopisto-koulutus
Yleissiv. koulutus	48,7 %	57,2 %	-	-	-
Humanistinen ja kasvatustila	-	-	80,1 %	82,0 %	82,0 %
Kulttuuriala	-	-	66,0 %	72,0 %	73,1 %
Yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon ala	-	-	69,4 %	73,0 %	61,8 %
Luonnontieteiden ala	-	-	22,6 %	35,3 %	49,1 %
Tekniikan ja liikenteen ala	-	-	15,5 %	18,0 %	27,7 %
Luonnonvara- ja ympäristöala	-	-	53,9 %	54,5 %	57,6 %
Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala	-	-	90,1 %	91,2 %	76,2 %
Matkailu-, ravitsemus- ja terveysala	-	-	82,4 %	86,6 %	89,6 %
Muu koulutus	-	-	17,5 %	20,0 %	-

Koulutusalat ovat jakaantuneet selkeästi nais- ja miesvaltaisesti lukuun ottamatta luonnonvara- ja ympäristöalaa. Huomionarvoista on, että naisten osuus ns. perinteisillä miesvaltaisilla aloilla (luonnontieteiden ja tekniikan ja liikenteen alat) nousee tasaisesti mitä korkeampi koulutusaste on kyseessä. Vastaavasti miesten osuus sosiaali-, terveys- ja liikunta-alalla kasvaa yliopistotasolle siirryttäessä kuin myös yhteiskuntatieteiden, liike-

talouden ja hallinnon alalla. Naiset hankkivat myös muuta yleissivistävää koulutusta miehiä enemmän. Vapaan sivistystyön ja musiikkioppilaitosten opiskelijoista reilu enemmistö eli noin 70 prosenttia on naisia.

Opintoaloittain tarkasteltuna perinteisesti hyvin naisvaltaiset opintoalat, kuten kauneushoito, puhdistuspalvelut ja sosiaali- ja terveysala näyttävät säilyvän naisennemmistöisinä. Vastaavasti rakennusala, sähkötekniikka ja metsätalousala ovat selkeästi miesennemmistöisiä, vaikka näilläkin opintoaloilla on jo muutama prosentti naisia. Ammatillisen koulutuksen opiskelijoista ja tutkinnon suorittaneista keskimäärin puolet on miehiä, mutta koulutusalojen välillä on suuria eroja. Kaikilla opintoaloilla opiskelee nykyisin sekä miehiä että naisia. Edelleen on kuitenkin perinteisiä naisten aloja, kuten sosiaali- ja terveysala, puhdistuspalveluala ja yleensä hoiva-alat. Vastaavasti miesten aloja ovat metsätalous ja useat opintoalat tekniikassa ja liikenteessä. Segregaation lieventymistä on tapahtunut eniten yliopisto-opinnoissa. Naisten koulutustaso on Suomessa noussut nopeasti ja nuorehkot naiset ovat keskimäärin korkeammin koulutettuja kuin miehet. Nuorehkojen naisten koulutustaso on OECD-maiden kärkitasoa, kun sitä mitataan ja verrataan peruskoulun jälkeisten (toisen asteen) tutkintojen suorituksina ja korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuuksina ikäryhmittäin ja sukupuolen mukaan. (Kuusi ym. 2009)

7.3 Tasa-arvobarometri 2008

Sosiaali- ja terveysministeriön vuoden 2008 tasa-arvobarometri (Nieminen 2008) oli järjestyksessä neljäs. Aikaisemmat barometrit on tehty vuosina 1998, 2001 ja 2004. Tasa-arvobarometreissa on tarkasteltu suomalaisten naisten ja miesten sukupuolten tasa-arvoon liittyviä arvioita ja asenteita, sekä kokemuksia tasa-arvon toteutumisesta työelämässä, koulussa ja perhepiirissä. Vuoden 2008 barometrissä tutkittiin omana lukunaan tasa-arvoa oppilaitoksissa.

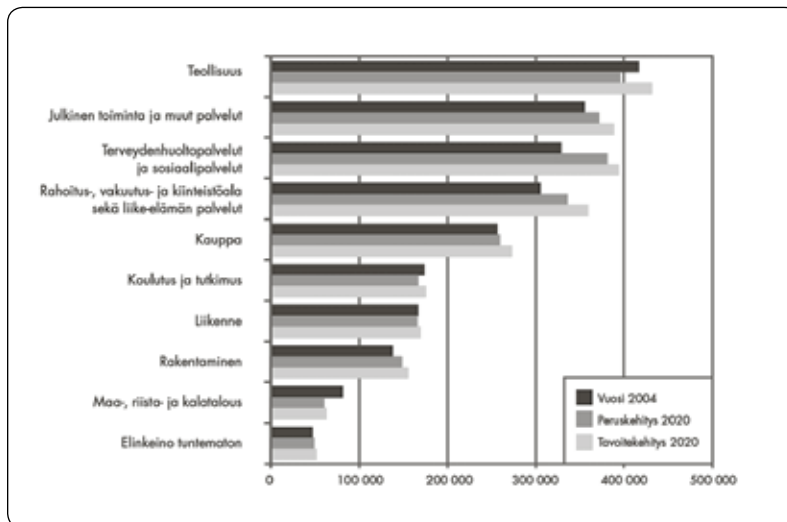
Barometrin tulosten perusteella naisista 84 % ja miehistä 61 % piti vuonna 2008 miesten asemaa selvästi tai hiukan parempana kuin naisten. Miehistä kolmasosa oli sitä mieltä, että sukupuolten välillä vallitsee tasa-arvo, mutta naisista tätä mieltä on vain joka kuudes. Naisista 84 % ja miehistä 88 % sanoo tasa-arvon toteutuvan erittäin tai melko hyvin heidän omassa oppilaitoksessaan. Hieman suurempi osa miehistä/pojista verrattuna naisiin/tyttöihin kokee haittaa siitä, että opettajat arvioivat toisen sukupuolen työtä myönteisemmin. Tilanne on pysynyt samanlaisena vuosina 1998–2008. Lisäksi kysyttiin, haittaako opiskelua se, että jotkut opettajat valitsevat opetuksen sisällöt liiaksi toisen sukupuolen maailmasta tai kokemuspöiristä. Tässä asiassa naisten/tyttöjen ja miesten/poikien vastaukset eivät poikenneet toisistaan.

Noin kuudesosa vastanneista koki paljon tai jonkin verran haittaa opetussisältöjen valinnasta. Samaa mieltä oltiin myös kaikkina aiempina vuosina. Opiskelua koettiin haittaavan hieman useammin naisten/tyttöjen kuin miesten/poikien mielestä se, että toinen sukupuoli saa mielenkiintoisemmat tehtävät. Opiskelijoilta tiedusteltiin myös, haittaako opiskelua se, että oppimateriaaleissa tulee liiaksi esiin toisen sukupuolen maailma. Sukupuolten näkemykset olivat samanlaiset: asia haittaa paljon tai jonkin verran noin joka kymmenettä opiskelijaa.

7.4 Segregaation lieventäminen koulutuksellisessa ennakkoinnissa

Opetushallituksessa toteutettavan koulutustarpeiden ennakkoinnin tavoitteena on vahvistaa koulutustarjontaa koskevien päätösten tietopohjaa ja näin edistää tasapainoa työelämän kysynnän sekä tarjonnan välillä. Koulutustarjontaa säädellään koulutuksen järjestämislu- vissa sekä koulutuksen järjestäjien vuosittaisissa aloituspaikkapäätöksissä. Ennakointitietoa käytetään apuna myös opinto-ohjauksessa ja työvoimaneuvonnassa. Koulutustarpeita voidaan arvioida ajankohtaisen työmarkkinatilanteen perusteella (lyhyen aikavälin kou- lutustarpeet) tai ennakoiden tulevia työvoimatarpeita pidemmällä aikavälillä, esimerkiksi 15–20 vuoden päähän. Keskeisin ennakkoinnin perustilastojen lähde on Tilastokeskus. Myös työministeriö ja Eläketurvakeskus ovat merkittäviä ennakkoinnin tilastolähteitä. (Hanhijoki ym. 2009)

Koulutuksellisessa tai työvoimapolitiittisessa ennakkoinnissa segregaationäkökulma on jäänyt melko vähäiseksi (esim. TM 2007) tai sitten puuttunut kokonaan (esim. Hanhijoki ym. 2009). Segregatiivisten rakenteiden ja perinteiden sijaan ennakoijien huolenaiheena näyttäisi olevan se, että naisten työllisyysaste tulisi nostaa miesten työllisyysasteen tasolle. Samassa yhteydessä huomioidaan kuitenkin, että naisten työllisyysaste Suomessa on jo noin 10 pro- senttiyksikköä korkeampi kuin Euroopan unionissa keskimäärin (TM 2007). Sukupuolite- kijöiden sijaan ennakkoinnissa painoarvoa annetaan ammattialoittaiselle tarkastelulle, josta on toki vedettävissä johtopäätöksiä myös segregaation tulevan kehittyminen osalta.

Kuva 2. Työpaikkojen ennakoitu määrä toimialaryhmittäin vuosina 2004 ja 2020 perus- ja tavoitekehityksen vaihtoehdoissa. (Lähde: Hanhijoki ym. 2009).

Sekä perus- että tavoitekehityksessä työpaikkojen määrän arvioidaan vuoteen 2020 mennessä lisääntyvän nykytilaan nähden terveydenhuolto- ja sosiaalipalveluissa (=huomattavan naisvaltainen ala), rahoitus-, vakuutus- ja kiinteistöalan ja liike-elämän palveluissa, julkisessa toiminnassa ja muissa palveluissa sekä rakentamisen ja kaupan toimialoilla. Työllisten määrä supistuu molemmissa kehitysvaihtoehdoissa vain maa-, riista- ja kalataloudessa (=huomattavan miehisiä aloja). Määrällisesti työllisten muutokset ovat merkittävimpiä terveydenhuoltopalveluissa ja sosiaalipalveluissa, joissa nykytilaan nähden jo peruskehityksessä työllisten määrän arvioidaan kasvavan lähes 52 000 henkilöllä ja tavoitekehityksessä 65 000 henkilöllä. (Hanhijoki ym. 2009)

Tästäkin suurempia kasvuskenaarioita on viime aikoina esitetty. Paljon julkisuutta sai osakseen Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen keväällä 2010 julkaisema tutkimus, jonka tuloksia tulkittiin niin, että lähitulevaisuudessa jopa joka neljännen nuoren olisi kouluttauduttava sosiaali- ja terveysalalle, johtuen näiden palvelujen kysynnän ikäriippuvaisesta voimakkaasta kasvusta. Tutkimuksessa käytetyn mallin ennakoimalla perusuralla sosiaali- ja terveysalan työllisten määrän arvioitiin lisääntyvän vuosien 2010 ja 2025 välillä jopa 125 000 henkilöllä (Honkatukia ym. 2010). On selvää, että toteutuessaan tämä skenaario rajoittaisi muiden palvelutoimialojen työvoimapotentiaalia ja hidastaisi merkittävästi näiden toimialojen kasvua.

Työryhmä esittää, että segregaaion analysoiminen ja lieventäminen otetaan jatkossa myös osaksi koulutuksellista ennakointia, koska ennakointitiedolla on keskeinen vaikutus tuleviin koulutuspoliittisiin linjauksiin sekä koulutuksen järjestämiseen käytännön tasolla.

7.5 Hankkeita koulutuksellisen segregaaion lieventämiseksi

Suomessa on viimeisten 20 vuoden aikana toteutettu useita hankkeita, joiden tarkoituksena on ollut lieventää koulutuksellista segregatiota. Tällaisia hankkeita on lueteltu muun muassa vuoden 2004 loppuraportissa. Hankkeiden suuresta määrästä ja monisäikeisyydestä johtuen tässä kappaleessa on esitelty vain keskeisimpiä julkisia hankkeita, joilla on yhtymäkohtia segregaaion lieventämistyöhön.

Perusopetus paremmaksi -ohjelma alahankkeineen

Perusopetus paremmaksi eli POP-ohjelma on Opetus- ja kulttuuriministeriön vuosina 2008–2011 toteutettava ohjelma, joka liittyy hallituksen tavoitteisiin parantaa koulutuksen laatua. Ikäluokkien pienentymisestä vapautuvat voimavarat on päätetty ohjata koulutuksen laadun kehittämiseen, ja voimavaroja suunnataan erityisesti perusopetuksen laadun kehittämiseen. POP-ohjelmassa segregaaion lieventämistä koulutuksessa ei ole määritelty päällimmäiseksi tavoitteeksi, mutta käytännön tasolla ohjelmalla on merkitystä myös segregaaion lieventämisessä. POP-ohjelmaan liittyen on myös syksyllä 2009 julkaistu perusopetuksen laatukriteerit (OPM 2009b). Opetus- ja kulttuuriministeriö on käynnistänyt myös OSAAVA-ohjelman eli valtakunnallisen opetustoimen henkilöstön ammatillisen osaamisen kehittämisohjelman. (POP-ohjelman www-sivut)

POP-ohjelmaan kuuluvan ja Opetushallituksen koordinoiman tehostetun ja erityisen tuen kehittämishankkeen (KELPO) tavoitteena on kehittää perusopetuksessa sellaisia toimintamuotoja, joilla koulut pystyvät kohtaamaan tukea tarvitsevat oppilaat yhä paremmin. Kehittämistoiminta käynnistyi 233 kunnassa keväällä 2008, ja sille on luotu valtakunnallinen koordinaattoriverkosto.

Perusopetuksen laatukriteerit ovat informaatio-ohjauksen väline, jonka avulla pyritään ohjaamaan perusopetuksen järjestämistä koskevia päätöksiä paikallisella tasolla. Laatu-kriteereiden avulla turvataan paikallisesti koulutuspalveluiden laatua ja valtakunnallista vertailukelpoisuutta, tuetaan oppimisen edellytysten parantamista, edistetään opetus- ja oppimistavoitteiden toteutumista sekä kehitetään opetuksen laatua sekä kansallisella että paikallisella tasolla. Jokaisesta laadun osa-alueesta on kehitetty laatukortti, joka muodostuu kuvauksesta ja laatukriteereistä. (OPM 2009b)

Muita keskeisiä hankkeita

Tasavertaiset työmarkkinat -työryhmän suositusten pohjalta toteutettiin Opetushallituksen koordinoimana vuosina 2004–2006 *Erilaiset oppijat – yhteinen koulu* -hanke, jossa etsittiin keinoja oppilaiden ja oppilasryhmien välisten oppimistuloserojen kaventamiseksi. Lisäksi kartoitettiin käytänteitä, joilla kaikki oppilaat voivat hyödyntää optimaalisesti omia oppimisedellytyksiään. Hankkeen teemat liittyivät oppimisvaikeuksien varhaiseen tunnistamiseen, opiskelutaitojen kehittämiseen sekä oppilaiden yksilölliset erot huomioon ottaen pedagogiikkaan. Kunnissa ja oppilaitoksissa on pyritty luomaan sellaista toimintakulttuuria ja oppimisympäristöä, jossa oppilaiden ja opiskelijoiden vahvuudet kyettäisiin tunnistamaan nykyistä paremmin. Hankkeen yhteydessä myös havaittiin, että ohjaus tehostuu, kun opettajien tietoisuus opiskelutaitojen olemuksesta lisääntyy. (OPH 2006)

Opetushallitus käynnisti keväällä 2009 lahjakkuutta ja erityisvahvuuksia tukevan opetuksen kehittämishankkeen (LEO), joka kytkeytyy hallituksen (Vanhanen II) tavoitteisiin luovuuden, innovatiivisuuden ja erilaisten lahjakkuuksien edistämisestä. Hankkeen tavoitteena on parantaa mahdollisuuksia tunnistaa lahjakkuudet ja erityisvahvuudet, sekä kehittää opetusta ja koulujen muuta toimintaa niin, että se ottaa lahjakkuuden ja erityisvahvuudet huomioon tuottaen myös opettajille tukimateriaaleja. Hankkeen tarkoituksena on myös antaa tietoa vanhemmille lahjakkuuden ja erityisvahvuuksien tukemisesta kotona sekä lisätä kotien ja koulujen vuorovaikutusta. Hankkeella pyritään myös tukemaan oppilaita omien vahvuuksien tunnistamiseen ja samalla pyritään myös vähentämään oppilaiden alisuoriutumista. Hankkeen yleisenä tavoitteena on lisätä suvaitsevaisuutta kouluissa eri tavoin lahjakkaita oppilaita kohtaan. (LEO 2010)

Työ- ja elinkeinoministeriön koordinoimaan Sukupuolten tasa-arvon edistäminen ja valtavirtaistaminen (Valtava) -kehittämisohjelmaan (2008–2013, www.tem.fi/valtava) kuuluvissa TASSU- ja Lapin Letka -hankkeissa toteutetaan toimenpiteitä, jotka kohdistuvat opiskelijoihin, opettajiin, oppilaanohjaajiin ja oppilaitoksiin. TASSU-tasa-arvoa ja samapalkkaisuutta uran alkuun -hankkeessa toteutetaan sukupuolisensitiivistä ammatinvalintaa ja ohjausta, johon sisältyy tukea ja informaatiota perus- ja toisen asteen opettajille, oppilaanohjaajille ja opintojen ohjaajille. Hankkeessa luodaan muun muassa malli peruskoulujen ja lukioden oppilaille suunnatusta opinto- ja uraohjauksesta. Lapin Letka -hanke (sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen koulutuksessa ja työelämässä Lapissa) toteuttaa sukupuolisensitiivistä ohjausta oppilaitoksille ja kehittää oppilaitoksissa sukupuolinäkökulman huomioivaa markkinointia. Lisäksi hanke tukee oppilaitosten toiminnallisten tasa-arvosuunnitelmien tekemistä sekä sukupuolinäkökulman kirjaamista opetussuunnitelmiin ja perehdytysoppaisiin. Ohjelma ja hankkeet ovat Euroopan sosiaalirahaston osarahoittamia.

Tasa-arvo- ja sukupuolietietoisuus opettajankoulutuksessa -hanke (TASUKO)

Opetusministeriön rahoittaman kaksivuotisen (2008–2010) ”Tasa-arvo- ja sukupuolietietoisuus opettajankoulutuksessa” -hankkeen tarkoituksena oli edistää tasa-arvo- ja sukupuolietietoisuutta koskevaa kehittämistyötä kaikissa opettajankoulutusta antavissa yliopistoissa. Tavoitteena oli hankkeen aikana sitouttaa yliopistot opettajien koulutuksen tasa-arvo- ja sukupuolietietoisuutta koskevaan kehittämistyöhön. Keskeisenä toiminnan kohteena hankkeessa oli opetussuunnitelmien kehittäminen. Eri yliopistoissa rakennettiin opintojaksoja opettajankoulutukseen, kehitettiin sukupuolietietoista pedagogiikkaa sekä järjestettiin koulutustilaisuuksia opettajankouluttajille.

Keskeisenä toiminnan kohteena hankkeessa on valmisteilla olevien uusien opetussuunnitelmien kehittäminen. Tässä tarkoituksessa hankkeessa on kokeiluluontoisesti toteutettu tasa-arvo- ja sukupuolitietoista opetusta sekä erilliskursseina että eri yhteyksiin sisällytetyinä luentoina ja harjoituksina. Tutkintovaatimuksiin on sovitettu aihepiiriä koskettelevaa oppiaineistoa. Lisäksi on järjestetty koulutustilaisuuksia opettajankouluttajille.

Hanke onkin valanut uskoa siihen, että on mahdollista kehittää opettajankoulutusta tasa-arvo- ja sukupuolitietoisemmaksi. Opettajankoulutuksessa tehtävä työ tarvitsee kuitenkin tukea myös muilta toiminta-alueilta. Esimerkiksi aineenopettajankoulutuksessa sukupuolinäkökulmaisen opetuksen tulisi ulottua myös oppiaineen opintoihin. Tätä voidaan edesauttaa yliopistojen tasa-arvosuunnittelua terävöittämällä. Samoin muut yliopisto-opetuksen ohjauskeinot ja suositukset, kuten tasa-arvon sisällyttäminen opetuksen laatukriteeristöön, heijastuisivat myös opettajankoulutukseen. Samalla on selvää, että sukupuolisegregaation purkaminen koulutuksessa kietoutuu segregaaation purkamiseen työmarkkinoilla. Esimerkiksi oppilaiden tukeminen sukupuolirajan ylittäviin koulutusvalintoihin oppilaanohjauksessa voi olla haasteellista, koska he tulevat hakeutumaan segregoituneille työmarkkinoille, joissa vähemmistösukupuolen edustajana oleminen ei välttämättä ole helppoa, etenkään naisille.

Hankkeessa on rakennettu myös opettajankoulutusta ja uusia pedagogisia ratkaisuja hyödyttävää tutkimusohjelmaa. Näillä ja muilla keinoilla on pyritty vahvistamaan tutkimuksen resursointia ja innostamaan siihen. Tutkimusperusteisen opettajankoulutuksen kannalta sukupuolinäkökulmainen tutkimus on todettu riittämättömäksi mutta välttämättömäksi tasokkaan opetuksen takaamiseksi.

Opettajankouluttajat tarvitsevat koulutusta sukupuolitietoisesta opetuksen alueelta. Hankkeen kokemusten mukaan aihepiiri olisi paras sisällyttää kouluttajien muuhun koulutukseen; järjestettyihin koulutustilaisuuksiin osallistuminen on ollut vähäistä, minkä arvellaan johtuvan erityisesti ajankäytöllisistä syistä. Tilaisuuksiin osallistuneilta saatu palaute kertoo kuitenkin siitä, että jo niukkakin mahdollisuus tutustua aihepiiriin voi virittää kiinnostuksen hankkia siitä lisätietoa itsenäisesti.

Yhden ongelman kehittämistyössä näyttää muodostavan opettajankoulutuksen koulutusten rakenne. Tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuus tulee miellettyksi yhtenä uutena aihealueena, jonka mahdolluttaminen tiiviisiin opetussuunnitelmiin koetaan vaikeaksi. Matkaa on vielä ajatteluun, jossa tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuus käsitettäisiin toimintaa koskevaksi orientaatioksi.

Segregaation purkamisen portaat –hanke

Sosiaali- ja terveysministeriön rahoittama ja yhteistyössä Opetushallituksen, Tasa-arvovaltuutetun sekä Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenian kanssa toteuttama Segregaation purkamisen portaat -hanke päättyy vuoden 2010 aikana. Hanke on koostunut noin 250 henkilön tasa-arvoyhdyshenkilöverkoston lukioista ja ammatillisista oppilaitoksista. Hankkeen aikana on toteutettu verkostolle viisi täydennyskoulutustilaisuutta toiminnallisesta tasa-arvosuunnittelusta. Näihin koulutuksiin on osallistunut edustajia noin 150 eri oppilaitoksesta. Hankkeen materiaali tullaan taltioimaan Opetushallituksen verkkosivuille.

Oppijan palvelukokonaisuus

Sähköisen asioinnin ja demokratian vauhdittamisohjelma (SADe-ohjelma) on hallituksen keväällä 2009 hyväksymä kannanotto sähköisen asioinnin ja tietoyhteiskuntakehityksen vauhdittamisesta Suomessa. SADe-ohjelman merkittäväksi osatavoitteeksi on muodostunut oppijan palvelukokonaisuus, jonka tavoitteena on tuottaa kattavasti opiskelua ja siihen hakeutumista, oppimista ja urasuunnittelua tukevia palveluita elinikäisen oppimisen periaatteella.

Tähän mennessä erilaisia opiskelijan internet-tukipalveluita ja -portaaleita on ollut useita. Nyt osana oppijan palvelukokonaisuutta on tarkoitus integroida julkiset sivustot, ja keskittää nykyiset opetushallinnon haku- ja koulutustietopalvelut. Koulutustiedotuksessa siirrytään samalla kokonaan verkkojulkaisuihin. Myös aikuiskoulutuksen hakujärjestelmän (Haenyt ja KOULUTA) toteutus kytketään osaksi em. suurhankkeita. Oppijan laajempaan palvelukokonaisuuteen on tarkoitus liittää myös erilaisia opiskelijan tuki- ja neuvontapalveluita.

Ns. opintojen vauhdittamistyöryhmä asetti keväällä 2010 tavoitteeksi tehostaa perusasteen jälkeistä koulutukseen sijoittumista ja sen seuranta. Toisen asteen sähköistä hakua esitettiin laajennettavaksi yhteishaun ulkopuolisiin koulutuksiin sekä aikuiskoulutukseen. Sähköisiin hakujärjestelmiin integroituvan kattavan koulutustietopalvelun toivottiin tarjoavan elinikäisen oppimisen periaatteella kattavaa, paikkansapitävää ja ajantasaista tietoa koulutuksesta, ammateista, työelämästä ja uravaihtoehtoista sekä ammatinvalinnan neuvonta- ja ohjauspalveluista. (OPM 2010b)

Erilaisissa kehittämishankkeissa saatuja tuloksia ja osaamista hyödynnetään jatko-toimenpiteissä, niitä analysoidaan ja hyvät käytännöt otetaan käyttöön kustannusvaikutukset arvioiden. Segregaation lieventämisessä on siirryttävä toistuvista hankkeiden ketjusta jatkuviin käytäntöihin. Segregaation lieventäminen ja tasa-arvonäkökulma on valtavirtaistettava osaksi päätöksentekoa ja opetushallinnon toimintaa. Oppijan tietopalveluiden kehittämisessä on jatkossa huomioitava segregaation lieventämisen näkökulma. Segregaation lieventämiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi monipuolisten eri hallinnonalojen yhteisten tietopalveluiden on tuettava koulutusvalintojen ja aikuisopetuksen tehokasta toteutumista ja kohdentumista.

8 Segregaatio suomalaisessa peruskoulussa 2010-luvulla

8.1 Koulun ja kouluympäristön sukupuolittavat käytännöt ja oletukset

Segregaation purkuun tähtäävät toimet on useimmiten kohdennettu naisiin. Tyttöjen on kulttuuristen ja lähiympäristön asenteiden näkökulmasta helpompi rikkoa sukupuolten välillä olevia rajoja ja astua perinteisille miesten alueille kuin vastaavasti poikien sijoittua perinteisille naisten alueille. Asiaan on kiinnitetty huomiota myös miesnäkökulmasta. Miesten motivoimiseksi perinteisille naisten aloille on käynnistetty ohjaukseen liittyviä hankkeita. Poikapedagogiikan kehittäminen on useissa yhteyksissä ollut esillä sen vuoksi, että koulussa heikosti menestyvät, opintonsa keskeyttäneet ja koulupudokkaat ovat useammin poikia kuin tyttöjä. Asialla on yleistä merkitystä, koska heikko koulutukseen osallistuminen ja keskeyttäminen voi johtaa pysyvään syrjäytymiseen ja huono-osaisuuteen (Kuusi ym. 2009).

2000-luvun alussa kansainvälisten PISA-arviointien siivittämänä käynnistynyt poikapedagoginen keskustelu kumpuaa pitkälti stereotyyppisistä näkemyksistä, jonka mukaan tytöt nähdään luonnostaan hiljaisina ja ahkerina – kun pojat taas nähdään vilkkaina ja toiminnallisina. Monet opettajat selittävät edelleen tyttöjen hyvää koulumenestystä ahkeruudella ja poikien huonoa menestymistä vilkkaudella ja kiinnostumattomuudella lukemiseen. Eroja tuottavat muun muassa opettajien suhtautuminen tyttö- ja poikaoppilaisiin stereotyyppisesti, oppisisältöjen ja -materiaalien stereotyyppiset elementit sekä koulun henkilökunnan sukupuoli- ja roolijaon välittämä eriytynyt kuva naisten ja miesten tehtävistä. Koulussa merkityksellisiä sukupuolen ja seksuaalisuuden rakentamisen areenoita ovat myös nuorten keskinäiset suhteet, yhteisöt ja kulttuurit. (Esim. Juutilainen 2006)

On kuitenkin huomioitava, että kaikki pojat eivät menesty opinnoissaan huonosti (esim. Martino 2008). Vaikka tytöt ovat yleisesti korkeammin koulutettuja, he ovat silti tulevaisuudessa todennäköisemmin huonosti palkatuissa töissä. Opettajien asenteet ovat myös merkityksellisiä. Opettajat suuntaavat tiedostamattaan opetuksen pojille, ja pojat saavat enemmän huomiota ja opettajan aikaa luokassa. Opettajan huomio taas parantaa suoritusta, joten tytöt voivat joutua epäedulliseen asemaan (Sadker 1999). Sekä nais- että miesopettajat odottavat tytöiltä passiivisuutta ja myötemielisyyttä, rohkaisten poikia olemaan riippumattomia ja itenäisiä. Pojille sallitaan huonompi käytös, kun taas tyttöjen odotetaan pitävän huolta toisista ja huolehtivan luokkahuoneen siisteydestä. Jos tyttöjen koulumenestys on parempaa kuin poikien, se nähdään ahkeruuden tuloksena, ei älykkyyden. (Eurydice 2010)

Joidenkin poikien taas on hankala tasapainotella hyvän koulumenestyksen ja vertaisryhmän hyväksynnän välillä. ”Hyväksytty” käytös on usein haitallista oppimiselle, tai ei ainakaan tue sitä. Yleisesti poikien koulumaailmassa näkyy hierarkiahakuisuus, minä-lähtöisyys ja sisäpiiriyhteisöllisyys. Jos poika osoittaa herkkyyttä, myös kasvattajat alkavat jo varhaisessa iässä huolestua pojan maskuliinisuudesta ja selviytymisestä poikakulttuurissa. Tyttöjen puolestaan odotetaan käyttäytyvän tavoilla, jotka tukevat hyviä oppimistuloksia, mutta eivät omaa kehitystä ja itsenäisyyttä (esim. Huuki 2010, Euroopan komissio 2009).

Muun muassa Wayne Martinon tutkimuksissaan kuvaileman poikakriisin ehkäisemiseksi tai lieventämiseksi on esimerkiksi yritetty muovata opetussuunnitelmia poikaystävällisemmiksi ja toisaalta palkata lisää miesopettajia. Ongelmana näissä yrityksissä on ollut se, että pojille ei tässä yhteydessä ole annettu painoarvoa yksilöinä ja erilaisina oppijoina, vaan heitä on käsitelty ”yksinkertaisesti vain poikina”. Toisekseen ei ole empiiristä evidenssiä siitä, että miesopettajat vain sukupuolensa vuoksi vaikuttaisivat positiivisesti poikien oppimistuloksiin. Martino kutsuukin edellä mainittuja toteutustapoja ”yhden koon ratkaisumalleiksi”. (Esim. Martino 2008)

Sukupuolittietoisia pedagogisia käytänteitä tulee tutkia ja kehittää sekä tarvittaessa myös soveltaa. Oppilaat ja opiskelijat tulee kuitenkin nähdä opetuksessa ensisijaisesti yksilöinä sukupuolesta riippumatta.

Sukupuolirooleihin kytkeytyy myös heteronormatiivisuuden käsite. Heteronormatiivisuus tarkoittaa hierarkkista ajattelumallia, jossa ihmiset ovat joko miehiä tai naisia ja automaattisesti heteroseksuaalisia. Lehtosen mukaan tähän kaksijakoiseen heteroseksuaalisuutta korostavaan malliin sisältyy ajatus siitä, että miesten heteromaskuliinisuus ja naisten heterofeminiinisyys nähdään luonnollisina seuraamuksina ihmisen biologisista eroista ja että maskuliinisuus arvotetaan feminiinisyyttä paremmaksi. Heteronormatiivisuus on nähtävissä ajattelutapana, jossa kieltäydytään näkemästä sukupuolen ja seksuaalisen suuntautuneisuuden moninaisuutta, tai ainakin pidetään kaksijakoiseen malliin sopivia tapoja ilmaista sukupuolta ja seksuaalisuutta parempina kuin muita vaihtoehtoja (mm. Lehtonen 2010). Heteronormatiivisuus-käsitteellä voi tutkia sekä sukupuolta että seksuaalisuutta (esim. Lehtonen 2003).

Seksuaalisuudella ja heteronormatiivisilla käytännöillä on katsottu olevan selvää merkitystä myös koulutus- ja uravalintoihin. Etenkin ei-heteroseksuaalisista miehistä keskimääräistä useammat toimivat naisenemmistöisillä aloilla, mutta samankaltainen suuntaus näkyy myös naisilla. Joillakin nuorilla on myös tarve ottaa lisää aikaa seksuaalisen minäkuvan rakentamiselle koulutuksen kustannuksella. (Esim. Lehtonen 2009 ja 2010)

Kouluissa heteronormatiivisuus voi näkyä opettajien stereotyyppisessä suhtautumisessa tyttö- ja poikaoppilaisiin, oppimateriaaleissa ja koulun henkilökunnan työnjaossa. *Sukupuolistereotypia* korostaa naisten ja miesten erilaisuutta ja vähättelee yksilöllisiä eroja sukupuolen sisällä. *Sukupuolisokeus* taas tarkoittaa, että ei ymmärretä tai haluta ajatella sukupuolen merkitystä. Tyttöjen on katsottu paneutuvan henkilökohtaisemmin koulutyöskentelyn sisällöllisiin vaatimuksiin eri oppiaineissa, kun taas pojat painottavat enemmän koulukulttuurissa yhteisömuotojen toiminnallisia vaatimuksia ja sosiaalista ymmärtämistä. Heteronormatiivisuus kohdistuu kaikkiin nuoriin ja se rajaa mahdollisuuksia toimia. Pojilta odotetaan tietynlaista käyttäytymistä ja tytöiltä erilaista. Tytöille ovat sallittuja toiset asiat, jotka pojilta on kiellettyjä. Heteronormatiiviset ajattelumallit heijastuvat arkisiin koulujen käytäntöihin, vuorovaikutustapoihin ja ihmisten ajatteluun itsestään ja

toisistaan. Heteronormatiivisuutta ylläpidetään ja kyseenalaistetaan päivittäin kouluissa nuorten ja heidän kanssaan työskentelevien aikuisten toimesta. (Esim. Juutilainen 2006 ja Lehtonen 2003)

Käytännössä siis ei-heteronormatiivisesti toimivat ja käyttäytyvät lapset ja nuoret ovat suuremmassa riskissä jäädä ryhmien ulkopuolelle, joutua seksuaalisesti värittyneen nimityksen kohteiksi ja tulla siten sekä muilla tavoilla koulukiusatuiksi. Toisekseen ei-heteronormatiiviset opettajat ja muut kouluhenkilökunnan jäsenet ovat suuremmassa riskissä kokea syrjintää niin oppilaiden kuin työtoverienkin taholta. Ei-heteroseksuaalisuudesta johtuva kiusaaminen voi linkittyä myös opiskeluongelmiin, opiskelujen keskeyttämiseen ja oppilaitoksen tai opiskeluryhmän vaihtamiseen.

Voimakkaimpien tulkintojen mukaan miehet, pojat ja mieheys on asetettu opetuksessa etusijalle ja naiset, tytöt ja naiseus toissijaiseksi. Mieskeskeinen opetus ja oppikirjojen miesten elämää ja toimintaa kuvaavat kertomukset ovat voineet antaa vaikutelman siitä, että miehet ja mieheys ovat naisia ja naiseutta arvokkaampia. Tyttöjen suosima tekstiilityö arvottuu naismaisena heikommaksi ja huonommaksi kuin poikien suosima tekninen työ. Miehiä kaivataan opettajiksi, jotta pojilla olisi malleja ja jotta kouluissa olisi kuri ja opettajia kunnioitettaisiin. Koulu koetaan liian naisvaltaiseksi ja naisopettajat itsekin kokevat sen usein sellaiseksi. Heikosti menestyvien poikien tilanteesta ollaan huolissaan, muttei vastaavasti heikosti menestyvien tyttöjen. (Esim. Lahelma 2000 ja 2002)

Heteronormatiivisuuden lieventäminen on nähtävä merkittävänä osana segregaaation lieventämisessä kouluissa ja oppilaitoksissa. Koulu yhteisöissä heteronormatiivisuuksista käytävän keskustelun tulisi olla avoimempaa ja läpinäkyvämpää. Opetusta, kouluyhteisön ja kodin vuorovaikutusta, erityisesti tukipalveluja sekä ohjauskäytäntöjä on kehitettävä ottamaan huomioon erilaiset sukupuoliisuuden ilmenemismuodot.

8.2 Sukupuolitietoisuus

Sukupuolitietoinen lähestymistapa tunnistaa sukupuolten erot, mutta ei pidä näitä eroja biologisina, vaan kulttuurin tuottamina. Sukupuolten erilainen kohtelu sekä arvostaminen tiedostetaan, ja sitä pyritään aktiivisesti muuttamaan. Sukupuolitietoisuus pyrkii siis siihen, että ihmiset huomioidaan yksilöinä eikä sukupuolensa kautta.

Sukupuolitietoisuuden vastakohta on sukupuolineutraalius tai jopa sukupuolisokeus. Monet sukupuolineutraalit käytännöt saattavat tosiasiaassa asettaa eri sukupuolten edustajat erilaiseen asemaan. Oppilaitoksen kontekstissa sukupuolitietoisuuden nimissä tulisi tarkastella erityisesti toimintakulttuurin rakenteellisia sukupuolia eriarvoistavia käytäntöjä. Sukupuolitietoisuus korostuu erityisesti koulujen ohjaustoiminnassa. (Lohikoski ym. 2007)

Juutilainen (2003) nimeää sukupuolitietoisesti toimivan ohjaajan toiminnan lähtökohdiksi tietoisuuden sukupuoli-ilmiöistä ja tasa-arvolainsäädännöstä sekä kyvyn tunnistaa yhteiskunnassa ja koulussa nuorten elämään vaikuttavia sukupuolittavia rakenteita ja prosesseja. Ohjaajan tulee pyrkiä myös jatkuvaan omien sukupuoleen kytkeytyvien oletamustensa tiedostamiseen ja kyseenalaistamiseen, esimerkiksi kannustamalla nuoria tekemään sukupuolirajat ylittäviä valintoja.

Stereotyyppisten aine- ja uravalintojen ehkäisemiseksi sukupuolitietoisuuden opetuksen tulisi alkaa molemmilla sukupuolilla heti koulu-uran alussa ja jatkua sen läpi. Lisäksi tulisi kiinnittää huomiota opiskelualojen ilmapiiriin ja kulttuuriin, ja tehdä ne houkutteleviksi molemmille sukupuolille. Näiden tavoitteiden saavuttamiseksi on tärkeää, että opettajan-

koulutus antaa opettajille valmiudet käsitellä näitä asioita työssään, ja he ottavat ne osaksi opetuskäytäntöjään. (Euroopan komissio 2009)

Vain yhdessä kolmasosassa Euroopan maista on käytössä sukupuolitietoinen opetus. Aiheesta on niukasti valtion ohjeistusta, ja monissa maissa ohjeistus onkin ei-valtiollisten toimijoiden tuottamaa. Sukupuolitietoisesta opetuksen toteutumisesta tarvitaan apua opettajille esimerkiksi oppaiden, opetusmateriaalien, tuntisuunnitelmien ja koulutusten muodossa. Lisäksi kaivataan enemmän perehtymistä eri sukupuolille soveltuviin opetusmenetelmiin ja oppimisen erityispiirteisiin. (Eurydice 2010)

Koulun sisäisessä toiminnassa on edelleen runsaasti sellaisia arkikäytänteitä, joilla myös tahattomasti vahvistetaan ja tuetaan poikien ja tyttöjen stereotyyppisiä toimintaorientaatioita ja asenneilmapiiriä. Perusopetuksen laadun kehittämisen kannalta olisi tärkeää selvittää, miten tyttöjen ja poikien oppiaineita kohtaan kokemat mieltymykset muokkautuvat ja mistä koulussa koetut tunnekokemusten erot johtuvat. Kouluissa arkikäytänteiden kehittämiseksi tarvitaan sukupuolitietoiseen tutkimukseen perustuvaa täydennyskoulusta. (Kuusi ym. 2009)

Sukupuolitietoinen ohjaus ja opetus tulee vakiinnuttaa normaaliksi käytännöksi aina varhaiskasvatuksesta lähtien siten, että se purkaa sukupuolistereotypioita.

8.3 Kouluviihtyvyys ja -hyvinvointi

Koululaisten itsetuntoa on mitattu Maailman Terveysjärjestön (WHO) tutkimuksissa vuosina 1994–2006, eikä tuloksessa ole tapahtunut tyttöjen ja poikien kohdalla muutosta. Yläkoululaisia koskeneissa vertailuissa suomalaispoikien itsetunto näyttää olevan parempi kuin tyttöjen (Kämppe 2008). Poikien luottamus omiin kykyihinsä korostuu erityisesti matemaattisissa aineissa ja tyttöjen kieliaineissa. WHO:n koululaistutkimuksessa vuonna 2006 todettiin, että pojat suhtautuivat kouluun yleensä tyttöjä kielteisemmin, mutta ero pieneni yläluokilla.

Koulussa viihtymistä on selvitelty perusopetuksen kuudesluokkalaisten keskuudessa siten, että suomenkielisiä ja maahanmuuttajaoppilaita on vertailtu keskenään. Molemmista ryhmissä oli 8 % oppilaita, jotka ilmoittivat viihtyvänsä huonosti koulussa. Sen sijaan erittäin hyvin ilmoitti viihtyvänsä 23 % suomenkielisistä ja 33 % muunkielisistä. Sukupuolierot olivat molemmissa ryhmissä samansuuntaisia. Suomenkielisistä tytöistä 29 % ilmoitti viihtyvänsä koulussa erittäin hyvin, pojista vain 16 %. Kun suomenkielisistä oppilaita 6 % ilmoitti tuleensa kiusatuksi, niin maahanmuuttajaoppilaita 13 % kertoi kokeneensa kiusaamista. (Kuusela ym. 2008)

Koulukiusaamiseen on viime vuosina puututtu aktiivisesti muun muassa kiusaamisen vastaisen Kiva Koulu -toimenpideohjelman muodossa. Ohjelma on kehitetty Turun yliopiston psykologian oppiaineen ja Oppimistutkimuksen keskuksen yhteistyönä opetusministeriön rahoituksella (2006-2009). Ensimmäiset 1400 perusopetuksesta vastaavaa koulua ottivat sen käyttöön elokuussa 2009. Kiva Koulu-ohjelmaa käyttävien koulujen määrä Suomessa kasvoi elokuussa 2010, jolloin 800 uutta koulua aloitti ohjelman käytön. (Kiva Koulu 2010)

Monissa tutkimuksissa on havaittu, että tytöt ja naiset kohtaavat kasvatus- ja koulutussympäristöissä väkivaltaa, jolle on keskeistä naisten älykkyyden vähättely. Eri tilanteissa tapahtuvan väkivallan ytimen näkyväksi tekemisen kannalta on katsottu mielekkääksi puhua erikseen seksualisoituneesta/seksuaalisesta väkivallasta ja sukupuolittuneesta väkivallasta siten, että *seksualisoituneen ja seksuaalisen väkivallan* käsitteillä viitattaisiin tapauk-

siin, joissa välineenä käytetään seksuaalisuutta ja erilaisia seksuaalisuuskonstruktioita. *Sukupuolittuneen väkivallan* käsitteellä puolestaan voidaan viitata sellaiseen verbaaliseen, visuaaliseen tai muuhun tekoon tai struktuuriin, joka perustuu epäkunnioittaviin, alistaviin tai aliarvioiviin asenteisiin toista tai toisia sukupuolia kohtaan ja jolla tavalla tai toisella pyritään tämän/näiden alistamiseen tai vaientamiseen mutta jossa eivät suoranaisesti nähtä olevan seksuaalisuus tai seksuaalisuuskonstruktiot mukana. (Sunnari ym. 2003)

Poikien on todettu kokevan koulutyön rasittavuuden korkeammaksi tyttöihin verrattuna perusopetuksen viidennellä luokalla, mutta yläluokilla tilanne on kääntynyt toisin päin. Tytöistä joka viides koki itsensä yksinäiseksi 9. luokalla, kun samanikäisillä pojilla oli vähemmän tällaisia yksinäisyyden kokemuksia (Kämppe ym. 2008). Samansuuntainen havainto tehtiin perusopetuksen päättövaiheen tapakasvatuksen arvioinnin yhteydessä: tytöt olivat tunteneet jääneensä selvästi poikia useammin kaveripiiriin ulkopuolelle (Rusama 2002).

Kouluviihtyvyyden ja oppimistulosten kannalta on tärkeää, että nuorten kulttuuri ja koulukulttuuri kohtaavat. Australialaistutkimuksessa todettiin koulupudokkaiden olleen tyytymättömiä kouluun sosiaalisena instituutiona, ja koulun ideologia ja koulukulttuuri olivat suurin syy koulun lopettamiseen. Tutkimuksessa tehtiin jako aggressiivisiin, passiivisiin ja aktiivisiin koulukulttuureihin: mitä aktiivisempi ja oppilaskeskeisempi koulu on, sitä vähäisempi on koulupudokkaiden määrä. Toisaalta mitä aggressiivisempi ja autoritäärisempi koulu on, sitä useammin opintoja ei jatketa. (Smyth ja Hattam 2002)

Opetushallituksen ja Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) koulujen johdolle syksyllä 2009 tekemässä tutkimuksessa havaittiin, että koulujen välillä on edelleen suuria eroja oppilashuollon voimavaroissa ja toimintatavoissa. Vanhempien osallisuus oppilashuollon kehittämisessä on vähäistä. Uusi koulu- ja opiskeluterveydenhuollon asetus edellyttää, että oppilaalle tehdään terveystarkastus jokaisella peruskoulun vuosiluokalla vuodesta 2011 alkaen. Tästä tavoitteesta ollaan vielä kaukana. Viidenneksessä kouluista ei ollut lainkaan koulupsykologitai koulukuraattoritoimintaa. Osassa kuntia ja kouluja tukea tarvitsevan oppilaan tukitoimet, kuten tukiopetus ja osa-aikainen erityisopetus näyttävät jäävän riittämättömiksi (Rimpelä ym. 2010). Samaan aikaan myös aamu- ja iltapäivätoiminnan sekä koulujen kerhotoiminnan laajuuden ja hyvän tason on yleisesti katsottu korreloivan positiivisesti kouluviihtyvyyteen.

Oppilashuollon kehittämistä ohjaavat säädökset ovat parhaillaan muutoinkin murroksessa. Oppilashuollon moniammatillinen yhteistyö tullaan huomioimaan myös perusopetuslain tulevassa uudistamisessa. Tämän lisäksi opetus- ja kulttuuriministeriössä on meneillään yhtenäisen oppilas- ja opiskelijahuoltolain valmistelutyö. Tämä laki sisältäisi kokoavasti säännökset muun muassa lain soveltamisalasta, oppilas- ja opiskelijahuollon sisällöstä ja käsitteistä, oppilas- ja opiskelijahuollon järjestämisestä valtakunnallisella ja paikallisella tasolla sekä järjestämisessä tarvittavista resursseista ja rahoituksesta. Laki olisi lähtökohtaisesti kokoavaa ja täydentävää lainsäädäntöä.

Sosiaali- ja terveysministeriön pitkään valmistelemaan uuteen terveydenhuoltolakiin sisältyy myös koululais- ja opiskelijaterveydenhuoltoa koskevat pykälät. Opetushallitus ja Terveysten ja hyvinvoinnin laitos valmistelevat parhaillaan yhteistä oppilashuollon opasta. Oppaan tavoitteena on tukea oppilashuollon moniammatillista yhteistyötä ja tukea oppilashuollon toteuttamista jo muutosvaiheen aikana.

Työryhmä korostaa kouluviihtyvyyden, riittävän opiskelija- ja oppilashuollon sekä koulukiusaamisen ehkäisemisen merkitystä segregaatiota lieventävinä tekijöinä. Tutkimustietoa on saatava lisää siitä, minkä vuoksi tyttöjen ja poikien välillä on eroja koulussa viihtymisessä. Näihin tekijöihin on kehitettävä ratkaisumalleja saatujen tutkimustulosten pohjalta.

9 Segregaatio oppimateriaaleissa

9.1 Taustaa

Oppiaineiden sisällön lisäksi käytettävillä oppimateriaaleilla on suuri vaikutus segregaation kehittymiseen ja lieventämiseen. Oppimateriaalien tavalla esittää miesten ja naisten roolit on merkitystä, sillä usein ne heijastavat yhteiskunnassa vallitsevia stereotypioita. Kieli (sana-valinnat), sisältö ja kuvitukset ovat tärkeitä tarkastelun kohteita. Suomessa (kuten useissa muissa maissa) valtio ei toteuta oppimateriaalien ja koulukirjojen ohjeistusta tai valvontaa sukupuolinäkökulmasta, eikä usein muutenkaan määrää oppimateriaaleista tai valvo niiden laadintaa. Monissa maissa on kuitenkin tehty tutkimusta oppikirjoista ja niiden sukupuolittietoisuudesta. Tutkimukset osoittavat, että vaikka periaatteet olisivatkin kohdallaan, käytännössä naiset ja miehet esitetään edelleen eri tavalla oppikirjoissa. (Eurydice 2010)

Suomessa oppimateriaalien tarkastuksessa ja hyväksymismenettelyssä, josta Opetushallitus ja sitä edeltävät virastot vastasivat, kiinnitettiin aikanaan paljonkin huomiota sukupuolten tasa-arvoon ja tasapuolisuuteen. Nykyisin oppimateriaalien tuotanto on pääasiassa yksityistä yritystoimintaa, jonka valvomiseen ja sisältöä koskevien suositusten antamiseen opetusviranomaisilla ei ole suoranaisia valtuuksia. Viranomaisten hyväksymiä laatuvaatimuksia ei ole myöskään olemassa. Myös oppimateriaaleja koskeva analyysoiva tutkimus on ollut vähäistä. (Kuusi ym. 2009)

Oppimateriaalien tuotanto perustuu kuitenkin edelleen valtakunnallisiin opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteisiin, joita ollaan 2010-luvun alkuvuosina uudistamassa. Oppikirjakustantajat ovat suhtautuneet myönteisesti siihen, että oppikirjojen tekijöille välitettäisiin enemmän sukupuolittietoisuutta tukevaa ohjeistusta ja materiaalia.

Edellä mainitun ohjeistuksen laatiminen on sittemmin tullut osaksi segregaation lieventämistyöryhmän toimintaa. Näin ollen työryhmä on työssään keskittynyt myös siihen, mitä toimia on tehty oppimateriaalien kehittämiseksi ja millaisilla toimilla pyritään varmistamaan se, etteivät oppimateriaalit pidä yllä stereotyyppisiä käsityksiä tytöistä ja pojista, miehistä ja naisista. Tähän liittyen työryhmän toiminnan tueksi Opetushallitus teetti erillisen selvityksen oppikirjojen sukupuolijäsennyksestä (Tainio ja Teräs 2010). Selvityksessä kartoitettiin, millä tavoin sukupuoli ilmenee ja rakentuu peruskoulun oppimateriaaleissa. Selvitys toteutettiin Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella professori Liisa Tainion johdolla.

Selvitykseen kuuluu osana myös kattava tausta-analyysi oppikirjojen segregaatiosta, mistä syystä kyseisiä asioita ei ole katsottu enää tarpeelliseksi toistaa tässä loppuraportissa. Professori Tainion tutkimusryhmän työn pohjalta Opetushallitus on laatimassa myös tarkempaa, oppikirjakustantajille suunnattavaa segregaatio-ohjetta.

9.2 Oppimateriaalit

Professori Liisa Tainion tutkimusryhmän oppikirjaselvityksessä tutkittiin peruskoulun oppikirjoja tietyissä oppiaineissa. Oppiaineiksi valittiin äidinkieli ja kirjallisuus (suomi), matematiikka ja oppilaanohjaus. Analysoitavina olivat matematiikassa ja äidinkielessä ja kirjallisuudessa 3., 6. ja 9. luokan oppimateriaalit sekä kaikki peruskoulun oppilaanohjauksen oppimateriaalit neljältä suurimmalta kotimaiselta oppikirjakustantajalta. Näillä kriteereillä oppimateriaalianalyysiin valikoitui 51 teosta (oppikirjoja ja niihin liittyviä harjoituskirjoja).

Selvityksessä kartoitettiin myös oppimateriaalien kirjoittajakunnan sukupuolijakautumaa, kirjojen kuvitusta, teksteissä esiintyviä sukupuolittavia sanoja (mm. erisnimiä) sekä teksteissä esiintyviä kohtia, joissa on käsitelty sukupuolta tai sukupuolten tasa-arvoa. Teksteistä ja kuvista tarkasteltiin myös sitä, miten etniset ja seksuaaliset vähemmistöt on oppimateriaaleissa otettu huomioon.

Oppimateriaalien kirjoittajakunta todettiin selvästi naisvoittoiseksi. Äidinkielessä ja kirjallisuudessa naistekijöiden määrä on huomattava (86 naista, 28 miestä). Myös matematiikassa kirjoittajakunta on lievästi naisvaltainen (43 naista, 36 miestä). Ainut oppiaine ja luokka-aste, jonka oppimateriaalin kirjoittajakunnasta enemmistö oli miehiä, on matematiikan 9. vuosiluokka. Oppilaanohjauksen materiaalien tekijöiden sukupuolijakauma on tasainen (5 miestä, 6 naista).

Oppikirjan kuvien osalta tarkasteltiin sitä, kuinka paljon kuvituksessa on maskuliinisia, feminiinisiä tai androgyynejä henkilöitä ja hahmoja. Tulos on, että kaikissa oppimateriaaleissa on kuvattu enemmän miehiä, poikia ja maskuliinisia hahmoja kuin naisia, tyttöjä tai feminiinisiä hahmoja. Maskuliinisten hahmojen osuus kaikkien oppimateriaalien kuvista on 57 prosenttia, feminiinisten hahmojen osuus on 35,8 %:a. Loput hahmoista ovat joko androgyyneja tai heidät on kuvattu niin, ettei hahmojen sukupuoli käy ilmi.

Erityisesti matematiikan oppikirjoissa valtaosa aikuisista on miehiä. Suurin ero kaikkien kuvattujen hahmojen sukupuolijakaumassa on äidinkielen ja kirjallisuuden oppikirjoissa (58-65 %:a maskuliinisten, 33-34 %:a feminiinisten hahmojen kuvia), pienin matematiikan 9. luokan oppikirjoissa ja oppilaanohjauksen materiaaleissa (53 %:a maskuliinisten ja 43 %:a feminiinisten hahmojen kuvia). Teksteistä tarkasteltiin sukupuolittavien sanojen määriä. Sukupuolittaviksi sanoiksi katsottiin ne erisnimet, joista nimetyn sukupuoli käy ilmi, sekä muut sukupuolittavat sanat eli sellaiset, joiden merkitykseen kuuluu sukupuolen ilmaiseminen (esim. äiti, poika, kuningas, vaari, lentoemäntä).

Lisäksi tarkasteltiin nimiviitteiden osalta sitä, kuinka paljon materiaaleissa esiintyy viittauksia nais- ja miespuolisiin historiallisiin henkilöihin ja kuinka paljon fiktiivisiin henkilöihin ja hahmoihin. Tulos on, että kaikissa oppimateriaaleissa sukupuolittavista sanoista 56,6 %:a viittaa miehiin, poikiin tai maskuliinisiin hahmoihin, 43,4 %:a viittaa naisiin, tyttöihin tai feminiinisiin hahmoihin. Suurin ero on äidinkielen ja kirjallisuuden 9. luokan oppimateriaaleissa (60 %:a viittauksista miehiin/poikiin/maskuliinisiin hahmoihin), pienin matematiikan 9. luokan oppimateriaaleissa (51 %:a viittauksista miehiin/poikiin/maskuliinisiin hahmoihin).

Sukupuolta ja sukupuolten tasa-arvoa käsitteleviä tekstikohtia oli erityisesti oppilaanohjauksen materiaaleissa, mikä on luonnollista, koska aihepiiri on mainittu oppiaineen opetussuunnitelmassa. Oppilaanohjauksen osalta voidaan todeta, että sukupuolirooleja kommentoidaan eksplisiittisesti, mutta melko usein jää opettajan ammattitaidon varaan varmistaa se, että sukupuolten taipumuksista ja eroista puhuminen rakentaa sukupuolistereotyyppioista vapaata maailmankatsomusta.

Taulukko 6. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimateriaalien sukupuolittavat sanat⁵.

	Maskuliininen	Feminiininen
Äidinkieli ja kirjallisuus		
3. lk	56,8	43,2
6. lk	59,5	40,5
9. lk	60,5	39,5
<i>Keskimäärin</i>	58,9	41,1
Matematiikka		
3. lk	57,0	43,0
6. lk	53,6	46,4
9. lk	51,4	48,6
<i>Keskimäärin</i>	54,0	46,0

Matematiikan oppikirjoista 3. ja 6. luokan materiaaleista ei löydetty kohtia, joissa pohdittaisiin sukupuolta tai sukupuolten tasa-arvoa. 9. luokan matematiikan oppimateriaaleissa oli jonkin verran tehtäviä, joissa sanallisissa tehtävissä yhtenä muuttujana on sukupuoli. Tehtävien ei siten voi nähdä purkavan stereotyyppisiä oletuksia sukupuolten välisistä eroista. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppimateriaaleissa sukupuolen pohtiminen lisääntyi kolmannelle yhdeksännelle luokalle. Kun 3. ja 6. luokan materiaaleissa sukupuoli tuli käsiteltäväksi lähinnä kaunokirjallisten tekstien aiheistossa ja teemoissa, 9. luokan aineistoissa käsiteltiin myös suoraan sukupuolta ja sukupuolten tasa-arvoa etenkin oppimateriaaleihin sisältyvän Suomen kirjallisuuden käsitteilyn yhteydessä. Oppimateriaaleissa seksuaalisia tai etnisiä vähemmistöjä ei ole juurikaan esillä muutamia yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta, joten vähemmistöt jäävät tarkkailtaviksi ”toisiksi” eivätkä rakennu olennaiseksi osaksi maailmankuvan moninaisuutta.

Selvitys osoittaa, että sekä kuvituksen että teksteihin sisältyvien sukupuolittavien sanojen suhteen sukupuolijakauma ei ole tasainen. Miehet, pojat ja muut maskuliiniset hahmot ovat oppimateriaaleissa kauttaaltaan enemmän esillä kuin naiset, tytöt ja muut feminiiniset hahmot.

Kaikissa oppimateriaaleissa on pyrittävä lisäämään sukupuolten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Oppimateriaalien seuranta segregaation lieventämisen näkökulmasta tuleekin tehdä myös tulevaisuudessa. Kustantajien ja heidän kauttaan oppimateriaalien tekijöiden tulisi kyseenalaistaa perinteisiä asioiden ja ilmiöiden esittämistapoja sekä -malleja. Lisäksi opettajankoulutuksen ja opettajien käytännön työn merkitys on keskeinen lasten ja nuorten kriittisen lukutaidon kehittymiselle ja segregaatiota voimistavien sekä ylläpitävien toimintatapojen ja roolimallien ehkäisemiselle.

9.3 Digisegregatio

Tieto- ja viestintätekniikan (TVT) tulo keskeiseksi työ- ja toimintavälineeksi yhteiskunnassa, työelämässä ja opinnoissa on muuttanut nuorten ja vähitellen myös muiden tapaa opiskella, oppia ja hoitaa sosiaalisia suhteita. Nettisukupolvi, diginatiivit ovat koko ikänsä eläneet monikanavaisen tietotekniikan aikakaudella. Samaan aikaan lasten ja nuorten on myös katsottu nyky-Suomessa olevan eriarvoisessa asemassa tieto- ja viestintätekniikan opetuskäytön ja mediataidon suhteen.

⁵ %-osuudet, lähde: Tainio ja Teräs 2010.

Niin sanottu digitaalinen segregatio (tai lyhemmin digisegregatio) onkin muodostumassa segregatian uudeksi ilmenemismuodoksi, jolla on monia yhtymäpintoja myös sukupuolen mukaisen segregatian kehittymiseen. Digisegregatio ei sinänsä ole asiana uusi, vaan 1990-luvulta lähtien ovat voimistuneet näkemykset digitaalijaosta tai -kuilusta (digital divide).

Alkujaan digitaalisen jaon tutkimus keskittyi internet-yhteyden saatavuuteen (access, esim. DiMaggio ym. 2004 ja The Greenline Institute 2009). 2000-luvulla nettiyhteyksien yleistyttyä ja monipuolistuttua tarkastelukulma on siirtynyt tarkastelemaan eroavaisuuksia eri ihmisten ja ihmisryhmien mahdollisuuksissa, kyvyissä ja taidoissa hyödyntää edellä mainittuja teknologioita. Kyse on siis enemmänkin digitaalisesta medialukutaidosta kuin pelkästä internet-yhteyden saatavuudesta, joka länsimaaisissa teollisuusmaissa ei ole sukupuolikysymys. Tässä yhteydessä on alettu puhua digitaalisesta (epä)tasa-arvosta (digital inequality) eli toisen asteen digitaalijaosta, jota esiintyy myös muutoin homogeenisten ryhmien sisällä (Hargittai ja Hinnant 2008). Digitaalisen epätasa-arvon ja digipudokkuuden puolestaan on katsottu entisestään voimistavan yleistä sosiaalista epätasa-arvoisuutta.

Tieto- ja viestintäteknologian kehitys nähdään laajasti myös optimistisessa sävyssä. Uudet teknologiat antavat mahdollisuuksia ajatella, oppia ja ratkoa ongelmia uudella tavalla. TVT:n katsotaan parantavan käyttäjänsä elämänlaatua esimerkiksi päivittäisten askareiden helpottumisessa, kommunikoinnin ja saavutettavuuden paranemisessa sekä koulutuksellisissa, ammatillisissa ja akateemisissa haasteissa (esim. The Greenline Institute 2009 ja Hargittai 2010).

Koulutukseen liittyvän segregatian lieventämisen kannalta keskeinen kysymys on luonnollisesti se, onko digisegregatiolla sukupuolen mukaista segregatiota vahvistavaa vaikutusta, vai päästäänkö TVT:tä tehokkaammin hyödyntämällä tilanteeseen, jossa digitaaliset oppimisympäristöt ja koulujen toimintakulttuurin digitalisoituminen lieventävät sukupuolen mukaista segregatiota. Modernissa tietoyhteiskunnassa keskeiset ammatilliset ominaisuudet kuten medialukutaito, tiedonhallinta ja sosiaalisen verkostoitumisen taidot eivät lähtökohtaisesti ole sukupuolisidonnaisia. TVT itsessään, digitaaliset oppimisen ja työnteon välineet sekä digitaaliset oppimisympäristöt ovat työvälineinä sukupuolineutraaleja. Tieteelliset näytöt siitä, että entistä tietointensiivisemmässä toimintaympäristössä edellä mainitut digitaaliset kansalaistaidot voisivat lieventää sukupuolen mukaista segregatiota, ovat kuitenkin toistaiseksi vähäisiä ja hataria. Toimintaympäristön kehittyessä vanhenevat tutkimustuloksetkin poikkeuksellisen nopeasti. 2000-luvun alkuvuosina tehdyissä tutkimuksissa ei esimerkiksi vielä näy mobiiliteknologian räjähdysmäinen kehitys, joka on käytännössä muuttanut nuorison mediakulttuurin ja toimintatavat 2010-luvulle tultaessa.

Tuoreiden tilastojen mukaan nuorten internetin käyttö on Suomessa dramaattisesti lisääntynyt vuodesta 2007 vuoteen 2009. Naisilla vähintään kerran internetiä päivässä käyttäneiden osuus on noussut 48 %:sta 82 %:iin ja miehillä 58 %:sta 80 %:iin. Vähintään useita kertoja viikossa internetiä oli vuonna 2009 käyttänyt 94 %:a naisista ja 96 %:a miehistä. Vuorokaudessa yli tunnin internetiä käyttäneiden osuus oli naisilla 61 %:a ja miehillä 56 %:a. Vuorokautisen käytön keskiarvo oli noin kaksi tuntia sekä naisilla että miehillä. (OPM 2009a)

Kansainvälisessä SITES-tutkimusohjelmassa (Second Information Technology in Education Study) on myös Suomen osalta arvioitu tietotekniikan käyttöä yleissivistävässä opetuksessa vuoden 2006 olosuhteissa. Välineistön ja käytännön materiaalin osalta Suomi oli tutkimuksessa kärkimaiden joukossa, lukuun ottamatta mobiililaitteiden hyödyntämistä opetuksessa. Segregatiomielessä tuloksista ei löydy erityisen merkittäviä havaintoja. Kuitenkin miesopettajien (63 %:a luonnontieteiden opettajista ja 51 %:a matematiikan opettajista) todetaan käyttävän tietotekniikkaa jonkin verran enemmän opetuksessa kuin naisopettajien (59 %:a ja 45 %:a) (Kankaanranta & Puhakka 2008).

Tieto- ja viestintätekniikalla on kolme roolia, jotka oikeuttavat sen läsnäolon kouluissa. Ennen kaikkea se tarjoaa välineen entistä oppijakeskeisempään, relevanttiin ja vahvaan oppimiseen. Toiseksi se tarjoaa välineen parempaan koulutukselliseen päätöksentekoon. Kolmanneksi se on globalisaatiota, tietotyötä ja yrittäjyyttä mahdollistava tekijä. (Ks. esim. Balanskat ym. 2006; Lemke ym. 2009)

Parhaillaan Suomessa on käynnissä monia hankkeita, joissa linjataan TVT:n tulevaa hyödyntämistä kouluympäristössä. Tieto- ja viestintätekniikka koulun arjessa (Arjen tietoyhteiskunta 2010) on liikenne- ja viestintäministeriön koordinoima kehittämishanke, joka toteutetaan yhteistyönä opetusministeriön, Opetushallituksen ja elinkeinoelämän kanssa. Hanke tekee läheistä yhteistyötä Opetusteknologia koulun arjessa (OPTEK) -hankkeen kanssa, jossa kehitetään uusia ratkaisuja ja malleja tieto- ja viestintätekniikan ja sähköisen median hyödyntämiseen kouluissa. Lisäksi opetus- ja kulttuuriministeriön alla toimi koulutuksen ja tutkimuksen tietoyhteiskuntakehittäminen valmisteluryhmä, joka antoi loppuraporttinsa syksyllä 2010 (OKM 2010c). Kyseisissä työryhmissä ja hankkeissa arvioidaan mm. tietoliikenneyhteyksien toimivien teknisten ratkaisujen (yhteydet, ohjelmistot jne.) takaamista kaikkiin kouluihin, sekä tavoitteita siitä miten ja millaisin keinoin tieto- ja viestintätekniikka sulautetaan opetukseen ja opettajankoulutukseen sekä opettajien rekrytointiin.

Opetuksessa on hyödynnettävä myös tieto- ja viestintäteknologiaa segregaaation lieventämisen näkökulmasta. Lisäksi on rakennettava kansallista digikumppanuutta, jossa opetushallinto, koulutuksen järjestäjät, työelämä ja yhteisöt yhdessä etsivät tehokkaimpia keinoja nopeuttaa ajanmukaisen digitaalisen infrastruktuurin toteutumista ja oppimisympäristöjen hyödyntämistä kouluissa sekä oppilaitoksissa.

9.4 Mediakulttuuri ja -kasvatus

Mediasta on uusine ja jatkuvasti kehittyvine muotoineen tullut yhä merkittävämpi yhteiskunnallinen vaikuttaja. Perinteisen faktatiedon välittämisen ohella media ja sen luoma mediakulttuuri hallitsevat vapaa-aikaamme ja muovaavat poliittisia näkemyksiämme, ihmisten välistä vuorovaikutusta, maailmankuvan muodostumista, arvopohjaa ja identiteettiämme. Mediakulttuuriin sisältyy myös oppimiseen ja kasvatukseen liittyviä merkityksiä. Lasten ja nuorten maailmassa mediakulttuuri muodostaa tärkeän arjen oppimisympäristön, jolla on kytköksiä myös perinteiseen kouluoppimiseen. (Nyyssölä 2008)

Toisaalta julkisessa keskustelussa on etenkin Internet-vallankumouksen myötä yhä vahvemmin korostunut median monin osin ongelmallinen sisältö, kuten väkivalta, sukupuolistereotyypioiden voimistaminen ja seksin ylikorostuminen (Nyyssölä 2008). Lapsiin ja nuoriin kohdistuu median kautta runsaasti paineita, joiden koetaan painostavan entistä varhaisempaan aikuistumiseen ja itsenäistymiseen (esim. OKM 2010a).

Uusimman Sosiaalibarometrin mukaan sekä miehet että naiset ovat sitä mieltä, että seksuaalisuutta korostetaan julkisuudessa liiankin paljon. Tämä näkyy lähes alastomien vartaloiden esittämisenä ulkomainoksissa ja pienille tytöille myytävien vaatteiden liiallisena seksikkyytenä. Myös kaupallisten kanavien (TV, internet, mainokset ja muu viihde) vaikutuksesta lasten ja nuorten käsityksiin seksuaalisuudesta ollaan huolissaan. (Nieminen 2008)

Kulttuurin seksualisoituminen johtaa siihen, että seksuaalisuus tulee nuorille pitkälti annettuna sen sijaan, että he itse saisivat sen löytää. Mainos- ja ohjelmatarjonta sekä erityisesti sosiaalinen media luovat ympäristön, jossa omaa seksuaalisuutta voi tunnustella. Samalla ahdistelun ja nettikiusaamisen riskit lisääntyvät. Tarjonnan mukana suku-

puolikulttuurikin kovenee. Ubiikkiyhteiskunnassa on siis syytä varjella niin omaa kuin muidenkin yksityisyyttä. Tietoverkot ja sosiaalinen media ovat avanneet kokonaan uusia mahdollisuuksia kulttuurien ja erilaisten osa- ja alakulttuurien muodostumiseen ja keskinäiseen vuorovaikutukseen – niin hyvässä kuin pahassakin. (Esim. Näre 2006)

Ruotsissa on jo vuodesta 1990 lähtien toiminut Medianeuvosto (Medierådet), jonka toiminta on osoittautunut hyödylliseksi. Kyseessä on Ruotsin hallituskanslian komitea, joka työskentelee median vaikutuksen sekä lasten ja nuorten mediatilanteen parissa, tarkoituksenaan vähentää kyseenalaisten mediasisältöjen aiheuttamien vahingollisten vaikutusten riskejä. Suomessa vastaavaa neuvostoa on esitetty perustettavaksi jo muutaman vuoden ajan.

Vuoden 2011 budjettiehdotuksessaan Opetus- ja kulttuuriministeriö on esittänyt määrärahaa Elokuvatarkastamon muuttamisesta Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskukseksi (Medianeuvosto), sekä tuleviin budjetteihin lisärahoitusta neuvoston toiminnan takaamiseksi. Medianeuvoston mahdollisia tehtäviä olisivat esimerkiksi nyt Viestintävirastolle kuuluvat televisiotointa koskevat lasten suojelemiseen liittyvät valvontatehtävät sekä mediakasvatuksen ja lasten mediataitojen yleinen edistäminen yhteistyössä muiden viranomaisten ja toimialan yhteisöjen kanssa. Myös televisio- ja radiotoiminnasta annettua lakia on ehdotettu muutettavaksi lapsen kehitykselle haitallisten ohjelmien sääntelyn osalta. (OPM 2010a)

Mediakasvatuksessa oppilaita ja opiskelijoita kasvatetaan ymmärtämään, tulkitsemaan ja tarkastelemaan kriittisesti mediaa. Samalla mediakasvatus tarjoaa myös väylän media- ja populaarikulttuuriin. Mediakasvatuksen avulla monet median tiedolliset ja taidolliset sisällöt voivat kulkeutua kouluopetukseen, tuoda siihen uusia näkökulmia ja rikastaa sen pedagogisia ja didaktisia käytäntöjä. Koulun mediakasvatuksen keskeinen tavoite onkin kehittää oppilaiden medialukutaitoa ja -tulkitaitoa suuntaamalla oppilaiden kiinnostusta ja motivaatiota mediaa kohtaan. (Nyyssölä 2008)

Suomessa vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa mediakasvatus määriteltiin oppiaineet läpäiseväksi aihekokonaisuudeksi, joka kulkee nimellä *viestintä- ja mediataito*. Aihekokonaisuuden tarkoituksena on, että oppilas oppii ilmaisemaan itseään monipuolisesti ja vastuullisesti sekä tulkitsemaan muiden viestintää. Samalla oppilaat oppivat kehittämään tiedonhallintataitojaan sekä suhtautumaan kriittisesti median välittämiin sisältöihin, pohtien niiden eettisiä ja esteettisiä arvoja. (OPH 2004)

Peruskoulun tuntijaon uudistamista valmistellut työryhmä sai myös lausuntoja mediakasvatuksen ottamiseksi uudeksi perusopetuksen oppiaineeksi. Useissa lausunnoissa median käytön mielekäs, kriittinen ja riittävä opetus esiopetuksesta alkaen nähtiin tärkeänä. Vaikka työryhmä ei päätenytkään esittämään mediakasvatusta omaksi oppiaineekseen, se kuitenkin nosti mediataidot keskeisten kehitettävien kansalaistaitojen joukkoon (osioon ”osallistumisen ja vaikuttamisen taidot”). Mediataidot on myös mainittu tuleviin oppiainekokonaisuuksiin ja oppiaineiden tavoitteisiin sekä sisältöihin sisällytettävänä ”ajankohtaisena teemana”. (OKM 2010a)

Edellä mainitut ehdotukset osaltaan tukevat hallitusohjelmassa (Vanhanen II) asetettua linjausta siitä, että kansalaisten monipuolisten tietoyhteiskuntavalmiuksien kehittyminen edellyttää medialukutaidon kehittymistä sekä kriittistä suhtautumiskykyä median tuottamaan informaatioon.

Kriittisen mediakasvatuksen merkitystä tulee vahvistaa eri oppiaineissa, korostaen kriittistä suhtautumista stereotyyppisiin sukupuolikuviin mediassa. Lisäksi tulee kehittää median käytön teknisiä ja sisällön tuottamisen valmiuksia. Tämä näkökulma on otettava huomioon Medianeuvoston perustamisen ja sen toimialan ja tavoitteiden asetannan yhteydessä.

10 Lopuksi

Työryhmä katsoo, että segregaatian lieventämistyön vakiinnuttamiseksi on viranomaisten tasa-arvo-osaamista voimistettava, vastuuta selkiytettävä ja resursseja suunnattava tähän tarkoitukseen. Segregaation lieventäminen on mahdollista osoittaa myös jo toimivien tasa-arvoryhmien keskeiseksi tehtäväksi. Segregaation lieventämistyöryhmä on tässä loppuraportissa esittänyt 25 toimenpide-ehdotusta liittyen segregaatian lieventämiseen koulutuksessa ja opetuksessa. Nämä tavoitteet koskevat kaikkia koulutusmuotoja.

Opetuksessa, kasvatuksessa, ohjauksessa ja koulun toimintakulttuurissa tulee aktiivisesti edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä purkaa tasa-arvoa ehkäiseviä käytäntöjä. Koulujen opetuskäytäntöjä tulee kehittää niin, että ne tukevat oppilaiden tasavertaista ja yksilöllistä oppimista sekä kasvamista, ottaen huomioon sukupuolen sosiaalisen sekä kulttuurisen rakentumisen.

Kaikille oppilaille on tarjottava yhtäläiset mahdollisuudet hankkia yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja sekä taitoja. Tyttöjä ja poikia tulee tukea opetuksen ja oppilaanohjauksen avulla niin, että he voivat tehdä oppiaine-, koulutus- ja uravalintoja yksilöllisten ominaisuuksiensa, vahvuuksiensa ja motivaatiotekijöidensä – ei sukupuolensa perusteella.

Lähteet

- Alijoki, Alisa (2006): Erityistä tukea tarvitsevien lasten polut esiopetuksesta alkuopetukseen – tukitoimet ja suoriutuminen. Väitöstutkimus. Helsingin yliopisto, Käyttäytymistieteellinen tiedekunta.
- Arkimies, Kirsikka (toim. 2008): Ukko akan töissä – Askeleita hoitotyön tasa-arvoon. Hyvinkään-Riihimäen aikuiskoulutuskeskuksen loppujulkaisu (SoteMies-hanke).
- Atjonen, Päivi, Mäkinen, Sanna, Manninen, Jyri & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (2010): Miten ohjaus on kehittynyt? Väliarviointi oppilaanohjauksen 2008–2010 kehittämisestä. Raportit ja selvitykset 2010:4. Opetushallitus, Helsinki.
- Balanskat, Anja, Blamire, Roger & Kefala, Stella (2006): The ICT Impact Report. A review of studies of ICT impact on schools in Europe. European Schoolnet, Brussels.
- Berg, Päivi (2010): Ryhmärajoja ja hierarkioita: etnografinen tutkimus peruskoulun yläasteen liikunnanopetuksesta. Väitöstutkimus. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos.
- Brunila, Kristiina, Heikkinen, Mervi & Hynninen, Pirkko (2005): Monimutkaista mutta mahdollista – Hyviä käytäntöjä tasa-arvotyöhön. Oulun yliopisto, Kajaanin yliopistokeskus.
- Brunila, Kristiina (2009): Sukupuolten tasa-arvo korkeakoulutuksessa ja tutkimuksessa. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:51, Helsinki.
- CCL (2009): Why boys don't like to read: Gender differences in reading achievement. Canadian Council on Learning, http://www.ccl-cca.ca/pdfs/LessonsInLearning/02_18_09-E.pdf
- Etzkowitz, Henry, Kemelgor, Carol & Uzzi, Brian (2000): Athena Unbound. The Advance of Women in Science and Technology. Cambridge University Press.
- Euroopan komissio (2009): Gender and Education (and Employment) - Gendered imperatives and their implications for women and men – Lessons from research for policy makers. An independent report submitted to the European Commission by the NESSE networks of experts, Brussels. <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/gender-report-pdf>
- Eurydice (2010): Gender differences in educational outcomes. Study on the measures taken and the current situation in Europe. Education, Audiovisual and Cultural Agency. European Commission, Brussels.
- Godel-Gassner, Rosemarie (2007): Gender as an underlying principle of inclusion and exclusion in education. Seminaariesitelmä, Ludwigsburg-Beit Berl Symposium, Pädagogische Hochschule Ludwigsburg, <http://www.ph-ludwigsburg.de/html/9e-aaax-s-01/seiten/SymposiumBB2/Godel.pdf>
- Guttorm, Hanna ja Järnefelt, Heljä (2010): Sukupuolten välinen tasa-arvo perusopetuksen käsityössä. Segregaation lieventämistyöryhmälle tuotettu muistio.
- Hallituksen politiikkariihen kannanotto 24.2.2009.

- Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2008–2011. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:21. Helsinki.
- Hallitusohjelma 2007. Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 19.4.2007.
- Hallitusohjelma 2010. Pääministeri Mari Kiviniemen hallituksen ohjelma 22.6.2010.
- Hanhijoki, Ilpo, Katajisto, Jukka, Kimari, Matti & Savioja, Hannele (2009): Koulutus ja työvoiman kysyntä 2020. Tulevaisuuden työpaikat – osaajia tarvitaan. Opetushallitus, Helsinki.
- Hautamäki, Jarkko, Airinen, Pekka, Hautamäki Airi, Ikonen-Varila, Merja, Kupiainen, Sirkku, Lindblom, Bettina, Niemivirta, Markku, Rantanen, Pekka, Ruuth, Mari & Scheinin, Patrik (2000): Oppimaan oppiminen yläasteella. Oppimistulosten arviointi 7/2000. Opetushallitus, Helsinki.
- Hautamäki, Jarkko, Laaksonen, Seppo & Scheinin, Patrik (2008): Level and Balance of Achievement. Julkaisussa: Hautamäki, Jarkko, Harjunen, Elina, Hautamäki, Airi, Karjalainen, Tommi, Kupiainen, Tommi, Laaksonen, Seppo, Lavonen, Jari, Pehkonen, Erkki, Rantanen, Pekka, Scheinin, Patrik sekä Halinen, Irmeli & Jakku-Sihvonen, Ritva: PISA06 Finland. Analyses, Reflections and Explanations. Ministry of Education. Publications 2008:44, 37–49.
- Honkatukia, Juha, Ahokas, Jussi & Marttila, Kimmo (2010): Työvoiman tarve Suomen taloudessa vuosina 2010–2025. Tutkimukset 154. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.
- Huisman, Tuulamarja (2004): Liikunnan arviointi peruskoulussa 2003. Yhdeksäsluokkalaisten kunto, liikunta-aktiivisuus ja koululiikuntaan asennoituminen. Oppimistulosten arviointi 1/2004. Opetushallitus, Helsinki.
- Huisman, Tuulamarja (2006): Luen, kirjoitan ja ratkaisen. Peruskoulun kolmasluokkalaisten oppimistulokset äidinkielessä ja kirjallisuudessa sekä matematiikassa. Oppimistulosten arviointi 7/2006. Opetushallitus, Helsinki.
- Huuki, Tuija (2010): Välittämisen vaikeus maskuliinisuuden rakentumisessa. Nuorisotutkimus 28 (1), 3–20.
- Hynninen Pirkko & Juutilainen Päivi-Katriina (2006): Seitsemän asiaa ohjauksen suunnittelusta ja tasa-arvosta. Sukupuolisensitiivinen ohjaus tasa-arvon edistäjänä koulutuksessa -hanke 2002–2006. Kasvatustieteiden tiedekunnan monisteita 43. Joensuun yliopisto.
- Ikävalko, Elina (2010): Tasa-arvosuunnitelmien seuranta. Lukiodien, ammatillisten oppilaitosten ja vapaan sivistystyön oppilaitosten tasa-arvosuunnittelu. Opetushallitus, Helsinki.
- Jóhannesson, Ingólfur Ásgeir (2003): Gender and individual differences in primary schools in Iceland University of Akureyri. Presented at European Feminist Research Conference, 20.–24.8.2003 in Lund University.
- Juutilainen, Päivi-Katriina (2003): Elämään vai sukupuoleen ohjausta? Tutkimus opinto-ohjauskeskusten rakentumisesta prosessina. Kasvatustieteellisiä julkaisuja. Joensuun yliopisto.
- Juutilainen, Päivi-Katriina (2006): Yksilö ja sukupuoli. Teoksessa Asikainen, Eija (toim.) Pysäytyskuvia. Sukupuoli ja seksuaalisuus nuorten elämässä ja koulun arjessa. Joensuun yliopistopaino, 31–47.
- Juutilainen, Päivi-Katriina (toim. 2007): Suhteita ja suunnanottoa. Näkökulmia nuorten ohjaukseen. Joensuun yliopiston kasvatustieteellinen tiedekunta.
- Juutilainen, Päivi-Katriina (2008): Haasteita ja mahdollisuuksia. Sukupuolisensitiivinen ohjaus oppilaitoksissa. Teoksessa Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.): Parveke maailmaan päin. Ohjauksen maisterikoulutuksen kaksi vuosikymmentä. Joensuun yliopisto.
- Kankaanranta, Marja & Puhakka, Eija (2008): Kohti innovatiivista tietotekniikan opetuskäyttöä. Kansainvälisen SITES-tutkimuksen tuloksia. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos.
- Kannas, Lasse, Peltonen, Heidi & Aira, Tuula (2009): Kokemuksia ja näkemyksiä terveystiedon opetuksesta yläkouluissa. Terveystiedon kehittämistutkimus osa I. Opetushallitus ja Jyväskylän yliopiston Terveystiedon edistämisen tutkimuskeskus.

- Kartovaara, Eija (toim. 2007): Perusopetuksen vuoden 2004 opetussuunnitelmaudistus. Opetushallitus, Helsinki.
- Kasurinen, Helena & Launikari, Mika (toim. 2007): Chances – Opinto-ohjauksen kehittäminen nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Opetushallitus, Helsinki.
- Kimmel, Michael (2010): Boys and school. A background paper on the “Boy Crises”. Swedish government official reports; SOU 2010:53, Stockholm.
- Kiva Koulu 2010. Kiva Koulu –ohjelman www-sivut, <http://www.kivakoulu.fi>.
- Kupari, Pekka (2009): Koulutuksen kansainvälisen arviointitutkimuksen kysymyksiä. Virkaanastujaisesitelmä. Jyväskylän yliopiston Koulutuksen tutkimuslaitos, <https://www.jyu.fi/ajankohtaista/arkisto/2009/10/tiedote-2009-10-15-10-01-09-110710>
- Kuusela, Jorma (2006): Temaattisia näkökulmia perusopetuksen tasa-arvoon. Oppimistulosten arviointi 6/2006. Opetushallitus, Helsinki.
- Kuusela, Jorma (2009): Selvitys taide- ja taitoaineiden opiskelutuntimääristä perusopetuksessa. Opetushallitus, Helsinki.
- Kuusela, Jorma, Etelälahti, Aulikki, Hagman, Åke, Hievanen, Raisa, Karppinen Krister, Nissilä, Leena, Rönneberg, Ulla & Siniharju, Marjatta (2008): Maahanmuuttajaoppilaat ja koulutus. Tutkimus oppimistuloksista, koulutusvalinnoista ja työllistämisestä. Opetushallitus, Helsinki.
- Kuusi, Heli, Jakku-Sihvonen, Ritva & Koramo, Marika (2009): Koulutus ja sukupuolten tasa-arvo. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:52. Helsinki.
- Kämppi, Katariina, Välimaa, Raili, Tynjälä, Jorma, Haapasalo, Ilona, Villberg, Jari & Kannas, Lasse (2008): Peruskoulun 5., 7. ja 9. luokan oppilaiden koulukokemukset ja koettu terveys. WHO- Koululaistutkimuksen trendejä vuosina 1994–2006. Opetushallitus ja Jyväskylän yliopisto.
- Lahelma, Elina (2000): Lack of Male Teachers: a problem for students or teachers? Pedagogy, Culture and Society 8 (2), 173–186.
- Lahelma, Elina (2002): Opettajien seksuaalinen nimitys – valtasuhteen haastamista. Julkaisussa Lehtonen, Jukka (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Raportteja 269. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES, Helsinki, 114–119.
- Lahelma, Elina (2004): Tytöt, pojat ja koulukeskustelu: miten koulutuspoliittiset ongelmat rakentuvat? Julkaisussa Vitikka, Erja (toim.) Koulu – sukupuoli – oppimistulokset. Opetushallitus, Helsinki, 54–67.
- Lahelma, Elina & Öhrn, Elisabet (2003): 'Strong Nordic Women' in the Making? Educational Politics and Classroom Practices. Teoksessa Beach, Dennis & Gordon, Tuula & Lahelma, Elina (toim.) Democratic Education: Ethnographic Challenges. Tufnell Press, London, 39–51.
- Laine, Pekka & Napari, Sami (2008) : Sukupuolten ammatilliset erot suomalaisilla työmarkkinoilla. Julkaisussa: Segregaatio ja sukupuolten väliset palkkaerot -hankkeen loppuraportti. Selvityksiä 2008:26. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki, 18–32.
- Lappalainen, Hannu-Pekka (2004): Kerroin kaiken tietämäni. Perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arviointi 9. vuosiluokalla 2003. Oppimistulosten arviointi 2/2004. Opetushallitus, Helsinki.
- Lappalainen, Hannu-Pekka (2006): Ei taito taakkana ole. Perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arviointi 9. vuosiluokalla. Oppimistulosten arviointi 1/2006. Opetushallitus, Helsinki.
- Lappalainen, Hannu-Pekka (2008): On annettu hyviä numeroita. Perusopetuksen 6. vuosiluokan suorittaneiden äidinkielen ja kirjallisuuden oppimistulosten arviointi 2007. Oppimistulosten arviointi 3/2008. Opetushallitus, Helsinki.
- Lappalainen, Hannu-Pekka (2009): Oppimistulosten alueellisista eroista perusopetuksen päättövaiheessa. Julkaisussa: Nyssölä, Kari & Jakku-Sihvonen, Ritva (toim.) Alueellinen vaihtelu koulutuksessa. Temaattinen tarkastelu tasa-arvon näkökulmasta. Opetushallitus, Helsinki, 63–79.

- Lappalainen, Sirpa & Mietola, Reetta ja Lahelma, Elina (2010): Hakemisen pakkoa, tiedonmuruja ja itseymmärrystä: nuorten koulutusvalinnat ja oppilaanohjaus. *Nuorisotutkimus* 28 (1), 39–55.
- Lehtonen, Jukka (2003): Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Väitöstutkimus. Helsinki University Press.
- Lehtonen, Jukka (2009): Ei-heteroseksuaaliset nuoret, koulutuksen keskeyttäminen ja heteronormatiivisuus. *Kasvatus* 40 (5), 465–474.
- Lehtonen, Jukka (2010): Gendered Post-Compulsory Educational Choices of Non-Heterosexual Youth. *European Educational Research Journal* 9 (2), 177–191.
- Lemke, Cheryl, Coughlin, Ed & Reifsneider, Daren (2009): Technology in Schools: What the Research Says. An Update. Cisco, Culver City, <http://tinyurl.com/yczj9hp>
- LEO 2010. Lahjakkuuksia ja erityisvahvuuksia tukevan opetuksen kehittämishankkeen (LEO) www-sivut, www.lahjakkuus.fi
- Lin Chang, Mariko (2000): The evolution of sex segregation regimes. *The American Journal of Sociology* 105 (6), 1658–1701.
- Lohikoski, Pia, Putila, Pirjo, Sassi, Erika & Viitamaa-Tervonen, Outi (2007): Tasa-arvoa oppilaitoksiin. Toimintamalleja tasa-arvosuunnittelun tueksi. Paino-Jussit Oy, Kerava.
- Lukiolaki 21.8.1998/629. www.finlex.fi
- Lämsä, Anna-Liisa (2009): Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Oulun yliopistopaino.
- Martino, Wayne (2008): Boys' underachievement: Which boys are we talking about? What works? – Research into practice -series. The Literacy and Numeracy Secretariat, The Ontario Ministry of Education, Toronto.
- Mattila, Leena (2004): Yhteenveto neljästä perusopetuksen 9. vuosiluokan matematiikan kansallisesta arvioinnista vuosina 1998–2004. Opetushallitus, Helsinki.
- Mattila, Leena (2005): Perusopetuksen matematiikan kansalliset oppimistulokset 9. vuosiluokalla 2004. Oppimistulosten arviointi 2/2005. Opetushallitus, Helsinki.
- Moberg, Sakari (2001): Integraation ja inklusiivisen kasvatuksen ideologia ja kehittyminen. Teoksessa: Jahnukainen, Markku (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.
- Mäkinen, Sanna (2007): Oppilaan- ja opinto-ohjauksen kehittämishankkeen 2003–2007 loppu- ja arviointiraportti. Opetushallitus, Helsinki.
- Niemi, Eero K. (2008): Matematiikan oppimistulosten kansallinen arviointi 6. vuosiluokalla vuonna 2007. Oppimistulosten arviointi 1/2008. Opetushallitus, Helsinki.
- Niemi, Eero K. ja Metsämuuronen, Jari (toim. 2010): Miten matematiikan taidot kehittyvät? – Matematiikan oppimistulokset peruskoulun viidennen vuosiluokan jälkeen vuonna 2008. Koulutuksen seurantaraportit 2010:2. Opetushallitus, Helsinki.
- Nieminen, Tarja (2008): Tasa-arvobarometri 2008. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:24, Helsinki.
- Norema, Anne, Pietilä, Penni & Purtonen, Tanja (2010): Pipot tiedon tiellä. Sukupuolihuomioita opettajankoulutuksessa. Tasuko-hankkeen raportti, Helsingin yliopiston käyttäytymistieteiden laitos.
- Nykänen, Seija, Karjalainen, Merja, Vuorinen, Raimo & Pöyliö, Lea (2007): Ohjauksen alueellisen verkoston kehittäminen – poikkihallinnollinen ja moniammatillinen yhteistyö voimavarana. Tutkimuslauseita 34. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.
- Nyysolä, Kari (2008): Mediakulttuuri oppimisympäristönä. Opetushallitus, Helsinki.

- Näre, Sari (2006): Julkinen, intiimi ja nettijulkisuus nuorten sukupuolikulttuurissa. Teoksessa Asikainen, Eija (toim.) Pysäytyskuvia. Sukupuoli ja seksuaalisuus nuorten elämässä ja koulun arjessa. Joensuun yliopistopaino, 67–78.
- OECD (2003): Learning for Tomorrow's world. First results from PISA 2003. Paris.
- Ojala, Hanna, Palmu, Tarja & Saarinen, Jaana (2009): Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa. Vastapaino, Tampere.
- OKM (2010a): Perusopetus 2020 – yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1, Helsinki.
- OKM (2010b): Osaava ja luova Suomi. Opetus- ja kulttuuriministeriön tulevaisuuskatsaus. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:15, Helsinki.
- OKM (2010c): Koulutuksen tietoyhteiskuntakehittäminen 2020. Parempaa laatua, tehokkaampaa yhteistyötä ja avoimempaa vuorovaikutusta. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:12, Helsinki.
- OPH (2004): Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus, Helsinki.
- OPH (2006): Erilaiset oppijat – Yhteinen koulu. Opetushallitus, Helsinki.
- OPH (2007): Luokanohjaajan käsikirja. Opetushallitus, Helsinki.
- OPH (2008a): Opettajat Suomessa. Opetushallitus, Helsinki.
- OPH (2008b): Yhteiseen ymmärrykseen tasa-arvosta. Opas oppilaitoksen tasa-arvosuunnitelman laadintaan. Opetushallitus, Helsinki.
- OPH (2009a): Näkökulmia perusopetuksen tavoitteisiin ja tuntijakoon. Opetushallitus, Helsinki, http://www.oph.fi/download/118064_Tuntijako.pdf
- OPH (2009b): LUMA–Suomen menestystekijä nyt ja tulevaisuudessa. Matematiikan ja luonnontieteiden neuvottelukunnan muistio. Opetushallitus, Helsinki.
- OPH (2010): Koulutuksen määrälliset indikaattorit 2009. Opetushallitus, Helsinki.
- OPM (2004): Tasavertaiset työmarkkinat -työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:1, Helsinki.
- OPM (2008): Koulutus & tutkimus 2007–2012. Kehittämissuunnitelma. Opetusministeriön julkaisuja 2008:9, Helsinki.
- OPM (2009a): Sukupuolten tasa-arvo opetusministeriön tehtäväalueilla. Opetusministeriön politiikka-analyysijä 2009:6, Helsinki.
- OPM (2009b) Perusopetuksen laatukriteerit. Opetusministeriön julkaisuja 2009:19, Helsinki.
- OPM (2010a): Uusi kuvaohjelmalainsäädäntö; Kokonaisuudistusta valmistelleen työryhmän ehdotus. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:10, Helsinki.
- OPM (2010b): Ei paikoillanne, vaan valmiit, hep! Koulutukseen siirtymistä ja tutkinnon suorittamista pohtineen työryhmän muistio. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:11, Helsinki.
- Perusopetus paremmaksi (POP)-ohjelman [www-sivut, http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankkeet/pop/](http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankkeet/pop/)
- Piesanen, Ellen, Kiviniemi, Ulla ja Valkonen, Sakari (2006): Opettajankoulutuksen kehittämisohjelman seuranta ja arviointi. Opettajien täydennyskoulutus 2005 ja seuranta 1998–2005 oppiaineittain ja oppialoittain eri oppilaitosmuodoissa. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylä.
- PISA 2006. Science Competencies for tomorrow's world. Volume 1: Analysis. Programme for International Student Assessment. OECD, Pariisi.
- Riipinen, Annika (2007): Yhteinen käsityö peruskoulun 7. luokalla. Opettajien kokemuksia yhteisen käsityön opetuksesta ja organisoinnista. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos, Helsingin Yliopisto.

- Rimpelä, Matti, Fröjd, Sari ja Peltonen Heidi (toim. 2010): Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen perusopetuksessa 2009. Koulutuksen seurantaraportit 2010:1. Opetushallitus sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Rossi, Leena-Maija (2006): Heteronormatiivisuus. Käsitteen elämää ja kummastelua. Kulttuurintutkimus 23 (3), 19–28.
- Rusama, Jaakko (2002): Uskonto, elämänkatsomustieto ja tapakasvatus. Oppimistulosten arviointi perusopetuksen päättövaiheessa 2001. Oppimistulosten arviointi 5 / 2002. Opetushallitus, Helsinki.
- Röthing, Åse (2008): Homotolerance and Heteronormativity in Norwegian Classrooms. Gender and Education 20 (3), 253–266.
- Sadker, David (1999): Gender Equity: Still knocking at the classroom door. Educational Leadership, vol. 56 April 1999.
- Samapalkkaisuohjelman www-sivut, www.samapalkka.fi
- Scheuermann, Friedrich & Björnsson, Julius (toim. 2009): New Approaches to Skills Assessment and Implications for Large-scale Testing. The Transition to Computer-Based Assessment, CRELL, <http://crell.jrc.ec.europa.eu/RP/reporttransition.pdf>
- Scheuermann Friedrich & Guimarães Pereira, Angela (toim. 2008): Towards a research agenda on computer-based assessment. Challenges and needs for European Educational Measurement, Euroopan komission yhteinen tutkimuskeskus / Kansalaisten suojelun ja turvallisuuden tutkimuslaitos (IPSC) / Elinikäisen oppimisen tutkimusyksikkö (CRELL), <http://crell.jrc.ec.europa.eu/CBA/EU-Report-CBA.pdf>
- Soro, Riitta (2002): Opettajien uskomukset tytöistä, pojista ja tasa-arvosta matematiikassa. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C.
- STM (2006): Tasa-arvoa tavoittelemassa. Tasa-arvoesitteitä 2006:1. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.
- STM (2010): Valtioneuvoston selonteko naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:8, Helsinki.
- Smyth, John ja Hattam, Robert (2002): Early school leaving and the cultural geography of high schools. British Educational Research Journal 28 (3), 375–397.
- Strobel-Eisele, Gabriele (2007): Social exclusion and educational inclusion. Seminaariesitelmä. Ludwigsburg-Beit Berl Symposium, Pädagogische Hochschule Ludwigsburg <http://www.ph-ludwigsburg.de/html/9e-aaax-s-01/seiten/SymposiumBB2/Strobel.ppt>
- Sunnari, Vappu, Kangasvuori, Jenny, Heikkinen, Mervi ja Kuorikoski, Niina (2003): Leimattuna, kontrolloituna, normitettuna – Seksualisoitunut ja sukupuolistunut väkivalta kasvatuksessa ja koulutuksessa. Oulun yliopistopaino.
- Suortamo, Markku, Tainio, Liisa, Ikävalko, Elina, Palmu, Tarja & Tani, Sirpa (toim. 2010): Sukupuoli ja tasa-arvo kouluissa. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Tainio, Liisa & Teräs, Tiina (2010): Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. Raportit ja selvitykset 2008:11. Opetushallitus, Helsinki, http://www.opph.fi/download/126079_Sukupuolijäsennys_perusopetuksen_oppikirjoissa.pdf
- Tasa-arvolaki. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 8.8.1986/609, www.finlex.fi
- TASUKO 2010. Tasa-arvo- ja sukupuolitietoisuus opettajankoulutuksessa (TASUKO) -hankkeen www-sivut, <http://wiki.helsinki.fi/display/TASUKO/Tiedotus>
- Teräs, Leena, Sunnari, Vappu ja Kailo, Kaarina (toim. 2005): Koulutus, sukupuolisosialisaatio ja teknologia – näkökulmia segregaatioon. WomenIT-hanke. Oulun yliopiston Kajaanin yliopistokeskus.
- Tilastokeskus (2010): Oppilaitostilastot 2009. Koulutus 2010. Tilastokeskus, Helsinki.

- Toropainen, Outi (2002): Nationell utvärdering av inlärningsresultat i finska i åk 9 våren 2001. Utbildningstyrelsen, Helsingfors.
- Tuokko, Eeva (2000): Peruskoulun 9. vuosiluokan englannin (A1-kieli) oppimistulosten kansallinen arviointi 1999. Oppimistulosten arviointi 3/2000. Opetushallitus, Helsinki.
- Tuokko, Eeva (2002): Perusopetuksen päättövaiheen ruotsin kielen oppimistulosten kansallinen arviointi 2001. Oppimistulosten arviointi 3/2002. Opetushallitus, Helsinki.
- Tuokko, Eeva (2003): Perusopetuksen päättövaiheen englannin kielen oppimistulosten kansainvälinen arviointi 2002. Suomen tulokset. Oppimistulosten arviointi 3/2003. Opetushallitus, Helsinki.
- Tuokko, Eeva (2009): Miten ruotsia osataan peruskoulussa? Perusopetuksen päättövaiheen ruotsin kielen B-oppimäärän oppimistulosten kansallinen arviointi 2008. Oppimistulosten arviointi 2/2009. Opetushallitus, Helsinki.
- Tuokko, Sanna (2009): Käsityön sukupuolirajat ja rajojen rikkojat. Pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto, Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos.
- TM (2002): Tasavertaiset työmarkkinat/segregaation lieventäminen -projektin loppuraportti. Työhallinnon julkaisu 303. Työministeriö, Helsinki.
- TM (2007): Työvoima 2025. Täystyöllisyys, korkea tuottavuus ja hyvät työpaikat hyvinvoinnin perustana työikäisen väestön vähentyessä. Työpoliittinen tutkimus 2007. Työministeriö, Helsinki.
- Vanttaja, Markku (2002): Koulumenestyjät. Tutkimus laudatur-ylioppilaiden koulutus- ja työurista. Kasvatusalan tutkimuksia 8. Suomen kasvatustieteellinen seura, Turku.
- Vidén, Sari & Naskali, Päivi (2010): Sukupuolitietoisuus Lapin yliopiston opettajankoulutuksessa. Lapin yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 22. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Väisänen, Tuula (2003): Perusopetuksen 9. luokan A-kielenä opetettavan ranskan, saksan ja venäjän oppimistulosten kansallinen arviointi. Oppimistulosten arviointi 1/2003. Opetushallitus, Helsinki.
- Wernersson, Inga (2010): Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker. Statens offentliga utredningar. SOU 2010:51, Stockholm.
- Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21, www.finlex.fi
- Ylioppilastutkintolautakunta (2009): Ylioppilastutkinto 2008. Tilastoja ylioppilastutkinnosta.

Lisämateriaalia tilastanalyysiin (kappale 7.2.) liittyen

Lähteenä on käytetty Tilastokeskuksen oppilaitostilastot -julkaisua (Tilastokeskus 2010). Suomessa toisen asteen koulutuksen on suorittanut suurempi osa miehistä kuin naisista. Korkea-asteen koulutuksen on puolestaan suorittanut useampi nainen. Tilanne pysyy samana ylemmälle korkeakouluasteelle saakka, mutta tutkijakoulutusasteen on suorittanut suurempi osuus miehistä kuin naisista, kuin myös tohtoritutkinnon. Erot eivät kuitenkaan ole kovin suuria.

Taulukko 7. 15 vuotta täyttänyt väestö koulutusasteen ja sukupuolen mukaan 2008.

Koulutusaste	Osuus 15 v. täyttäneistä miehistä	Osuus 15 v. täyttäneistä naisista
Toinen aste	41,0 %	36,2 %
Korkea-aste	24,1 %	29,6 %
Alin korkea-aste	8,7 %	12,9 %
Alempi korkeakouluaste	7,5 %	8,5 %
Ylempi korkeakouluaste	6,9 %	7,6 %
Tutkijakoulutusaste	0,9 %	0,6 %
Lisensiaatintutkinto	0,2 %	0,2 %
Tohtoritutkinto	0,7 %	0,4 %

Taulukko 8. Perusasteen jälkeisen tutkinnon suorittanut väestö koulutusalan ja sukupuolen mukaan 2008.

Koulutusala	Osuus 15 v. täyttäneistä miehistä	Osuus 15 v. täyttäneistä naisista
Yleissivistävä koulutus	7,6 %	7,3 %
Kasvatustieteellinen ja opettajankoulutus	0,9 %	3,0 %
Humanistinen ja taideala	1,8 %	4,2 %
Kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen koulutus	8,1 %	16,3 %
Luonnontieteellinen koulutus	1,7 %	1,3 %
Tekniikan koulutus	33,9 %	6,3 %
Maa- ja metsätalousala	4,2 %	1,9 %
Terveys- ja sosiaali-ala	1,9 %	14,8 %
Palvelualojen koulutus	4,8 %	10,9 %

Selkeästi naisenemmistöisiä aloja ovat terveys- ja sosiaali-ala, kasvatustieteellinen ja opettajankoulutus, palveluala, humanistinen ja taideala sekä kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen koulutus. Miehistä puolestaan suurempi osuus on suorittanut luonnontieteellisen sekä maa- ja metsätalousalan koulutuksen. Miehillä ehdottomasti suosituin ala on kuitenkin tekniikan ala, jonka koulutuksen on suorittanut 33,9 % miehistä, ja vain 6,3 % naisista. Naiset ovat jakautuneet tasaisemmin eri aloille, ja suosituin ala on kaupallinen ja yhteiskuntatieteellinen ala, jonka koulutuksen on kuitenkin suorittanut vain 16,3 % kaikista yli 15 vuotta täyttäneistä naisista.

Taulukko 9. 15 vuotta täyttänyt väestö korkeimman ammatillisen /korkeakoulututkinnon ja sukupuolen mukaan 2008.

	Osuus 15 v. täyttäneistä miehistä	Osuus 15 v. täyttäneistä naisista
Ei perusasteen jälkeistä tutkintoa	34,9 %	34,2 %
Tutkinnon suorittaneita	65,1 %	65,8 %
Ylioppilastutkinnon suorittaneita	7,5 %	7,2 %
Toisen asteen ammatillisen tutkinnon suorittaneita	33,4 %	29,0 %
Korkea-asteen ammatillisen tutkinnon suorittaneita	8,7 %	12,9 %
Ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneita	3,3 %	5,3 %
Yliopistotutkinnon suorittaneita	9,3 %	11,2 %
Muun korkeakouluasteen tutkinnon suorittaneita	2,7 %	0,2 %

Useampi miehistä on suorittanut toisen asteen ammatillisen tutkinnon, kun taas useampi naisista on suorittanut korkea-asteen ammatillisen tutkinnon. Sekä ammattikorkeakoulu- että yliopistotutkinnon suorittaneista naisten osuus on hieman korkeampi.

Taulukko 10. Ylioppilastutkinnon suorittanut väestö iän ja sukupuolen mukaan 2008.

Ikä	Osuus miehistä	Osuus naisista
15–19	7,1 %	10,0 %
20–24	41,0 %	58,8 %
25–29	40,8 %	59,6 %
30–34	38,8 %	56,1 %
35–39	33,3 %	50,3 %
40–44	30,2 %	49,5 %
45–49	26,2 %	43,3 %
50–54	23,2 %	35,3 %
55–59	17,9 %	26,4 %
60–64	15,2 %	20,1 %
65–69	12,8 %	15,5 %
70–74	9,2 %	9,9 %
75–79	7,9 %	7,6 %
80–84	7,4 %	6,3 %
85–	8,0 %	5,5 %

75-vuotiaiden ikäryhmään asti suurempi osa naisista kuin miehistä on suorittanut ylioppilastutkinnon. 35–39-vuotiaisiin asti naisista yli puolet on suorittanut ylioppilastutkinnon. Naisten osuus ylioppilastutkinnon suorittaneista on pysynyt vajaassa 60 prosentissa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Naisten osuus on hieman vähentynyt ja miesten osuus vastaavasti kasvanut (Kuusi ym. 2009).

Taulukko 11. Ammatillisen tutkinnon suorittanut väestö iän ja sukupuolen mukaan 2008.

Ikä	Osuus miehistä	Osuus naisista
15–19	5,7 %	3,7 %
20–24	39,5 %	31,0 %
25–29	40,2 %	34,2 %
30–34	45,1 %	41,6 %
35–39	50,8 %	53,7 %
40–44	57,0 %	61,3 %
45–49	59,2 %	65,1 %
50–54	55,5 %	61,9 %
55–59	50,7 %	56,0 %
60–64	42,7 %	47,5 %
65–69	36,0 %	39,2 %
70–74	28,7 %	30,0 %
75–79	22,3 %	22,6 %
80–84	18,7 %	17,5 %
85–	17,6 %	15,4 %

Alle 35-vuotiaat ja yli 80-vuotiaat miehet ovat suorittaneet ammatillisen tutkinnon vastaavankäisiä naisia useammin. Sekä naisissa että miehissä ammatillisen tutkinnon suorittaneiden osuus on korkeimmillaan 45–49-vuotiaiden joukossa (naisista 65,1 %, miehistä 59,2 %).

Taulukko 12. Korkeakoulututkinnon suorittanut väestö iän ja sukupuolen mukaan 2008.

Ikä	Osuus miehistä	Osuus naisista
15–19	0,0 %	0,0 %
20–24	1,8 %	8,1 %
25–29	22,7 %	40,4 %
30–34	28,7 %	42,1 %
35–39	23,7 %	30,1 %
40–44	19,4 %	23,0 %
45–49	17,4 %	18,8 %
50–54	16,8 %	16,0 %
55–59	15,1 %	12,5 %
60–64	15,4 %	11,0 %
65–69	14,4 %	9,3 %
70–74	11,3 %	6,5 %
75–79	9,8 %	5,3 %
80–84	8,7 %	4,2 %
85–	8,8 %	3,6 %

Alle 50-vuotiaat naiset ovat suorittaneet korkeakoulututkinnon useammin kuin miehet.

Taulukko 13. Lukiokoulutuksessa opiskelevat sukupuolen ja iän mukaan 2008.

Ikä	Osuus miehistä	Osuus naisista
17	40,6 %	57,5 %
18	40,3 %	56,1 %
19	11,5 %	13,2 %

Naiset opiskelevat lukiossa selvästi useammin kuin miehet.

Taulukko 14. Ammatillisessa peruskoulutuksessa opiskelevat sukupuolen ja iän mukaan 2008.

Ikä	Osuus miehistä	Osuus naisista
17	52,3 %	36,3 %
18	51,2 %	36,1 %
19	19,5 %	19,8 %
20–24	8,4 %	11,7 %
25–29	4,7 %	5,2 %
30–39	2,8 %	3,5 %
40–49	1,8 %	2,9 %
50–59	0,8 %	1,2 %

Alle 19-vuotiaista selkeästi useampi mies kuin nainen on ammatillisessa peruskoulutuksessa. 19. ikävuoden jälkeen erot kuitenkin tasoittuvat.

Taulukko 15. Ammattikorkeakoulukoulutuksen peruskoulutuksessa opiskelevat sukupuolen ja iän mukaan 2008.

Ikä	Osuus miehistä	Osuus naisista
17	0,0 %	0,1 %
18	0,2 %	0,3 %
19	8,2 %	12,1 %
20–24	18,8 %	23,5 %
25–29	8,4 %	8,1 %
30–39	1,9 %	2,5 %
40–49	0,6 %	1,5 %
50–59	0,1 %	0,3 %

Lähes kaikissa ikäryhmissä useampi nainen kuin mies osallistuu ammattikorkeakoulutuksen peruskoulutukseen.

Taulukko 16. Yliopistokoulutuksen peruskoulutuksessa opiskelevat iän ja sukupuolen mukaan 2008.

Ikä	Osuus miehistä	Osuus naisista
17	0,0 %	0,0 %
18	0,3 %	0,3 %
19	8,5 %	9,4 %
20–24	15,0 %	19,5 %
25–29	11,7 %	12,3 %
30–39	3,7 %	3,9 %
40–49	1,0 %	1,4 %
50–59	0,3 %	0,6 %

Kaikissa yli 18-vuotiaiden ikäryhmissä useampi nainen kuin mies osallistuu yliopistokoulutuksen peruskoulutukseen. Ero on suurimmillaan ikävuosina 20–24. Naisten osuus alempien korkeakoulututkintojen suorittaneissa on laskenut vuodesta 1990, mutta silti naisia on selvä enemmistö. Ylempien tutkintojen suorittaneissa naisten osuus on sen sijaan ollut tasaisessa nousussa vuodesta 1990 alkaen. Erityisesti lääkärien erikoistumiskoulutuksen, lisensiaatintutkinnon sekä tohtorintutkinnon suorittaneissa naisten osuus on kasvanut huomattavasti.

Naiset ovat yleisesti enemmistönä tutkintoon johtamattomassa aikuiskoulutuksessa, lukuun ottamatta ammatillista lisäkoulutusta (ei oppisopimus) sekä työvoimapolitiittista aikuiskoulutusta sekä työnantajan tilaamia kursseja.

Segregaation lieventämistyöryhmän kannanotto perusopetuksen yleisiä valtakunnallisia tavoitteita ja perusopetuksen tuntijakoa valmistelevalle työryhmälle

Hallitusohjelman yhtenä tavoitteena on lieventää sukupuolen mukaista segregaatiota koulutuksessa ja työelämässä. Opetusministeriö on asettanut 28.9.2009 segregaation lieventämistyöryhmän. Työryhmän tehtävänä on tehdä

- 1.5.2010 mennessä ehdotus perusopetuksen opetussuunnitelmien uudistamisen yhteydessä toteutettavista ja
- 29.10.2010 mennessä ehdotus muista opetusta ja koulutusta koskevista lyhyen ja pitkän aikavälin toimenpiteistä, joilla lievennetään sukupuolen mukaista segregaatiota

Tasa-arvolaki (5 §) velvoittaa edistämään tasa-arvoa koulutuksessa ja opetuksessa. Lain perusteella viranomaisten ja oppilaitosten sekä muiden koulutusta ja opetusta järjestävien yhteisöjen on huolehdittava siitä, että naisilla ja miehillä on samat mahdollisuudet koulutukseen ja ammatilliseen kehitykseen. Opetuksen, tutkimuksen ja oppiaineiston on tuettava tämän lain tarkoituksen toteutumista.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden uudistaminen käynnistyy Opetushallituksessa loppuvuoden 2010 aikana. Tähän uudistustyöhön liittyen segregaation lieventämistyöryhmä toivoo, että oppiaineiden välistä yhteistyötä lisättäisiin ja oppiainekokonaisuuksissa huomioitaisiin sukupuolen mukaisen segregaation lieventäminen läpäisyperiaatteella. Työryhmä katsoo, että erityisesti tulisi kiinnittää huomiota käsityöaineen sisältöihin ja yleisesti sukupuolittuneisiin valintoihin. Lisäksi tulee huomioida etenkin ne oppiaineet, joissa sukupuolten väliset oppimistulokset eroavat huomattavasti toisistaan.

Tuntijakoa uudistettaessa tulisi kiinnittää huomiota myös siihen, että tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä teemoja vahvistetaan, samoin kuin oppilaiden mahdollisuuksia yksilöllisiin valintoihin lisätään.

Uusien opetussuunnitelman perusteiden tulee myös sisältää selkeästi määriteltyjä keinoja segregaation lieventämiseksi, koskien opetusmenetelmien ja oppimateriaalien kehittämistä sekä sukupuolten tasa-arvon edistämistä.

Tässä kannanotossaan työryhmä esittää näkemyksensä, mitä sukupuolista segregaatiota lieventäviä toimia tulisi ottaa huomioon perusopetuksen yleisten valtakunnallisten tavoitteiden ja tuntijaon uudistuksen yhteydessä.

Sukupuolisidonnaisuus perusopetuksen yleisissä tavoitteissa

Nykyisen perusopetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta annetun valtioneuvoston asetuksen 4§:n (koulutuksellisen tasa-arvon edistäminen ja elinikäinen oppiminen) mukaan ”*opetuksessa otetaan erityisesti huomioon tyttöjen ja poikien erilaiset tarpeet sekä kasvun ja kehityksen erot*”. Lause on yleistävä, koska se otaksuu tytöt ja pojat toisistaan

eroaviksi, keskenään homogeenisiksi ryhmiksi ja siten saattaa pikemminkin vahvistaa kuin lieventää segregatiota.

Työryhmä näkee sukupuolisen segregatian lieventämisen keskeisimpänä keinona sukupuolisidonnaisuuksien määrätietoisesta vähentämisestä. Tämä tarkoittaa myös sukupuolen moninaisuuden huomioimista.

Työryhmä esittää tulevaan valtioneuvoston asetukseen seuraavaa sukupuolisen segregatian lieventämiseen tähtäävää muotoilua:

Opetuksessa, kasvatuksessa, ohjauksessa ja koulun toimintakulttuurissa tulee aktiivisesti edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä purkaa tasa-arvoa ehkäiseviä käytäntöjä. Koulujen opetuskäytäntöjä tulee kehittää niin, että ne tukevat oppilaiden tasavertaista ja yksilöllistä oppimista sekä kasvamista, ottaen huomioon sukupuolen sosiaalisen sekä kulttuurisen rakentumisen.

Työryhmä esittää yleisiin tavoitteisiin myös seuraavaa muotoilua:

Kaikille oppilaille on tarjottava yhtäläiset mahdollisuudet hankkia yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja sekä taitoja. Tyttöjä ja poikia tulee tukea opetuksen ja oppilaanohjauksen avulla niin, että he voivat tehdä oppiaine-, koulutus- ja uravalintoja, myös ei-tyypillisiä valintoja, yksilöllisten ominaisuuksiensa, vahvuuksiensa ja motivaatiotekijöidensä perusteella.

Työelämävalmiuksien ja työelämäntuntemuksen vahvistaminen

Koulun ja työelämän yhteistyön vahvistaminen edistää segregatian lieventämistä ja helpottaa nuorten tulevia uravalintoja. Opettajien työelämäntuntemusta tulisi vahvistaa, jotta he voisivat toimia aktiivisesti sukupuolisidonnaisen stereotyyppien poistamiseksi ja oppilaiden mahdollisuuksien avartamiseksi.

Tämän vuoksi työryhmä ehdottaa, että perusopetuksen yleisissä tavoitteissa ja tuntijaoissa huomioitaisiin seuraava muotoilu:

Oppilaiden tulee saada monipuolisia oppimiskokemuksia, omaehtoisia kokemuksia työelämästä ja ajantasaista tietoa työelämän tarjoamista mahdollisuuksista, jotka lieventävät omalta osaltaan segregatiota ja avartavat koulutus- ja uravalintoja.

Esitykset perusopetuksen opetussuunnitelmien uudistamiseen segregatian lieventämiseksi työryhmä esittää loppuraportissaan.

Segregatian lieventämistyöryhmän puolesta,

Helsingissä 16.4.2010

Petri Pohjonen
työryhmän puheenjohtaja

Kari Nyyssölä
työryhmän sihteeri

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Undervisnings- och kulturministeriet

Ministry of Education and Culture

Ministère de l'Éducation et de la culture

ISBN 978-952-485-975-2 (PDF)

ISSN-L 1799-0327

ISSN 1799-0335 (PDF)